

Regeringens proposition

1982/83: 61

om ändringar i rättshjälpslagen (1972:429) m.m.;

beslutad den 2 december 1982.

Regeringen förelägger riksdagen vad som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll för den åtgärd och det ändamål som framgår av föredragandens hemställan.

På regeringens vägnar

OLOF PALME

OVE RAINER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i rättshjälpslagen. Det föreslås att en tilläggsavgift om tio procent införs beträffande rättsliga angelägenheter där biträdets arbetsersättning överstiger 3 000 kr. Dessutom föreslås bl.a. att rättshjälpsavgifternas anknytning till basbeloppet slopas, att avgifterna höjs något i de högsta inkomstlägena och att den högsta inkomstgränsen för rätt till rättshjälp sänks.

Vidare föreslås att reglerna om rättshjälp vid bodelning ändras och att rättshjälpen görs subsidiär till rättsskyddsförsäkring i angelägenheter som avser fastigheter.

I övrigt föreslås en del förenklingar i reglerna om uttagande av rättshjälpsavgifter. Slutligen förordas att tolkkostnader vid rådgivning skall kunna ersättas av allmänna medel oavsett om rådgivningen sker vid allmän eller enskild advokatbyrå.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 1983.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972:429)¹

dels att i 38, 39 och 49 a §§ samt i rubriken närmast före 33 § ordet "statsverket" skall bytas ut mot "staten",

dels att 3, 6, 8, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 36 och 47 §§ samt rubrikerna närmast före 11 och 27 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas två nya paragrafer, 14 a och 14 b §§, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

För handläggning av vissa ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av regeringen.

Skall ärende om allmän rättshjälp handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den rättssökande är bosatt eller, om den rättssökande är dödsbo, den avlidne var bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

Skall ärende om rättshjälp genom offentligt biträde handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt eller, i fråga om den som ej är bosatt i landet, av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

Om ersättning för utlägg vid rådgivning skall fastställas, skall ärendet handläggas av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde advokatbyrån är belägen.

Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av domstolsverket.

Regeringen får förordna att rättshjälpsnämnd skall vara delad i avdelningar. Vad som föreskrives om nämnd äger motsvarande tillämpning på sådan avdelning.

6 §²

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränshelopp som motsva-

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger etthundrätotusen kronor.

¹ Lagen omtryckt 1979:240.

² Senaste lydelse 1981:1200.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

rar åtta gånger det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde året innan rättshjälp begäres.

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbeloppet med vad som motsvarar ett halvt basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar.

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till någon annans underhåll, ökas beloppet enligt första stycket med niotusen kronor för var och en till vilkens underhåll han på detta sätt bidrar.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

8 §³

Allmän rättshjälp får ej beviljas

1. i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,

2. den som är bosatt utom riket, om han ej är svensk medborgare eller om särskilda skäl ej föreligger för rättshjälp,

3. näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet, om ej skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt,

4. i fråga om anspråk som överlåtit till den rättssökande, om överlåtelserna kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,

5. för upprättande av självdeklaration, äktenskapsförord eller testamente,

6. i mål om boskillnad enligt 9 kap. 2 § giftermålsbalken,

7. om frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet, vari anspråket stöder sig på väsentligen likartad grund, har avgjorts slutligt,

8. ägaren av en fastighet eller en byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft rättskyddsförsäkring eller något annat liknande rättskydd som omfattar angelägenheten,

8. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

9. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

³ Senaste lydelse 1982:299.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall beviljas.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

Rättshjälpsavgift**Rättshjälpsavgift och tilläggsavgift**

11 §

Den rättssökande skall *bidraga* till de kostnader för allmän rättshjälp som avses i 9 och 10 §§ genom att betala rättshjälpsavgift enligt vad som sägs i 12–15 §§.

Den rättssökande skall *bidra* till de kostnader för allmän rättshjälp som avses i 9 och 10 §§ genom att betala rättshjälpsavgift *och tilläggsavgift* enligt vad som sägs i 12–15 §§.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av maximibelopp för rättshjälpsavgift.

12 §⁴

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst *ett gränobelopp som motsvarar två gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket*, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften *två procent av basbeloppet*, varvid *avrundning skall ske till närmast lägre tiotal kronor*. Maximibeloppet får sättas ned om det finns särskilda skäl. Beloppet får dock inte understiga *en procent av det basbelopp som nyss har nämnts, med avrundning till närmast lägre tiotal kronor*, såvida det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften den avgift som utgår enligt första stycket ökad med

en tjugofemtedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger två men ej tre gånger basbeloppet,

en tjugondel av den del av inkomsten som överstiger tre men ej fyra gånger basbeloppet,

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst *trettiofemtusen kronor*, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften *trehundra-femtio kronor*. Maximibeloppet får sättas ned om det finns särskilda skäl. Beloppet får dock inte understiga *etthundrasjuttiofem kronor*, om det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften den avgift som utgår enligt första stycket ökad med

fyra procent av den del av inkomsten som överstiger trettiofemtusen men ej sextiotusen kronor,

sex procent av den del av inkomsten som överstiger sextiotusen men ej sjuttiofemtusen kronor,

⁴ Senaste lydelse 1981:1287.

Nuvarande lydelse

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fyra men ej fem gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en femtedel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttages att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor och att maximibeloppet avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

Föreslagen lydelse

tio procent av den del av inkomsten som överstiger sjuttiofemtusen men ej nittiotusen kronor,

femton procent av den del av inkomsten som överstiger nittiotusen men ej etthundrafemtusen kronor,

tjugo procent av den del av inkomsten som överstiger etthundrafemtusen kronor.

Vid tillämpning av andra stycket iakttas att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor.

13 §

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbelopp enligt 12 § första eller andra stycket med vad som motsvarar hälften av där angivet basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till någon annans underhåll, skall inkomstgränserna enligt 12 § första och andra styckena höjas med niotusen kronor för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

14 a §

Om den ersättning som skall tillerkännas biträde för arbete enligt 22 § överstiger tretusen kronor, skall den rättssökande utöver rättshjälpsavgiften betala en tilläggsavgift om tio procent av den del av ersättningen som överstiger tretusen kronor, dock högst ett belopp som uppgår till fem gånger maximibeloppet. Det belopp som skall betalas avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

14 b §

Om det är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala tilläggsavgiften eller någon

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

del av den, får han helt eller delvis befrias från denna.

Om det framkommer att den rättssökande inte längre saknar möjlighet att betala den tilläggsavgift som han befriats från, skall beslutet omprövas.

15 §

I samband med att allmän rätts-
hjälp beviljas, *fastställs* det för sö-
kanden gällande maximibeloppet.

I samband med att allmän rätts-
hjälp beviljas, *fastställs* det för sö-
kanden gällande maximibeloppet
*och det belopp var till tilläggsavgif-
ten högst kan uppgå.*

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i rättshjälpsavgift. Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när maximibeloppet tidigare bestämdes.

Fråga om jämkning upptages endast om särskild anledning därtill framkommit.

*När maximibeloppet jämkas,
skall även det belopp var till till-
läggsavgiften högst kan uppgå
jämkas i motsvarande mån.*

17 §

Är rättslig angelägenhet anhängig vid domstol, *prövas fråga* om beviljande av allmän rättshjälp *av domstolen. Likaså* beslutar domstol, där den rättsliga angelägenheten är anhängig, om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.

Om en rättslig angelägenhet är anhängig vid domstol, prövar domstolen frågan om beviljande av allmän rättshjälp. Den domstol, där den rättsliga angelägenheten är anhängig, beslutar *också* om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften *och av det belopp var till tilläggsavgiften högst kan uppgå. Domstolen fattar även beslut enligt 14 b §.*

18 §

Har allmän rättshjälp icke beviljats enligt 16 § och är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, *prövas fråga* om beviljande av allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnden.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, beslutar rättshjälpsnämnden också om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, beslutar rättshjälpsnämnden också om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften *och av det belopp var till tilläggsavgiften högst kan uppgå samt meddelar beslut enligt 14 b §.*

Nuvarande lydelse

Föreslagna lydelse

19 §

Beviljas allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader enligt 9 och 10 §§ av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen hos myndighet, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådsakande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om eljest synnerliga skäl föreligger.

Vad som har sagts nu om ersättning till biträde gäller även i fråga om ersättning till skiftesman.

I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.

20 §

Beviljas allmän rättshjälp enligt 16 § blir den som beslutat härom biträde till den rättssökande. I annat fall får biträde förordnas på sökandens begäran, om denne ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarataga sin rätt.

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.

I angelägenhet, som kan antas bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning, som inte avser klander, får biträde inte förordnas.

När biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

**Betalning och fastställande av rätts-
hjälpsavgift, avräkning med den rätts-
sökande och med biträde**

**Betalning och fastställande av rätts-
hjälpsavgift och tilläggsavgift, avräk-
ning med den rättssökande och med
biträde**

27 §

Finns biträde enligt denna lag, erlägges rättshjälpsavgift till biträdet intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns ej biträde, skall rättshjälpsavgift er-

Finns biträde enligt denna lag, betalas rättshjälpsavgiften till biträdet intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns inte något biträde, skall

Nuvarande lydelse

läggas till statsverket. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljats, skall den avgift som kan föränledas av höjningen erläggas till statsverket.

Föreslagen lydelse

rättshjälpsavgiften betalas till staten. Rättshjälpsavgiften får tas ut så snart maximibeloppet har fastställts. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljades, skall den avgift som kan föränledas av höjningen betalas till staten.

Tilläggsavgiften betalas till biträdet när ersättningen till biträdet har fastställts. Biträdet får ta ut förskott på tilläggsavgiften med skäligt belopp. Om det belopp var till tilläggsavgiften högst får uppgå höjs i samband med att ersättning till biträdet fastställs, skall det belopp som kan föränledas av höjningen och som hänför sig till den ersättningen eller till en tidigare fastställd biträdesersättning betalas till staten.

28 §

I mål eller ärende vid domstol skall domstolen fastställa rättshjälpsavgiften i samband med att den fastställer ersättning till biträde. Finns ej biträde eller begär *biträde* ej ersättning, *fastställs* rättshjälpsavgiften när domstolen skiljer målet eller ärendet från sig eller när rättshjälpen upphör. Vad nu sagts gäller även om rättshjälpsavgift tidigare har fastställts för den rättsökande.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, skall rättshjälpsnämnden fastställa rättshjälpsavgiften. Därvid skall första stycket äga motsvarande tillämpning.

I mål eller ärende vid domstol skall domstolen fastställa rättshjälpsavgiften *och i förekommande fall tilläggsavgiften* i samband med att den fastställer ersättning till biträde. Finns ej biträde eller begär *biträdet* ej ersättning, *fastställs* rättshjälpsavgiften när domstolen skiljer målet eller ärendet från sig eller när rättshjälpen upphör. Vad nu sagts gäller även om rättshjälpsavgift *och tilläggsavgift* tidigare har fastställts för den rättssökande.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, skall rättshjälpsnämnden fastställa rättshjälpsavgiften *och tilläggsavgiften*. Därvid skall första stycket *tillämpas*.

30 §

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättsökande och med biträde.

Från ersättning till biträde enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften *och i förekommande fall tilläggsavgiften* skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde.

Från ersättning till biträde enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge

Nuvarande lydelse

som rättshjälpsavgift till biträdet. Understiger ersättningen den avgift som skall avräknas, svarar biträdet, om kostnader utöver biträdesersättningen uppkommit för rättshjälpen, mot statsverket för mellanskillnaden.

Fastställles rättshjälpsavgiften till lägre belopp än det som den rättsökande inbetalat, får med återbetalning av mellanskillnaden anstå, om det finns anledning antaga att högre avgift kommer att fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.

Föreslagen lydelse

till biträdet. Understiger ersättning-
en vad som skall avräknas, svarar
biträdet, om kostnader utöver bi-
trädesersättningen uppkommit för
rättshjälpen, mot staten för mel-
lanskillnaden.

Fastställs rättshjälpsavgiften och
tilläggsavgiften till lägre belopp än
det som den rättssökande inbetalat,
får återbetalning av mellanskillna-
den anstå, om det finns anledning
anta att högre belopp kommer att
fastställas på grund av ytterligare
kostnader för rättshjälpen.

31 §⁵

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen enligt vad som sägs i 33 §.

Vinner makar efter gemensam ansökan äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än som motsvarar hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall ej åläggas om detta belopp ej skulle överstiga maximibeloppet enligt 12 § första stycket första meningen och ej heller om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan makar efter gemensam ansökan och den ena maken har åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga den andra maken att betala staten hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för den andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall inte åläggas, om beloppet understiger en viss av regeringen fastställd gräns. Ersättningsskyldighet skall heller inte åläggas om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden med motsvarande tillämpning av andra stycket besluta om kostnaderna för skiftesmannen och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet om ersättningsskyldighet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om allmän domstols dom.

⁵ Senaste lydelse 1981:1287.

Nuvarande lydelse

Överstiger i fall som avses i andra eller tredje stycket summan av ersättning som make ålagts att betala och den rättssökandes rätts-hjälpsavgift kostnaderna för rätts-hjälpen, skall den make som åtnju-ter allmän rättshjälp berättigas få tillbaka den överskjutande delen.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyl-dighet åläggas för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

33 §⁶

Har motpart eller annan enligt 31 § ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersättningen utges till statsverket, om ersättningen till den del den mot-svarar den rättssökandes rätts-hjälpsavgift utgör högst fem pro-cent av det basbelopp som anges i 6 § första stycket. Den rättssökande skall i sådant fall berättigas att av statsverket återfå ett belopp mot-svarande erlagd rättshjälpsavgift.

Överstiger den del av ersättning-en som motsvarar den rättssö-kandes rättshjälpsavgift fem pro-cent av basbeloppet, skall den er-sättningsskyldige utge belopp mot-svarande rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till statsverket.

Har ersättningsskyldighet ej ålagts till fullt belopp skall vad i första och andra styckena sägs om rättshjälpsavgift avse den del av av-giften som svarar mot fördelningen av ersättningsskyldigheten.

Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verk-ställighet enligt utskökningsbalken, skall bestämmelserna i första—tred-je styckena om ersättning tillämpas också i fråga om särskild avgift en-ligt förordningen (1981:1185) om ut-

Föreslagen lydelse

Om den rättssökandes rätts-hjälpsavgift och tilläggsavgift till-sammans med den ersättning som maken har ålagts att betala enligt andra och tredje styckena över-stiger rättshjälpskostnaderna, skall den rättssökande berättigas att få tillbaka den överskjutande delen.

Om motpart eller annan enligt 31 § första eller femte stycket har ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersätt-ningen betalas till den rättssökande med belopp som motsvarar rätts-hjälpsavgiften jämte tilläggsavgift och till staten med återstoden.

Om ersättningsskyldighet inte har ålagts till fullt belopp skall vad i första stycket sägs om rättshjälps-avgift och tilläggsavgift avse de de-lar härav som svarar mot fördel-ningen av ersättningsskyldigheten.

Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verk-ställighet enligt utskökningsbalken, skall bestämmelserna i första och andra styckena om ersättning till-lämpas också i fråga om särskild avgift enligt förordningen

⁶ Senaste lydelse 1981:1288.

Nuvarande lydelse

sökningsavgifter som i ärendet uttagits hos motparten.

Föreslagen lydelse

(1981:1185) om utsökningsavgifter som i ärendet uttagits hos motparten.

34 §⁷

Allmän rättshjälp skall upphöra om

1. rättshjälpsavgift ej *erlägges* enligt 27 §,

1. rättshjälpsavgift *eller tilläggsavgift* ej *erläggs* enligt 27 §,

2. den rättssökande lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,

3. den rättssökande uppsåtligt eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för låg rättshjälpsavgift,

4. den rättssökande ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller

5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att den rättssökande ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

Om allmän rättshjälp har beviljats trots att det föreligger ett sådant fall som avses i 8 § 7, får det beslutas att rättshjälpen skall upphöra.

Första stycket 3 och 4 och andra stycket gäller ej, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt första stycket, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall betalas av *statsverket*, om det föreligger särskilda skäl.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt andra stycket, skall kostnaderna för rättshjälpen betalas av *statsverket*. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall bäras av den som haft rättshjälp, om det föreligger särskilda skäl.

Beslut i fråga om upphörande av allmän rättshjälp meddelas, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol, av domstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Sådant beslut får också meddelas i samband med prövning av besvär enligt 49 §.

36 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger *ett gräns-*

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt första stycket, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall betalas av *staten*, om det föreligger särskilda skäl.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt andra stycket, skall kostnaderna för rättshjälpen betalas av *staten*. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall bäras av den som haft rättshjälp, om det föreligger särskilda skäl.

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger *femtio-*

⁷ Senaste lydelse 1982:299.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

*belopp som motsvarar tre gånger sen kronor.
det basbelopp som anges i 6 § förs-
ta stycket.*

Vid prövning enligt första stycket äger 6 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

47 §⁸

Rådgivning sker mot en avgift som motsvarar en halv procent av det basbelopp som anges i 6 § första stycket för varje påbörjad tidsperiod om 15 minuter. Avgiften för rådgivningen jämnas till närmast lägre tiotal kronor. Avgiften får nedsättas så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som nedsatts utgår ersättning av allmänna medel till den som meddelat rådgivning.

Rådgivning sker mot en avgift av åttiofem kronor för varje påbörjad tidsperiod om femton minuter. Avgiften får sättas ned så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som har satts ned utgår ersättning av allmänna medel till den som har meddelat rådgivningen.

Den som har meddelat rådgivning har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för de kostnader för tolk och för översättning som uppdraget har krävt. Ersättningen fastställs av rättshjälpsnämnd.

Beviljas allmän rättshjälp efter rådgivning, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. Erläggande av rådgivningsavgift skall anses som betalning på rättshjälpsavgift.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1983.

Äldre bestämmelser gäller alltså i rättshjälpsärenden där allmän rättshjälp har sökts före lagens ikraftträdande. De nya bestämmelserna i 33 § skall dock tillämpas även i äldre ärenden, om beslut som avses i 31 § inte tidigare har meddelats i ärendet.

⁸ Senaste lydelse 1981:5.

2 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.

1 §¹

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429).

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återgälda får jämkas eller eftergivnas, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle hava att ersätta *ej överstiger maximibeloppet enligt 12 § första stycket första meningen rätts-hjälpslagen, skall kostnaden stanna å statsverket.*

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta *understiger en viss av regeringen fastställd gräns, skall ersättningsskyldighet inte åläggas.*

Denna lag träder i kraft den 1 april 1983.

¹ Senaste lydelse 1979:242.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1982-10-28

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden Lundkvist, Feldt, Sigurdson, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, S. Andersson, Rainer, Boström, Bodström, B. Andersson, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg

Föredragande: statsrådet Rainer

Lagrådsremiss om ändringar i rättshjälpslagen (1972:429) m.m.

1 Inledning

Rättshjälp lämnas enligt rättshjälpslagen (1972:429, RHL) i fyra skilda former, nämligen som allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde samt rådgivning.

Allmän rättshjälp lämnas i princip i varje rättslig angelägenhet där det föreligger behov av sådant bistånd, om inte rättshjälp skall lämnas i annan form. Därvid är det utan betydelse om angelägenheten skall prövas av domstol eller av någon annan myndighet eller om det är fråga om en angelägenhet som inte handläggs vid någon myndighet. Huvudregeln har dock flera begränsningar. Bland dem märks främst att allmän rättshjälp inte får lämnas, om den rättssökandes beräknade årsinkomst överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger basbeloppet för året innan rättshjälp begärs. Gränsbeloppet var 58 400 kr. den 1 juli 1973, när rättshjälpsreformen trädde i kraft. För år 1982 är beloppet 138 400 kr. Beloppet ökas om den som söker rättshjälp har underhållsskyldighet mot någon annan. Vidare tas hänsyn till förmögenhet, skulder och andra särskilda omständigheter. Den allmänna rättshjälpen innebär i princip att staten betalar kostnaden i ärendet. Den rättssökande skall dock efter förmåga själv bidra till kostnaderna genom att betala en rättshjälpsavgift. Den viktigaste ersättningsgilla kostnaden är kostnaden för biträde.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål, som också betalas av allmänna medel, utgår dels som rätt till offentlig försvarare, dels som annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål (bl.a. rätt till ersättning för kostnad för bevisning). I fråga om rätt till offentlig försvarare gäller bestämmelserna i rättegångsbal-

ken (RB). Den misstänktes eller tilltalades ekonomi saknar betydelse för frågan om rätt till försvarare. Däremot kan annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål förekomma bara för tilltalade som hör till de ekonomiskt sämre ställda inkomstgrupperna. Vid rättshjälp åt misstänkt i brottmål utgår inte någon rättshjälpsavgift. Däremot kan den tilltalade, om han fälls till ansvar, förpliktas att betala tillbaka kostnaden för offentlig försvarare och annan rättshjälp, dock inte med högre belopp än som motsvarar maximibeloppet för den rättshjälpsavgift som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade kunnat meddelas i målet (31 kap. 1 § RB).

Rättshjälp genom offentligt biträde kan vid behov lämnas i vissa, i lagen särskilt angivna mål och ärenden som rör den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. I huvudsak rör det sig om mål och ärenden på den sociala vårdlagstiftningens och utlänningslagstiftningens områden. Den enskildes ekonomi saknar betydelse för frågan om rätt till offentligt biträde. Ersättningen till offentliga biträden betalas av allmänna medel. Någon återbetalningsskyldighet förekommer inte.

Rättshjälp kan slutligen lämnas i form av *rådgivning*. Denna rättshjälpsform omfattar rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättsliga angelägenheter under högst en timme. Rådgivning är öppen för alla oavsett inkomst och meddelas av advokater eller biträdande jurister på advokatbyråer. Den sker mot en i lagen bestämd rådgivningsavgift. Denna är avsedd att täcka kostnaderna för rådgivningen men kan sättas ned eller efterges. Staten betalar kostnaderna för rådgivningen till den del de inte täcks av avgifterna.

2 Allmän motivering

2.1 Utgångspunkter

Sedan RHL trädde i kraft år 1973 har kostnaderna för rättshjälpen ökat oavbrutet. Kostnaderna utgjorde budgetåret 1973/74 drygt 62 milj. kr. och hade budgetåret 1980/81 stigit till drygt 224 milj. kr. Det har mot bakgrund av kostnadsutvecklingen och det ekonomiska läge som landet befinner sig i ansetts nödvändigt att på olika sätt söka begränsa samhällets åtaganden på rättshjälpsområdet. Sålunda höjdes nivån för rättshjälps- och rådgivningsavgifterna den 1 april 1981 (prop. 1980/81:20, JuU 17, rskr 65, SFS 1981:5). Därefter har ytterligare höjningar genomförts den 1 januari 1982 samt möjligheterna till rättshjälp i vissa angelägenheter, bl.a. för upprättande av äktenskapsförord eller testamente, tagits bort (prop. 1981/82:28, JuU 19, rskr 105, SFS 1981:1287). Slutligen har möjligheten till allmän rättshjälp innan s.k. pilotfall har avgjorts begränsats (se JuU 1981/82:52, rskr 320, SFS 1982:299).

I samband med ändringarna i RHL har det framstått som alltmer angeläget att göra en mer omfattande översyn av lagen. Inte minst den ekonomis-

ka utvecklingen har gjort en grundlig översyn nödvändig. Vidare har det i tillämpningen av RHL framkommit vissa problem som så långt möjligt bör undanröjas.

Av dessa skäl har en parlamentariskt sammansatt kommitté, rättshjälpskommittén (Ju 1982:01, dir 1981:75), tillkallats för att se över rättshjälpsystemet. Kommittén har enligt direktiven frihet att inom vissa ramar överväga en total revidering av RHL. Kommittén skall bedriva sitt arbete skyndsamt.

Trots de ändringar som gjorts i RHL ökade belastningen på rättshjälpsanslaget under budgetåret 1981/82. Självfallet får åtgärder för att minska utgifterna på detta område full effekt först efter en viss tid. En annan orsak till den ökade anslagsbelastningen är den höjning av ersättningen till rättshjälpsbiträdena som har skett till följd av den allmänna kostnadsstegringen. Det statsfinansiella läget är emellertid sådant att man så snart som möjligt, således utan avvaktan på resultatet av kommittéarbetet, bör gå vidare och se i vad mån utgifterna kan begränsas ytterligare. Ytterligare höjningar av avgifterna för de sämst ställda kan därvid inte komma i fråga. Inriktningen måste vara att rättshjälpsförmånerna inte ytterligare försämrass för dem som kan ha störst svårigheter att ta till vara sin rätt. I övrigt måste man emellertid försöka åstadkomma utgiftsminskningar på varje område där det är möjligt. De förslag som nu läggs fram innebär ökad rättvisa i rättshjälpsystemet inom ramen för totalt sett lägre kostnader.

I en departementspromemoria, Ds Ju 1982:2 Rättshjälpskostnaderna, har lagts fram förslag som syftar till att minska belastningen på rättshjälpsanslaget med ca 50 milj. kr. årligen. I 1982 års budgetproposition har hänsyn tagits till de förväntade utgiftsminskningarna (prop. 1981/82:100 bil. 5 F, JuU 46, rskr 274). Även vissa ändringar som främst är avsedda att åstadkomma förenklingar ingår bland promemorieförslagen. Den i promemorian föreslagna lagtexten bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Departementspromemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av remissvaren bör fogas som *bilaga 2* till detta protokoll.

De förslag som jag nu lägger fram grundar sig på promemorian. Jag har emellertid i betydande utsträckning beaktat den remisskritik som en del av promemorians ändringsförslag utsatts för. Även i övrigt har en del justeringar gjorts. Jag uppskattar utgiftsminskningen till ca 25 milj. kr. för helår. Rättshjälpsanslaget torde således för innevarande budgetår komma att belastas med drygt 12 milj. kr. utöver vad som beräknats i budgetpropositionen.

Förslagen gäller följande frågor.

Införande av en tilläggsavgift som en rörlig del av den rättssökandes bidrag till rättshjälpskostnaderna

Ökad progressivitet i fråga om rättshjälpsavgiften och upphörande av denna avgifts anknytning till basbeloppet

Sänkning av den högsta inkomstgränsen för rätt att erhålla rättshjälp

Ändrade regler för rättshjälp vid bodelning

Rättshjälp i angelägenheter som avser fastigheter m.m.

Ny reglering för fastställande av den nedre gräns som i vissa fall gäller för återbetalningsskyldighet till staten

Fördelning av ersättning som motpart eller annan förpliktats återbetala

Tolkkostnader vid rådgivning

Retroaktiv ersättning till skiftesmän

I promemorian har även lagts fram förslag om ändring i reglerna om beslutsfördelningen mellan domstol, rättshjälpsnämnd och advokat när det gäller ansökningar om rättshjälp. I denna fråga har framför allt de remissinstanser som berörs av reglerna redovisat skilda uppfattningar om vilken lösning som är den lämpligaste. Med hänsyn till att frågan, som i första hand är av teknisk natur, inte är mer angelägen än att den kan anstå i avvaktan på ytterligare överväganden, avser jag inte att ta upp den i detta lagstiftningsärende. Det får i stället ankomma på rättshjälpskommittén att, i enlighet med sina direktiv (se dir 1981:75 s. 10), granska denna fråga och föreslå lämpliga åtgärder.

2.2 Rättshjälpsavgifter m.m.

Den som beviljas allmän rättshjälp är som tidigare nämnts skyldig att efter förmåga bidra till kostnaderna för rättshjälpen. Avgiftssystemet har konstruerats som ett system med maximibelopp. Maximibeloppet är tänkt att motsvara den rättssökandes betalningsförmåga, dvs. vad han eller hon högst kan betala. Om kostnaderna för rättshjälpen understiger eller blir lika höga som maximibeloppet, skall den rättssökande således själv betala de fulla kostnaderna. När allmän rättshjälp beviljas, skall det samtidigt fastställas ett maximibelopp i den rättsliga angelägenheten (11–15 §§ RHL.).

Den lägsta rättshjälpsavgiften (grundavgiften) uppgår till två procent av basbeloppet för året innan rättshjälp begärs¹, avrundad till närmast lägre tiotal kronor, eller f.n. 340 kronor. Grundavgiften skall betalas av den som har en årsinkomst motsvarande högst två basbelopp.

Är inkomsten högre än två basbelopp utgör maximibeloppet grundavgiften ökad med ett tilläggsbelopp, som varierar beroende på inkomstens storlek. Tilläggsbeloppet tas ut i en progressiv skala. Det är en tjugofemtedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger två men ej tre gånger basbeloppet, en tjugondel av den del av inkomsten som överstiger tre men inte fyra gånger basbeloppet, en femtondel av den del av inkom-

¹ För år 1982 gäller basbeloppet för oktober 1981.

ten som överstiger fyra men inte fem gånger basbeloppet, en tiondel av den del av inkomsten som överstiger fem men inte sex gånger basbeloppet, en femtedel av den del av inkomsten som överstiger sex men inte sju gånger basbeloppet och hälften av den inkomst som överstiger sju men inte åtta gånger basbeloppet. Inkomsten avrundas därvid till närmast lägre tusental kronor och maximibeloppet till närmast lägre tiotal kronor (12 § RHL). Den som har en inkomst som överstiger åtta gånger basbeloppet får inte allmän rättshjälp (6 § RHL).

Om den rättssökande i väsentlig omfattning bidrar till någon annans underhåll höjs beloppsgränserna med vad som motsvarar ett halvt basbelopp för varje underhållsberättigad. Förekomsten av större förmögenhetsinnehav eller tyngande skuldsättning skall beaktas när rättshjälpsavgiften beräknas (6 och 13 §§ RHL).

Grundavgiften kan sättas ned om det finns särskilda skäl för det. Den får dock inte sättas lägre än en procent av basbeloppet (med avrundning till närmast lägre tiotal kronor), om det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift (12 § första stycket RHL).

Om biträde har förordnats i den rättsliga angelägenheten, ankommer det på biträdet att avkräva den rättssökande rättshjälpsavgiften (27 § RHL). Skulle ersättningen till biträdet, när den slutligen fastställs, bli lägre än den erlagda rättshjälpsavgiften och har det uppstått andra kostnader för rättshjälpen, svarar biträdet gentemot staten för mellanskillnaden (30 § andra stycket RHL). Har inga andra kostnader uppstått, skall mellanskillnaden i stället betalas tillbaka till den rättssökande. Det är således biträdets uppgift att se till att den rättssökande erlägger tillräcklig betalning för kostnaderna för rättshjälpen intill det för den rättssökande fastställda maximibeloppet. Om det inte finns något biträde skall rättshjälpsavgiften erläggas till staten (27 § RHL).

Allmän rättshjälp skall upphöra, om den rättssökande inte erlägger rättshjälpsavgiften (34 § första stycket 1 RHL).

2.2.1 Tilläggsavgift

Departementsförslaget: På den del av rättshjälpskostnaden som utgör ersättning till biträdet för arbete betalas en tilläggsavgift på tio procent. Denna avgift börjar löpa när biträdets arbetsersättning har uppgått till 3 000 kr. och beräknas på det överskjutande beloppet. Biträdet tar in avgiften från den rättssökande. Avgiften är i varje enskilt fall maximerad till ett belopp som uppgår till fem gånger den rättssökandes maximibelopp. Om en rättssökande visar att han eller hon saknar ekonomiska möjligheter att betala tilläggsavgiften får den myndighet som fastställer biträdesersättningen sätta ned avgiften eller helt befria från den.

Promemoriaförslaget: Överensstämmer i huvudsak med departementsförslaget, dock att tilläggsavgiften där kallades självrisk och beräknades på

hela ersättningen till biträdet. I promemorian föreslogs inte något tak för självrisk och heller ingen möjlighet till nedsättning eller befrielse (se promemorian s. 5–8).

Remissinstanserna: Remissinstansernas uppfattningar varierar starkt. Vissa godtar förslaget medan andra avstyrker helt eller delvis. Åtskilliga remissinstanser förordar att självrisk inte tillåts stiga över en viss gräns samt att i första hand indispositiva mål undantas från självrisk (se bil. 2 avsnitt 2.1).

Skäl för departementsförslaget:

En nackdel med nuvarande rättshjälpsystem är att en rättssökande, som har beviljats rättshjälp, inte behöver göra några processekonomiska överväganden efter det att kostnaderna för angelägenheten har nått upp till rättshjälpsavgiften. När rättshjälpskostnaderna har passerat gränsen för vad som skall betalas i avgift kan den rättssökande tillåta kostnaderna att stiga till vilken nivå som helst utan att han eller hon själv behöver betala någon del av det belopp som överstiger rättshjälpsavgiften.

Inom försäkringssektorn försöker man motverka liknande problem som kan uppkomma beträffande rättsskyddsförsäkringar genom en självrisk. Denna består av ett fast grundbelopp och ovanpå detta ett tilläggsbelopp som utgör en andel av rättegångskostnaderna. Denna andel är ofta tio procent.

Det är enligt min mening angeläget att höja kostnadsmedvetandet hos dem som beviljas allmän rättshjälp. För det ändamålet synes det lämpligt att nu införa en särskild avgift i rättshjälpsystemet, motsvarande självrisk på försäkringsområdet. Den nya avgiften bör lämpligen betecknas tilläggsavgift. Utgångspunkten bör därvid vara att tilläggsavgiften inte skall medföra någon nämnvärd avgiftshöjning i rättsliga angelägenheter av mer normal omfattning. Systemet bör utformas så att det framför allt motverkar uppkomsten av stora och för samhället dyrbara tvister. Givetvis är detta särskilt angeläget om tvisteföremålets värde är lågt jämfört med kostnaderna för tvisten. Det är också viktigt att systemet får en kostnads-hämmande verkan utan att leda till onödigt krångel vid hanteringen.

Som jag nyss har framhållit bör tilläggsavgiften inte innebära någon egentlig fördyring av rättshjälpskostnaderna i angelägenheter som kan sägas vara av normal omfattning. Självfallet varierar de genomsnittliga rättshjälpskostnaderna något mellan skilda ärendetyper, men att försöka kartlägga dessa variationer är knappast meningsfullt. Det synes i stället rimligt att utgå från den tillgängliga statistiken över storleken hos biträdes-ersättningar i ärenden om allmän rättshjälp. Denna visar att den ersatta tiden genomsnittligt understiger tio timmars arbete. Med nuvarande ersättningsnivå motsvarar tio timmars arbete ungefär 3 000 kr. i arvode. Den nedre gränsen för tilläggsavgiften bör lämpligen sättas vid detta belopp.

Ett system med dels en inkomstprövad rättshjälpsavgift och dels en

tilläggsavgift leder i mera omfattande angelägenheter sammantaget till högre avgifter än vad den rättssökande anses ha förmåga att betala när den inledande rättshjälpsavgiften fastställs. Från det att behandlingen av den rättsliga angelägenheten inleds och därvid rättshjälpsavgiften betalas till biträdet och till dess att tilläggsavgiften börjar löpa kommer emellertid normalt en viss tid att förflyta. Som jag skall beröra i det följande är det naturligt att tilläggsavgiften krävs in i omgångar med mindre belopp. Den rättssökande kommer således att ha en viss tid på sig från det att ärendet påbörjas till dess att ytterligare avgifter behöver betalas. Man får anta att den rättssökandes ekonomi då i allmänhet ger utrymme för ytterligare avgifter. Som jag strax skall återkomma till bör det emellertid finnas ett tak för tilläggsavgiften och även en möjlighet till befrielse från denna.

Beräkningsgrund

I flertalet mål och ärenden där rättshjälp förekommer utgör biträdesersättningen den helt dominerande delen av kostnaderna för rättshjälpen. Detta talar för att tilläggsavgiften bör beräknas på denna del av kostnaderna. Om även andra rättshjälpskostnader räknades in i underlaget skulle det krävas ett alltför komplicerat förfarande för beräkning och uppbörd av tilläggsavgiften. Vidare bör endast den del av biträdesersättningen som utgör ersättning för arbete ligga till grund för beräkningen. Att även räkna in ersättning för tidsspillan och resor skulle i likartade fall ofta ge skilda resultat beroende på skillnader i fråga om avstånd i olika delar av landet, tillgång på biträden m.m.

Enligt promemoriaförlaget borde vad som sägs om självrisk på biträdesersättning gälla även beträffande ersättning till skiftesmän och medlare. Att införa en tilläggsavgift även på dessa ersättningar medför emellertid administrativa svårigheter av sådan omfattning att jag anser att ersättningarna inte bör omfattas av den nya avgiften.

Som jag redan har antytt måste ett system med en tilläggsavgift vara enkelt att tillämpa. Av den anledningen bör en enhetlig procentsats gälla trots att det i och för sig finns skäl som talar för en skala som är progressiv i takt med den rättssökandes inkomst och med kostnaderna i den rättsliga angelägenheten. Den fördelningseffekt som detta medför kan kompenseras genom justeringar av rättshjälpsavgifterna i högre inkomstlägen. Jag bedömer att tio procent är en lämplig nivå för tilläggsavgiften. Denna bör alltså uppgå till tio procent av den del av bitrådets ersättning för arbete som överstiger 3 000 kr. Samma procentsats tillämpas vanligen när det gäller rättsskyddsförsäkringarna, dock med en något annorlunda konstruktion bl.a. vad gäller grundbeloppet.

Tak för tilläggsavgiften

En tilläggsavgift på tio procent av den del av bitrådets arbetsersättning som överstiger 3 000 kr. får bedömas som en förhållandevis låg riskandel.

Det kan emellertid förekomma fall när även en så försiktigt tilltagen avgift leder till en alltför hög sammanlagd kostnad för den enskilde. Jag tänker bl.a. på vissa skadeståndsmål av pilotfallskaraktär som kan medföra mycket höga rättegångskostnader. Tilläggsavgiften får naturligtvis inte medföra att rättshjälpskostnaderna i sådana och liknande fall blir så höga att kostnaderna i praktiken gör det omöjligt även för den som har beviljats rättshjälp att hävda sin rätt. Av detta skäl bör det införas ett rörligt tak för avgiften, dvs. en gräns i varje enskilt fall över vilken den inte får stiga. En sådan gräns bör vara anpassad till den rättssökandes ekonomiska förhållanden. Ett lämpligt sätt att åstadkomma en sådan anpassning är att den nya avgiften begränsas i förhållande till den rättssökandes maximibelopp för rättshjälp. En rimlig avvägning är att tilläggsavgiften högst får uppgå till fem gånger det maximibelopp som har fastställts för den rättssökande. Som exempel på hur en sådan regel verkar kan nämnas att för den som har att betala endast grundavgiften, som för år 1983 föreslås bli 350 kr., skulle tilläggsavgiften bli högst 1 750 kr., medan tilläggsavgiften för den som har ett maximibelopp på 2 000 kr. högst skulle bli 10 000 kr.

Tilläggsavgift för rättssökande med låga inkomster

När det gäller rättssökande med så svag ekonomi att grundavgiften har satts ned enligt 12 § RHL, bör man skilja mellan dem för vilka avgiften endast har reducerats och dem för vilka den har eftergetts helt och hållet. För de rättssökande som har fått grundavgiften reducerad, vilket i allmänhet sker till hälften, bör huvudregeln om tilläggsavgift normalt gälla. Taket bör emellertid anpassas efter den reducerade grundavgiften. Detta innebär att den som i grundavgift har att betala 175 kr. kan bli tvungen att i tilläggsavgift erlägga högst 875 kr.

Vad häfter gäller de rättssökande som har befriats fullständigt från grundavgiften är att märka att en sådan befrielse förutsätter att det är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala något belopp. Är detta fallet bör givetvis inte heller någon tilläggsavgift tas ut av den rättssökande. Det kan emellertid påpekas att man vid prövningen av den rättssökandes inkomstförhållanden bör beakta inte bara förekomsten av bankmedel utan även möjligheten att få avgiften betald av make eller annan underhållsskyldig (se prop. 1981/82:28 s. 13).

Man måste emellertid räkna med att en rättssökande även i andra fall kan sakna möjlighet att erlägga tilläggsavgiften eller endast kan betala en del av den. Jag anser att det för sådana situationer behövs en möjlighet att befria från avgiften, antingen helt eller delvis. Det bör vara en uppgift för den myndighet som fastställer biträdesersättningen att ta ställning till en begäran om befrielse. Som grund för att befria från tilläggsavgiften eller någon del av den bör endast ekonomiska skäl godtas; som jag skall beröra i det följande bör inte angelägenhetens beskaffenhet inverka på beslutet. Ett

beslut i fråga om tilläggsavgiften bör omprövas på samma sätt som gäller för jämkning av maximibeloppet enligt 15 § RHL.

Undantag från tilläggsavgift för vissa angelägenheter?

En särskild fråga är om den nya avgiften bör omfatta alla rättsliga angelägenheter vari allmän rättshjälp har beviljats eller om vissa angelägenheter, t.ex. indispositiva tvistemål, bör undantas. Skälet för ett sådant undantag skulle vara att kostnadssynpunkter inte skall få avgöra hur en part i exempelvis ett familjerättsligt mål agerar i processen. Vidare har det framhållits att det i sådana mål ofta är barn som formellt är parter på ena sidan medan processen i verkligheten förs av en förälder mot den andre och att det skulle vara stötande om avgiften drabbar barnen.

Det är min uppfattning att man inte i RHL bör gradera olika typer av rättsliga angelägenheter såsom mer eller mindre skyddsvärda. Det är också angeläget att reglerna blir så enkla som möjligt. Det hittillsvarande systemet med en enhetlig reglering av avgifternas storlek för samtliga fall bör därför bestå oförändrat. Tillräckligt skydd mot alltför höga rättshjälpskostnader erbjuds genom dels kostnadstaket för tilläggsavgiften, dels möjligheten att i ekonomiskt ömmande fall befria från denna.

Uppbörd av tilläggsavgiften m.m.

Jag övergår nu till att beröra frågan hur uppbörden av den nya avgiften skall gå till och vissa andra därmed beslätade spörsmål.

För att tilläggsavgiften skall fylla sitt syfte att motverka uppkomsten av onödigt dyra processer bör ärendets fortgång i princip bli beroende av att den rättssökande betalar denna avgift i takt med att kostnaderna stiger. Det nuvarande systemet för betalning av rättshjälpsavgifter bör sålunda behållas och tillämpas även på tilläggsavgiften. Det innebär att det bör vara biträdets uppgift att avkräva den rättssökande även den del som utgör tilläggsavgift och vid behov ta ut förskott. Det finns inte någon anledning att befara att förskott kommer att krävas ut med så höga belopp att den rättssökande av det skälet förhindras att tillvarata sin rätt. Det är i många fall naturligt att tilläggsavgiften begärs i delposter. Jag vill också erinra om att tilläggsavgift utgår endast om biträdets arbetsersättning överstiger 3 000 kr. Förskott på avgiften bör givetvis inte tas ut förrän det står klart att biträdesersättningen kommer att överstiga detta belopp.

Det kan inträffa att tilläggsavgiften höjs under ärendets gång. Den situationen kan förekomma antingen därför att maximibeloppet jämkas uppåt (15 § RHL), rättshjälpsavgiften fastställs till ett belopp som överstiger maximibeloppet (28 § RHL) eller ett tidigare beslut om hel eller viss befrielse från tilläggsavgiften ändras. I så fall bör den avgift som höjningen framkallar betalas till staten (jfr regleringen i 27 § RHL beträffande höjning av maximibelopp).

Enligt promemorieförslaget skulle självrisken ingå som en del av rättshjälpsavgiften. För egen del anser jag emellertid att tilläggsbeloppet och rättshjälpsavgiften bör hållas i sär. Den nya avgiften bör alltså nämnas särskilt i de bestämmelser som syftar både på rättshjälpsavgift enligt nuvarande ordning och på tilläggsavgift.

Sammanfattning av skälen:

I avsikt att minska statens utgifter för rättshjälpen bör det skapas ett större intresse hos den rättssökande för att hålla kostnaderna nere. Detta föreslås ske genom att en ny procentuell avgift tas ut på biträdets arbetsersättning. Denna tilläggsavgift skall inte fördyra de rättssökandes kostnader i angelägenheter av mer normal omfattning. Eftersom avgiften inte bör få till effekt att en rättssökande av enbart kostnadsskäl avstår från att få en i och för sig befogad angelägenhet behandlad eller tvingas avbryta t.ex. en påbörjad process bör det dels gälla ett kostnadstak för tilläggsavgiften, särskilt avpassat för varje fall, och dels införas en möjlighet att befria från avgiften.

2.2.2 Ökad progressivitet i avgiftsuttaget och upphörande av avgifternas anknytning till basbeloppet

Departementsförslaget: Progressiviteten i uttaget av maximibelopp ökar i de högre inkomstlägena. Samtidigt upphör rättshjälpsystemets anknytning till basbeloppet.

Promemorieförslaget: Överensstämmer i huvudsak med departementsförslaget (se promemorian s. 8–10). Ökningen av progressiviteten och därmed avgiftsuttaget är emellertid större i promemorian.

Remissinstanserna: Uppfattningarna bryter sig mellan remissinstanserna. Många avstyrker helt ökad progression medan andra godtar förslaget. I fråga om upphörande av avgifternas anknytning till basbeloppet avstyrker de flesta eller efterlyser någon annan form av anpassning till penningvärdet (se bilaga 2 avsnitt 2.2).

Skäl för departementsförslaget: För att göra det föreslagna systemet med tilläggsavgift så enkelt som möjligt bör, som jag redan har framhållit, den nya avgiften tas ut med en enhetlig procentsats över hela linjen. Det är oundvikligt att effekten härav blir mindre kännbar för en rättssökande med hög inkomst än för en rättssökande med låg inkomst. För att bl.a. kompensera denna fördelningseffekt bör maximibeloppen för rättshjälpsavgiften justeras.

Det finns emellertid anledning att samtidigt överväga en mera radikal förändring av systemet för beräkning av maximibeloppen. I olika sammanhang, bl.a. under riksdagsbehandlingen av prop. 1981/82:28, har uttalats att avgiftssystemets anknytning till basbeloppet medför vissa nackdelar (jfr JuU 1981/82:19 s. 19 och 27). Detta hänger samman bl.a. med att inkomsthöjningarna inte alltid följer höjningarna av basbeloppet. Utvecklingen av

basbeloppet har också medfört att även rättssökande med förhållandevis höga inkomster kan få rättshjälp, låt vara att rättshjälpsavgiften då blir så hög att avgiften ofta överstiger kostnaderna i ärendet.

En annan nackdel med det nuvarande systemet är att intervallen mellan de olika inkomstgrupperna vidgas i takt med att basbeloppet stiger. Detta medför att rättshjälpsavgifterna, utom de lägsta, sjunker år från år. Sänkningen blir störst för rättssökande i högre inkomstskikt.

För att man skall kunna komma till rätta med de nu angivna önskade effekterna krävs att det nuvarande basbeloppsgrundade beräkningssystemet ändras. Jag är visserligen medveten om att basbeloppsanknytningen har fördelar för de rättssökande, särskilt i tider med stark inflation. Med den nuvarande snabba ökningstakten av statens kostnader för rättshjälp kan man emellertid enligt min mening inte längre hålla fast vid ett system som medför bl.a. att avgifterna, särskilt i högre inkomstgrupper, varje år blir lägre. Fördelningspolitiska aspekter talar mot en sådan ordning.

Basbeloppsanknytningen medför också, som tidigare nämnts, att gränserna för grundavgiften och den högsta inkomst vid vilken rättshjälp kan utgå förskjuts uppåt. Också den omständigheten utgör en nackdel i dagens budgetläge.

Slopas anknytningen till basbeloppet, torde det bli nödvändigt att emellanåt göra vissa justeringar i avgiftsreglerna med hänsyn till förändringar i penningvärdet m.m. Man kan emellertid då varje gång utforma reglerna på det sätt som bäst stämmer med det aktuella läget. Jag ser det också som en fördel att riksdagen med jämna mellanrum får ta ställning till hur avgiftssystemet skall vara utformat mer i detalj.

Det sagda talar för att man nu inför en ny metod för beräkning av rättshjälpsavgifterna, vilken inte längre är anknuten till basbeloppet. I stället bör det införas en skala för avgifterna bestående av fasta belopp vid olika inkomstnivåer och procentuella påslag mellan dessa. Som jag tidigare nämnt finns det anledning att samtidigt kompensera den negativa fördelningseffekt som det föreslagna systemet med en tilläggsavgift skulle komma att medföra. Detta bör ske genom en ökad progressivitet i uttaget av maximibeloppen i de högre inkomstskikten. En så kraftig ökning som föreslås i promemorian skulle emellertid komma att slå hårt även mot inkomsttagare med måttliga inkomster. Jag vill därför förorda en annan avgiftsskala än vad som föreslogs i promemorian.

För rättssökande i de lägre inkomstskikten bör utgångspunkten vara de belopp som skulle ha gällt för år 1983 enligt det nuvarande systemet. Basbeloppet för år 1982 är 17 800 kr. Den övre gränsen för inkomst som innebär att endast grundavgift skall betalas är med nuvarande system två gånger basbeloppet, eller för år 1983 35 600 kr. Den gränsen bör i det nya systemet sättas vid 35 000 kr. Grundavgiften, som enligt gällande regler är två procent av basbeloppet, bör bestämmas till samma belopp som enligt nuvarande beräkningsmetod, eller 350 kr.

I övrigt bör skalan för en ensamstående sökande utan försörjningsskyldighet se ut på följande sätt. Vid inkomster som överstiger 35 000 kr. men ej 60 000 kr. bör avgiften bli 350 kr. jämte fyra procent av den del av inkomsten som överstiger 35 000 kr. Vid högre inkomst än 60 000 kr. bör avgiftsuttaget bli 1 350 kr. jämte sex procent av den del av inkomsten som överstiger 60 000 kr. men inte 75 000 kr. Om inkomsten överstiger sistnämnda belopp men inte 90 000 kr. bör avgiften bli 2 250 kr. jämte tio procent av den del av inkomsten som överstiger 75 000 kr. men inte 90 000 kr. I intervallet 90 000 – 105 000 kr. bör avgiften sättas till 3 750 kr. samt 15 procent av den del som överstiger 90 000 kr. För inkomster som överstiger 105 000 kr. bör avgiften vara 6 000 kr. jämte 20 procent av den del av inkomsten som överstiger 105 000 kr. (Beträffande högre inkomster, se avsnitt 2.2.3 nedan.)

I enlighet med det anförda skulle skalan för en inkomsttagare utan försörjningsskyldighet se ut på följande sätt. Som jämförelse anges 1982 års maximibelopp samt de belopp som med nuvarande regler skulle ha gällt för år 1983.

Den rättssökandes årsinkomst kr.	Förslaget	Enligt nuvarande regler	
		1982	1983
30 000	350	340	350
35 000	350	350	350
40 000	550	550	520
45 000	750	750	720
50 000	950	950	920
55 000	1 150	1 180	1 140
60 000	1 350	1 430	1 390
65 000	1 650	1 680	1 640
70 000	1 950	1 950	1 890
75 000	2 250	2 280	2 200
80 000	2 750	2 610	2 530
85 000	3 250	2 950	2 870
90 000	3 750	3 400	3 230
95 000	4 500	3 900	3 730
100 000	5 250	4 400	4 230
105 000	6 000	5 020	4 730
110 000	7 000	6 020	5 500

För rättssökande med försörjningsbörda bör liksom hittills gränserna höjas med ett visst belopp för varje person till vars underhåll den rättssökande i väsentlig omfattning bidrar. För år 1983 blir detta belopp enligt nuvarande regler 8 900 kr. (dvs. ett halvt basbelopp). I ett nytt system bör beloppet bestämmas till 9 000 kr. Maximibeloppen blir då följande.

Ärsin- komst kr.	Antal personer mot vilka försörjningsskyldighet föreligger					
	1	2	3	4	5	6
30 000	350	350	350	350	350	350
35 000	350	350	350	350	350	350
40 000	350	350	350	350	350	350
45 000	390	350	350	350	350	350
50 000	590	350	350	350	350	350
55 000	790	430	350	350	350	350
60 000	990	630	350	350	350	350
65 000	1 190	830	470	350	350	350
70 000	1 410	1 030	670	350	350	350
75 000	1 710	1 230	870	510	350	350
80 000	2 010	1 470	1 070	710	350	350
85 000	2 350	1 770	1 270	910	550	350
90 000	2 850	2 070	1 530	1 110	750	390
95 000	3 350	2 450	1 830	1 310	950	590
100 000	3 900	2 950	2 130	1 590	1 150	790
105 000	4 650	3 450	2 550	1 890	1 350	990
110 000	5 400	4 050	3 050	2 190	1 650	1 190
115 000	6 200	4 800	3 550	2 650	1 950	1 410
120 000		5 550	4 200	3 150	2 250	1 710
125 000		6 400	4 950	3 650	2 750	2 010
130 000			5 700	4 350	3 250	2 350
135 000			6 600	5 100	3 750	2 850
140 000				5 850	4 500	3 350
145 000				6 800	5 250	3 900
150 000					6 000	4 650
155 000					7 000	5 400
160 000						6 200

Sammanfattning av skälen:

För att motverka att den föreslagna tilläggsavgiften får en förhållandevis mindre kännbar verkan för en rättssökande som har hög inkomst än för en rättssökande som har låg inkomst bör progressionen öka i de högre inkomstlägena. Den nuvarande anknytningen till basbeloppets förändringar har haft negativa verkningar på avgifternas storlek och förhållandet mellan avgifterna i olika inkomstskikt. Sambandet med basbeloppet bör därför upphöra.

2.2.3 Den högsta inkomstgränsen för rätt att erhålla rättshjälp

Departementsförslaget: Den högsta inkomstgränsen för rätt att erhålla rättshjälp bestäms till 110 000 kr. Om den rättssökande har försörjningsskyldighet ökas beloppet med 9 000 kr. för varje underhållsberättigad.

Promemorieförslaget: Överensstämmer med departementsförslaget (se promemorian s. 11).

Remissinstanserna: Meningarna är delade. Vissa remissinstanser tillstyrker medan andra anser att den nuvarande nivån bör behållas (se bilaga 2 avsnitt 2.3).

Skäl för departementsförslaget: Rätten till rättshjälp upphör enligt de gällande bestämmelserna, om den rättssökandes inkomst överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger basbeloppet (dvs. 138 400 kr. år

1982). För den som i väsentlig omfattning bidrar till annans underhåll ökas gränsbeloppet med ett halvt basbelopp för varje underhållsberättigad (6 § RHL). Gränsbeloppet för rätt till rättshjälp ligger således betydligt högre än de gränsbelopp som gäller för andra former av samhällets ekonomiska stöd till enskilda (t.ex. bostadsbidrag). Det är enligt min mening rimligt att gränsbeloppet nu läggs på en nivå som bättre överensstämmer med nivån för andra stödformer. Som jag redogjort för i föregående avsnitt anser jag att rättshjälpsavgifternas anknytning till basbeloppet nu bör avskaffas. Därvid är det lämpligt att även den övre inkomstgränsen inom rättshjälps-systemet kopplas fri från basbeloppet.

I promemorian föreslogs att gränsen för en rättssökande utan försörjningsbörda sätts vid 110 000 kr. Jag anser att den gränsen är lämpligt avpassad. För rättssökande med försörjningsbörda bör, liksom för närvarande, gränsbeloppet ökas. För var och en till vars underhåll den rättssökande bidrar i väsentlig omfattning bör beloppet ökas med 9 000 kr.

2.3 Rättshjälp vid bodelning

2.3.1 Allmänt om rättshjälp vid bodelning

Bodelning skall äga rum bl.a. när det döms till äktenskapsskillnad och när boskillnad har beviljats (11 kap. 7 § och 9 kap. 4 § giftermålsbalken, GB). Bodelningen är i princip en privat förrättning. Om makarna inte kan enas om hur skiftet skall ske kan domstol på begäran utse en särskild skiftesman. Denne, som är självständig i förhållande till makarna, har befogenhet att vidta tvångsskifte om det skulle bli nödvändigt. Skiftesmanen har rätt till skäligt arvode och ersättning för sina kostnader (13 kap. 1 § GB, vari hänvisas till bestämmelserna i ärvdabalken, ÄB, om bl.a. arvskiftes form och förordnande av särskild skiftesman).

Alltsedan RHL:s tillkomst är det i princip möjligt att bevilja allmän rättshjälp i ärenden om bodelning enligt de allmänna förutsättningarna i lagen. Praxis har dock hela tiden varit restriktiv i enlighet med uttalanden under förarbetena till RHL (prop. 1972:4 s. 337). Den dåvarande departementschefen ansåg sålunda att det i allmänhet inte torde föreligga något behov av särskild biträdes hjälp vid bodelning. Vad gällde frågan huruvida rättshjälp som beviljats i ett skillnadsmål borde omfatta också den efterföljande bodelningen, framhöll departementschefen att rättshjälpen i en rättegång inte avsåg biträde vid bodelning som företogs efter rättegången. Departementschefen påpekade dock att enligt domstolspraxis ansågs ett biträde, som i mål om äktenskapsskillnad hade förordnats enligt lagen (1919:367) om fri rättegång, i viss utsträckning berättigad till ersättning också för sitt sysslande med bodelning. Det rörde sig då om sådana fall där en lösning av bodelningsfrågan haft betydelse för målet i övrigt. Denna ordning borde behållas när lagen om fri rättegång ersattes av RHL. Kost-

naderna för biträdets befattning med bodelningsfrågan skulle alltså i dessa fall innefattas i rättshjälpen (jfr även prop. 1973:30 s. 87).

Ersättning till särskild skiftesman som förordnas för att verkställa bodelning efter äktenskapsskillnad eller boskillnad ingick ursprungligen inte i förmånerna enligt RHL. Sådana kostnader fick parterna själva svara för även om rättshjälp hade beviljats. Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1976 (prop. 1975/76:47, JuU 17, rskr 112) infördes dock en regel om att rättshjälpen skulle omfatta även kostnaden för sådan skiftesman, om den rättssökande hade beviljats allmän rättshjälp i bodelningsärendet (9 § andra stycket 7 RHL).

Genom en samtidig ändring av 31 § tredje stycket RHL infördes en föreskrift om att den make, som inte har rättshjälp, i princip skall betala hälften av statens kostnader för skiftesmannen på samma sätt som gäller vid äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan.

I samband med dessa ändringar begränsades också makars möjlighet att i bodelningsärenden få biträde enligt RHL. Enligt den regel som då infördes och som fortfarande gäller får biträde i bodelningsärenden förordnas endast när särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet (nuvarande 20 § andra stycket RHL). I propositionen anförde den dåvarande departementschefen bl.a. (s. 39) att han inte var beredd att frångå sin tidigare uttalade uppfattning att förhållandena vid bodelning ofta är ganska okomplicerade och att behovet av juridiskt stöd därför inte borde överskattas. Han framhöll vidare att en utgångspunkt för behovsprövningen borde vara att allmänna medel inte skall läggas ned på bodelningar av enkel beskaffenhet. Ett mindre lösörebo torde som regel kunna delas utan medverkan av skiftesman. Det huvudsakliga tillämpningsområdet för rättshjälp i bodelningsangelägenheter skulle därför alltså jämt vara fall där fastighet, rörelse eller annan mera svårskiftad egendom ingick i boet. Departementschefen betonade dock att han inte var främmande för att också andra omständigheter ibland kunde motivera rättshjälp. Som exempel nämndes situationer där jämkningsregeln i 13 kap. 12 § giftermålsbalken kunde bli aktuell och fall med tvistiga vederlagsfrågor. Däremot ansåg departementschefen det tveksamt om rättshjälp annat än undantagsvis borde vara motiverad exempelvis vid motsättningar mellan makar om vem som skulle tillskiftas hyresrätten till den gemensamma bostaden. Det borde naturligtvis inte vara något skäl för rättshjälp att makar önskade skiftesman bara för att slippa från praktiska bestyr i samband med bodelningen.

Vad gällde valet mellan skiftesman och biträde framhöll departementschefen att han redan av ekonomiska skäl ansåg det uppenbart att rättshjälp i bodelningsfrågor inte regelmässigt kunde få omfatta både förmånen av skiftesman och förmånen av biträde åt en eller båda makarna. En avvägning mellan rättsskyddsintresset och kostnaderna ledde till bedömningen att bistånd genom skiftesman borde prioriteras. Till stöd för detta uttalades

bl.a. att det åligger en skiftesman att utreda boet och söka förmå parterna att nå en uppgörelse i godo samt att skiftesmannen i motsats till ett partsbiträde har befogenhet att göra tvångsskifte om parterna inte kommer överens. Mot denna bakgrund ansågs bistånd genom skiftesman ofta kunna utgöra ett effektivare, snabbare och billigare alternativ än biträde.

Justitieutskottet (JuU 1975/76:17) ansåg sig böra godta att den av departementschefen förordade ordningen tillämpades under ett inledande skede med hänsyn till de starkt stegrade kostnaderna för rättshjälpen. Frågan om en utvidgning borde dock tas upp till övervägande. Riksdagen anslöt sig till utskottets uttalanden.

Rättshjälpsutredningen (Ju 1975:07), som hade till uppgift att göra en allmän översyn av rättshjälpsystemet, lämnade i sitt betänkande (SOU 1977:49) Översyn av rättshjälpsystemet förslag även beträffande rättshjälp vid bodelning. Utredningens förslag innebar i denna del bl.a. en viss utvidgning i förhållande till gällande ordning. I prop. 1978/79:90 redovisade departementschefen sin bedömning av utredningens förslag i frågan (s. 65). De principer som låg bakom de gällande reglerna om rättshjälp vid bodelning hade enligt departementschefens mening fortfarande bärkraft. Eftersom det årliga antalet bodelningar var betydande skulle ökade möjligheter till rättshjälp i bodelningsärenden innebära risk för stora kostnadsökningar. I rådande statsfinansiella läge ansåg sig departementschefen därför inte kunna förorda någon ändring av regleringen.

Vid riksdagsbehandlingen (JuU 1978/79:30 s. 51) framhöll justitieutskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande att utskottet visserligen hyste viss sympati för den ordning som förordats av utredningen och även av två motionärer. Utskottet delade dock den bedömning som det föredragande statsrådet hade redovisat i fråga om principerna bakom den gällande ordningen och de kostnadsökningar som skulle följa av en utvidgning och ansåg sig därför inte kunna förorda en ändring av reglerna. Utskottet anförde dock samtidigt att förnyade överväganden av frågan om en utvidgning av rättshjälpsförmånerna vid bodelning borde göras i samband med en kommande översyn av rättshjälpsystemet. Enligt utskottets mening var det angeläget att en förbättring kunde åstadkommas så snart de samhälls-ekonomiska resurserna medgav det.

I detta sammanhang bör även nämnas att enligt en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1982 får allmän rättshjälp inte längre beviljas i mål om boskillnad efter gemensam ansökan (prop. 1981/82:28, JuU 19, rskr 105, SFS 1981:1287).

Beträffande kostnaderna för rättshjälpen i bodelningsärenden kan hänvisas till departementspromemorian s. 16–17.

2.3.2 Ändrade regler för rättshjälp vid bodelning

Departementsförslaget: Möjligheten att förordna biträde vid bodelning avskaffas. Rättshjälp i bodelningsfrågor skall avse enbart skiftesman.

Rättshjälp som beviljats i äktenskapsmål skall, liksom f.n. i vissa fall kunna omfatta även bodelning.

Promemoriaförslaget: Rättshjälp i bodelningsärenden får fortfarande beviljas när behov föreligger enligt det restriktiva betraktelsesätt som gäller. Rättshjälpen skall som f.n. i första hand avse skiftesman. Båda makarna skall åläggas återbetalningsskyldighet med hälften vardera av de totala rättshjälpkostnaderna för bodelningen. Bodelning skall endast undantagsvis kunna ersättas genom rättshjälp som beviljats i äktenskapsmål (se promemorian s. 17–23).

Remissinstanserna: Remissopinionen är skiftande. Många avstyrker att någon ändring vidtas. Vissa remissinstanser motsätter sig av hänsyn till parterna att återbetalningsskyldighet införs för biträdeskostnader. Andra avstyrker återbetalningsskyldighet därför att de anser att den kommer att kräva administrativt besvärliga och kostsamma rutiner. Några remissinstanser föreslår att bodelning helt tas bort ur rättshjälpssystemet. Andra anser att rättshjälpen bör kunna avskaffas för större bon som har egna resurser att bekosta biträde (se bilaga 2 avsnitt 3).

Skäl för departementsförslaget: Sedan frågan om rättshjälp vid bodelning senast var aktuell i riksdagen har kraven på utgiftsminskningar i statsverksamheten skärpts ytterligare. Det är inte längre möjligt att inom den tid som nu kan överblickas vidga rättshjälpförmånerna. Tvärtom måste redan gjorda åtaganden omprövas och resurserna koncentreras på områden där behovet av rättshjälp är störst. Det finns särskild anledning att vara återhållsam när det gäller att genom rättshjälp subventionera sådana utomprocessuella angelägenheter som närmast rör fördelningen av eller det lämpligaste handhavandet av befintliga tillgångar. Det är inte orimligt att kostnaderna i sådana fall i första hand får belasta den berörda förmögenhetsmassan och endast i undantagsfall bäras av samhället. Detta resonemang har giltighet inte minst när det gäller bodelningar. Jag anser alltså att det nu är nödvändigt att inskränka den statliga subventioneringen av bodelningsärenden utan att likväl bodelningar fullständigt tas bort ur rättshjälpssystemet.

De begränsade rättshjälpresurserna torde i bodelningssammanhang utnyttjas mest effektivt, om rättshjälpen avser kostnader för skiftesman. Redan gällande lagstiftning innebär att vid rättshjälp i bodelningsärenden skiftesman prioriteras framför biträde. En skiftesman har till uppgift att utreda boet och söka förmå parterna att nå en uppgörelse i godo. Om makarna inte kan enas har skiftesmannen tillagts den viktiga befogenheten att kunna företa ett tvångsskifte. Detta ger en viss garanti för att en bodelningstvist inte onödigtvis drar ut på tiden med stora kostnader som följd eller förhalas på grund av oresonlig inställning hos den ene av makarna eller hos båda. Ett annat förhållande som begränsar kostnaderna är att det normalt inte kan bli fråga om att utse mer än en skiftesman i ett bodelningsärende; när biträde förordnas i samband med rättshjälp vid

bodelning är det däremot inte ovanligt att parterna har var sitt biträde. Kostnaderna kan då bli avsevärda.

Jag anser att starka skäl nu talar för att insatserna såvitt gäller bodelning- ar koncentreras till fall då skiftesman förordnas och att det bara är ersättning till skiftesman som skall kunna täckas av rättshjälp vid bodelning. En sådan lösning ger möjlighet att även fortsättningsvis i besvärliga bodelningssituationer erbjuda makar som saknar tillräckliga egna tillgångar ett rimligt bistånd för att lösa tvisten dem emellan, utan att för den skull kostnaderna för staten blir oacceptabelt höga.

Jag vill understryka att de grundläggande förutsättningarna för att rättshjälp skall beviljas i ett bodelningsärende liksom tidigare måste vara att den rättssökande dels har behov av bistånd i angelägenheten, dels också har ett befogat intresse av att få sin sak behandlad (6 och 8 §§ RHL). Lika litet som hittills torde det i lagtexten behöva särskilt föreskrivas att boet skall vara speciellt komplicerat eller att särskilda svårigheter skall föreligga. Det ligger i sakens natur att mycket starka skäl måste finnas för att rättshjälp skall få beviljas för delning av ordinära bon. Så bör exempelvis inte enbart en tvist om rätten till bostaden vara skäl att bevilja rättshjälp, om inga andra särskilda komplikationer föreligger i boet. Som har framhållits i tidigare lagstiftningsärenden är det vidare inte godtagbart att rättshjälp ges enbart av det skälet att makarna har svårt att samarbeta och finner bodelningsfrågorna svårhanterliga. Jag vill således framhålla att den restriktiva tillämpning av RHL i fråga om bodelningsärenden som varit avsedd alltsedan lagstiftningens tillkomst fortfarande bör gälla. Den nu förordade ändringen att rättshjälpsbiträde inte längre får förordnas vid bodelning bör inte få till följd att rättshjälp med skiftesman beviljas i förhållandevis större utsträckning än tidigare.

Ett rättshjälpsbiträde i mål om äktenskapsskillnad anses, som tidigare nämnts, i viss utsträckning berättigad till ersättning också för bodelning, nämligen under förutsättning att en lösning av bodelningsfrågan haft betydelse för målet i övrigt. Denna möjlighet att inom äktenskapsmålets ram bekosta även bodelningen kommer inte så sällan till användning. Det anses allmänt av bl.a. domstolar och advokater att detta förfaringssätt bidrar till att många äktenskapsmål kan göras upp i godo och alltså avgöras efter gemensam ansökan i stället för att leda till mer omfattande processer mellan makarna. Den ordningen bör fortfarande bestå. Härigenom undviks också att reformen blir alltför kännbar för många av dem som lever under enkla förhållanden men som behöver hjälp för att lösa bodelningsfrågan.

Jag vill emellertid betona vikten av restriktivitet när det gäller att bedöma vad biträdeshjälpen får omfatta. Det måste finnas ett klart samband mellan lösningen av bodelningsfrågan och övriga frågor som är aktuella i skillnadsmålet för att biträdet skall ha rätt till ersättning för sitt sysslande med bodelning. Vidare får bodelningsfrågan inte vara alltför tidskrävande.

Enligt förslaget i promemorian skulle båda makarna i bodelningsärenden

åläggas återbetalningsskyldighet med hälften var av de sammanlagda rättshjälpskostnaderna. I likhet med åtskilliga remissinstanser anser jag att ett sådant system skulle bli alltför krångligt att administrera. Det finns risk för att kostnaderna för hanteringen skulle bli så stora att något nettobelopp inte skulle komma att tillföras staten. Jag lägger alltså inte fram något förslag i den delen. Jag vill emellertid erinra om den möjlighet till jämkning av rättshjälpsavgiften som finns. Enligt 15 § RHL jämförd med 13 § skall den rättssökandes maximibelopp jämkas efter vad som är skäligt, om inkomster, förmögenhetsinnehav eller skuldsättning förändras väsentligt. Frågan om jämkning skall tas upp om det framkommit särskild anledning till det.

Det torde inte vara alltför sällsynt i bodelningsärenden att en make som tidigare saknat nämnvärda egna medel tillskiftas betydande tillgångar. Att så är fallet torde många gånger framgå av handlingarna i rättshjälpsärendet. Det är angeläget att rättshjälpsnämnderna — såsom f.ö. redan nu lär förekomma vid flera nämnder — tar vara på de jämningsmöjligheter som lagstiftningen erbjuder och när det är befogat höjer maximibeloppet för en rättssökande som genom bodelningen fått sin ekonomiska situation klart förbättrad.

Sammanfattning av skälen:

De utgiftsminskningar som måste göras inom rättshjälpen bör i viss utsträckning träffa bodelningsärenden. Ersättning för biträdeskostnader bör inte längre ingå som en förmån vid bodelningar. Eftersom en skiftesman på ett effektivt sätt och till förhållandevis låga kostnader — i genomsnitt lägre än för ett biträde — kan genomföra en bodelning bör rättshjälp beviljas endast såvitt gäller kostnaderna för skiftesman. Med hänsyn till att större tvister därigenom ofta kan undvikas bör, liksom hittills, den rättshjälpskostnad som beviljas i ett äktenskapsmål också få avse en bodelning som varit nödvändig för överenskommelsen i äktenskapsmålet.

2.4 Rättshjälps i angelägenheter som avser fastigheter m.m.

Departementsförslaget: Rättshjälps får inte längre beviljas ägaren av en fastighet eller byggnad i angelägenheter som avser fastigheten eller byggnaden, om den rättssökande har rättsskyddsförsäkring eller borde ha haft en sådan.

Promemoriaförslaget: Överensstämmer i huvudsak med departementsförslaget (se promemorian s. 23–27).

Remissinstanserna: Flera remissinstanser tillstyrker förslaget och anser det angeläget att man snarast kommer till rätta med de ökande kostnaderna för fastighetstvister. Ungefär hälften av remissinstanserna avstyrker förslaget, många av det skälet att de anser att den principiella frågan om att göra rättshjälpen subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkringar bör

övervägas i ett större sammanhang. Vad beträffar regeln att rättshjälp inte får lämnas den som borde ha haft försäkring anser flera instanser att regeln bör utgå eller i vart fall kompletteras med vägledande uttalanden (se bil. 2 avsnitt 4).

Skäl för departementsförslaget: Under senare år har tvister om fel i fastighet eller byggnad ökat markant. Kärandens yrkande går i allmänhet ut på hävning av köp, avdrag på köpeskillingen eller skadestånd. Det är oftast fråga om olika typer av fel i småhusbebyggelse. En annan vanlig form av tvist avser ersättningsanspråk med anledning av skador på fastigheter eller byggnader, orsakade av exempelvis sprängning eller tung trafik. Rättshjälp beviljas normalt i sådana tvister som nu har nämnts, om de allmänna förutsättningarna i RHL är uppfyllda. Tvisterna avser inte sällan stora värden och är i allmänhet tidskrävande och kostsamma, inte minst beroende på de omfattande specialistundersökningar som ofta måste till. Vissa översiktliga beräkningar som har gjorts tyder på att den statliga subventionen vid rättshjälp i dessa angelägenheter uppgår till omkring 15 milj. kr. årligen.

I strävandena att hejda kostnadsutvecklingen på rättshjälpsområdet och använda de tillgängliga resurserna på bästa sätt måste man också ta upp frågan huruvida rättsskyddsbehovet i en viss angelägenhet kan tillgodoses på annat sätt än genom allmän rättshjälp. Om det finns ett tillfredsställande rättsskydd att tillgå vid sidan av rättshjälpen bör det enligt min mening kunna övervägas att utesluta angelägenheten från rättshjälpsområdet eller att i vart fall låta rättshjälpen bli subsidiär.

Ett område där detta betraktelsesätt ligger nära till hands är tvister rörande fastigheter och byggnader. Så gott som alla husägare torde ha sin egendom försäkrad genom sakförsäkring, vanligen s.k. hem- eller villaförsäkring. Ett sådant försäkringsskydd krävs normalt av banker och andra kreditgivare. Rättsskyddsförsäkring torde ingå i samtliga sakförsäkringar som kommer i fråga för husägare och som erbjuds av de större försäkringsbolagen. Villkoren i dessa försäkringar är i stort sett desamma hos alla försäkringsbolag. Det skydd som försäkringarna omfattar motsvarar i allt väsentligt vad som täcks av förmånerna enligt RHL. Därtill kommer att försäkringen till skillnad mot rättshjälpen även gäller för den betalningskyldighet – upp till en viss beloppsgräns – som en part kan åläggas för motpartens rättegångskostnader. En viss självrisk tas ut. Den kan variera beroende på villkoren i det enskilda fallet. Det förekommer försäkringsavtal med höga självrisker och i gengäld låga premier. Det vanligaste är dock en självrisk på f.n. 500 kr. jämte 10 procent av överskjutande kostnader. En övre gräns, omkring 50 000 kr. eller mer, brukar gälla för vad som ersätts.

Som förutsättning för att rättsskyddsförsäkringen skall få tas i anspråk föreskrivs vanligen i försäkringsvillkoren att rättshjälp i första hand skall sökas och utnyttjas. Detta har lett till att vad som ersätts genom försäk-

ringen i de flesta fall bara är kostnaden för den rättssökandes rättshjälpsavgift och eventuell betalningsskyldighet för motpartskostnader.

Förekomsten av rättsskyddsförsäkringar talar för att man i princip borde kunna undanta alla tvister som avser fastigheter eller byggnader från området för allmän rättshjälp. Innan man tar ställning i denna fråga bör det emellertid undersökas i vad mån en ändring i RHL kan komma att påverka omfattningen av rättsskyddsförsäkringarna. Även risken för premiehöjningar och effekterna av eventuella höjningar bör beaktas.

Under beredningen av detta lagstiftningsärende har justitiedepartementet haft kontakter med företrädare för Svenska försäkringsbolags riksförbund (riksförbundet) och Folksam. Riksförbundet och Folksam har även avgett remissyttranden över förslaget (se bil. 2 avsnitt 4). Riksförbundet har anfört bl.a. att försäkringsbolagen inte på detta stadium kan avge några bindande uttalanden om rättsskyddsförsäkringens omfattning om rättshjälpen inskränks. Riksförbundet anser det vidare tveksamt om försäkringen svarar mot behoven i t.ex. en stor fastighetstvist: försäkringens maximibelopp är i allmänhet 50 000 kr., vilket belopp även skall tas i anspråk för att betala den kostnad som en försäkrad kan förpliktas att utge till motparten. Vad särskilt gäller frågan om någon som saknar rättsskyddsförsäkring borde ha haft en sådan befarar riksförbundet att svårigheter kan uppstå när denna sak skall prövas. En villaägare kan t.ex. teckna separat fastighetsförsäkring utan rättsskydd och därtill en hemförsäkring för egendomsskyddet, också den utan rättsskydd. Förbundet anser därför att regeln för sin praktiska funktion torde få förutsätta att det åligger en fastighetsägare att hålla rättsskyddsförsäkring.

Folksam framhåller att den förmodade utgiftsminskningen för staten på ca 15 milj. kr. avseende rättshjälp i fastighetstvister motsvarar en mer än femtioprocentig höjning av de nuvarande kostnaderna för villaägares rättsskydd. Det är inte självklart att försäkringstagarna orkar med ökade utgifter och det kan därför enligt Folksam finnas skäl att begränsa rättsskyddsvillkorens omfattning. Både Folksam och riksförbundet anser att frågan om fördelningen mellan rättshjälp och rättsskyddsförsäkring är av sådan principiell vikt att den inte bör föranleda någon lagändring f.n. utan övervägas av rättshjälpskommittén.

Enligt min mening föreligger det starka skäl för att redan nu pröva om man inte i fråga om fastighetstvister kan göra rättshjälpen subsidiär i förhållande till försäkringsväsendets rättsskydd. Det är inte orimligt att kostnaderna för fastighetstvister i första hand bärs av dem som närmast berörs i stället för att som nu belasta statsbudgeten. Med hänsyn till de belopp som kan sparas bör en lösning av frågan inte fördröjas i väntan på ett mer principiellt ställningstagande inom rättshjälpskommittén.

I sakfrågan gör jag följande bedömning. Det finns all anledning att anta att rättsskyddsförsäkringar med i huvudsak nuvarande innehåll även i fortsättningen kommer att tillhandahållas fastighetsägare om den skisse-

rade ordningen genomförs. En annan sak är att försäkringspremierna kan komma att justeras. Några drastiska premiehöjningar torde det dock knappast bli fråga om. Och även om vissa premiehöjningar måste ske kan det med hänsyn bl.a. till kreditgivarnas krav och fastighetsägarnas eget intresse av trygghet antas att praktiskt taget alla som kan komma att beröras av tvister om fel i fastighet m.m. även fortsättningsvis kommer att vara försäkrade på ett tillfredsställande sätt.

Flera remissinstanser har kritiserat promemorieförslaget att från rätts-hjälpsområdet undanta även den som borde ha haft rättsskyddsförsäkring. För egen del menar jag emellertid att en sådan regel är nödvändig för att de berörda även i fortsättningen skall ha intresse av att teckna försäkring med rättsskydd. Jag återkommer i specialmotiveringen till frågan om innebörden av att någon borde ha haft försäkring.

Jag anser att en lagändring av det innehåll jag nu har beskrivit bör avse alla rättsliga angelägenheter som har anknytning till en fastighet eller en byggnad. Regeln bör gälla endast för den som äger fastigheten eller byggnaden.

Vad jag har sagt om rättsskyddsförsäkringar bör också gälla motsvarande skydd som kan förekomma genom t.ex. intresseorganisationers bistånd.

Sammanfattning av skälen:

Av statsfinansiella skäl bör rättsliga angelägenheter som avser fastigheter eller byggnader inte subventioneras genom allmän rättshjälp. I stället bör det ankomma på fastighetsägarna att försäkringsvägen ombesörja ett tillräckligt skydd.

2.5 Nedre gräns för återbetalningsskyldighet till staten

Departementsförslaget: Den nedre gräns för återbetalningsskyldighet till staten som föreskrivs i 31 § andra stycket RHL för rättshjälpskostnader och i 31 kap. 1 § RB för rättegångskostnader i brottmål skall inte längre bestämmas av grundavgiftens storlek. I stället skall regeringen genom förordning fastställa en lämpligt avpassad gräns.

Promemorieförslaget: Överensstämmer i huvudsak med departementsförslaget (se promemorian s. 27–29).

Remissinstanserna: Flera remissinstanser avstyrker förslaget av det skälet att de anser att statens självkostnad för ett indrivningsärende är högre än som antagits i promemorian. En majoritet tillstyrker dock förslaget (se bilaga 2 avsnitt 5).

Skäl för departementsförslaget: I 31 § RHL finns regler om motparts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader. Som huvudprincip gäller rättegångsbalkens regler om rättegångskostnader. När endast den ene av två makar har rättshjälp gäller särskilda bestämmelser dels vid gemensam ansökan om äktenskapsskillnad, dels när skiftesman har förordnats i bodelningsärenden. Enligt dessa bestämmelser skall den make som inte har rättshjälp åläggas att betala staten hälften av rättshjälpskostnaderna. Om

denne make i ett eget rättshjälpsärende skulle ha haft ett maximibelopp som varit lägre än hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet begränsas till maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall dock inte åläggas, om det belopp som skall betalas uppgår till högst grundavgiften. Denna avgift, som i omgångar höjts från en till två procent av basbeloppet, är 340 kr. för år 1982. Vidare finns ett undantag för ersättningsskyldighet i de fall när en sådan skyldighet skulle te sig obillig.

I 31 kap. 1 § RB finns det likartade regler om skyldighet för den som döms i brottmål att till staten betala tillbaka rättegångskostnaderna. Dessa utgörs i allmänhet till största delen av ersättning till offentlig försvarare. Även i dessa fall föreskrivs att återbetalningsskyldigheten högst får uppgå till det belopp som skulle ha varit den dömdes maximibelopp enligt RHL samt att kostnaden alltid skall stanna på staten, om det återbetalningspliktiga beloppet inte överstiger grundavgiften.

Principen att ett belopp som motsvarar endast grundavgiften inte skall drivas in från motparten infördes i RHL år 1979 (prop. 1978/79:90 s. 182, JuU 30, rskr 268, SFS 1979:240). Även reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål ändrades samtidigt (prop. s. 221). En snarlik ordning, som byggde på en av regeringen fastställd beloppsgräns, fanns dock tidigare för dessa fall.

Anledningen till att belopp under en viss gräns inte krävs tillbaka till staten är att det inte lönar sig att lägga ned indrivningskostnader på alltför små belopp. När principen tillkom var grundavgiften en procent av dåvarande basbelopp. Som nämnts har grundavgiften därefter höjts, till en och en halv procent den 1 april 1981 och till två procent fr.o.m. år 1982. Jag har nu föreslagit att grundavgiften bestäms till 350 kr. (avsnitt 2.2.2) fr.o.m. år 1983. Höjningarna av grundavgiften har medfört att staten kommit att gå miste om allt större belopp, som i princip skulle ha betalats tillbaka.

När de aktuella reglerna infördes låg den genomsnittliga kostnaden för ett indrivningsärende vid ungefär en procent av basbeloppet. Domstolsverket har i sitt remissyttrande anfört att den i promemorian antagna nuvarande självkostnaden för indrivning, ca 250 kr., är alltför låg, bl.a. av det skälet att däri inte torde ha räknats in statens kostnader i domstol och länsstyrelse. Den verkliga självkostnaden skulle därför troligen uppgå till ca 350 kr., motsvarande ungefär grundavgiftens storlek. Även andra remissinstanser har framhållit att statens kostnader för indrivning sannolikt har underskattats i promemorian.

För egen del vill jag framhålla att det i allmänhet inte är befogat att lägga ned stora resurser på att kräva in mycket små belopp. När det gäller belopp som överstiger flera hundra kronor ter sig emellertid saken annorlunda. Lagstiftningens huvudregel är att återbetalningsskyldighet föreligger. Ett mycket stort antal återbetalningsskyldiga betalar också frivilligt efter anmodan, utan att något kostsamt indrivningsförfarande behöver anlitas. Principiella skäl talar mot att man i stor omfattning sätter huvudre-

geln ur spel bara av den anledningen att det inte är direkt ekonomiskt lönsamt för staten att upprätthålla regeln mot dem som inte uppfyller sina skyldigheter. Enligt min uppfattning är det befogat att kräva in belopp som inte är alltför obetydliga även om kostnaderna i vissa fall kommer att överstiga vad som flyter in. Mycket talar för att en sänkt beloppsgräns totalt kommer att inbringa mer än som motsvarar kostnaderna för förfarandet.

Jag anser sålunda att det är motiverat att nu sänka gränsen för de belopp som staten inte kräver tillbaka enligt de ifrågavarande bestämmelserna. Jag bedömer det som rimligt att nu sätta gränsen vid ca 250 kr. Det bör emellertid uppdras åt regeringen att i förordning fastställa det belopp som skall utgöra nedre gräns för återbetalningsskyldigheten i de aktuella fallen.

Sammanfattning av skälen:

Av dels principiella, dels ekonomiska skäl är det inte rimligt att staten avstår från att kräva in vissa belopp, som enligt huvudregeln skall betalas till staten.

2.6 Fördelning av ersättning som motpart eller någon annan har förpliktats att återbetala

Departementsförslaget: Den som åläggs ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader skall betala ett belopp som motsvarar rättshjälpsavgiften och eventuell tilläggsavgift till den som har haft rättshjälp och återstoden till staten.

Promemorieförslaget: Överensstämmer med departementsförslaget (se promemorian s. 29–32).

Remissinstanserna: Alla som yttrat sig över förslaget har tillstyrkt eller godtagit det (se bilaga 2 avsnitt 6).

Skäl för departementsförslaget: Enligt 31 § RHL gäller de regler om skyldighet att ersätta rättegångskostnad som finns i lag även i fråga om kostnaderna för rättshjälp när i ett mål eller ärende vid domstol den ena eller båda parterna har allmän rättshjälp. Beslut om fördelning av kostnaderna meddelas av domstolen.

Enligt 32 § RHL skall det, när ett mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgörs, samtidigt meddelas beslut angående ersättningsskyldighet enligt 31 §. Ersättningsskyldigheten till staten skall fastställas oberoende av yrkande.

Fördelning av kostnader mellan parter förekommer inte bara vid domstol. I ärenden som inte avgörs av domstol bestäms ersättning till biträde av rättshjälpsnämnden. När sakfrågan i ett sådant ärende avgörs är det därför inte känt hur stora kostnaderna för rättshjälp blir. Med hänsyn härtill har det föreskrivits att vid beslut om kostnadsfördelning skall betalningsskyldighet åläggas för rättshjälpskostnaderna i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp. Sedan därefter rättshjälps-

nämnden har beslutat om ersättning till biträde, kan partens ersättningsskyldighet bestämmas även till beloppet.

I 33 § RHL regleras hur fördelningen skall ske av sådana ersättningar som på grund av återbetalningsskyldighet betalas in till staten. De regler som gällde fram till den 1 januari 1980 innebar att hela ersättningen skulle betalas till staten. Medlen skulle sedan betalas ut till den som erhållit rättshjälpen, i den mån ersättningen översteg rättshjälpskostnaderna minskade med vad som erlagts i kostnadsbidrag (dvs. numera rättshjälpsavgiften). Detta innebar att den som haft allmän rättshjälp fick ersättning för sitt kostnadsbidrag först sedan staten fått sina kostnader i anledning av rättshjälpen till fullo täckta. När en motparts ersättningsskyldighet omfattade kostnadsbidraget eller en del därav föranledde denna ordning en tidsödande och kostnadskrävande handläggning vid rättshjälpsnämnderna och kronofogdemyndigheterna.

Efter 1979 års ändringar i RHL gäller att staten kräver in den rättssökandes fordran på rättshjälpsavgift bara om den inte överstiger en viss gräns. Sålunda skall motparten eller annan som är ersättningsskyldig för rättshjälpskostnader betala ersättningen i dess helhet till staten, om ersättningen till den del den motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift uppgår till högst fem procent av basbeloppet. Den rättssökande skall då berättigas att av staten få tillbaka ett belopp motsvarande den erlagda rättshjälpsavgiften. Överstiger däremot den del av ersättningen som avser den rättssökandes rättshjälpsavgift fem procent av basbeloppet, skall den ersättningsskyldige betala ett belopp motsvarande rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till staten. Den rättssökande har att själv driva in den summa som tillkommer honom. Om ersättningsskyldighet inte har ålagts till fullt belopp utan har jämkats skall vad som sagts om rättshjälpsavgift avse den del av avgiften som svarar mot ersättningsskyldigheten.

I förhållande till den ordning som tidigare gällde innebär de nya reglerna otvivelaktigt en betydande förenkling. Statens kostnader ökade visserligen i de fall rättshjälpsavgiften inte översteg fem procent av basbeloppet men i gengäld kunde arbetskrävande rutiner hos rättshjälpsnämnderna och kronofogdemyndigheterna avskaffas.

Den nya ordningen har emellertid inte undgått kritik. Femprocentregeln uppfattas av många som svårtillgänglig. Visserligen har regeln genom höjningarna av rättshjälpsavgifterna fått ett avsevärt snävt tillämpningsområde eftersom dessa medfört att betydligt fler fall än tidigare hamnar ovanför femprocentgränsen. Även om regelns betydelse därför i praktiken har minskat talar dock starka skäl för att man ytterligare bör förenkla fördelningsreglerna och därigenom göra tillämpningen av dem mindre resurskrävande.

Den närmast till hands liggande lösningen är att göra den ordning som i dag gäller för området över fem procent av basbeloppet tillämplig över hela

fältet. Den förlorande parten bör således alltid åläggas att betala ett belopp som motsvarar rättshjälpsavgiften och i förekommande fall tilläggsavgiften till den vinnande parten och återstoden till staten. En sådan regel är enkel att tillämpa. Den rutin som i dag finns för att betala ut medel från staten till den rättssökande kan avskaffas. Antalet nya indrivningsärenden blir sannolikt inte särskilt stort eftersom de rättegångskostnader som den vinnande parten i fortsättningen själv kommer att få driva in ofta förekommer i betalningsdomar som ändå föranleder indrivning. Det bör erinras om att av 9 a § RHL följer att den som söker verkställighet av exempelvis ett avgörande om återbetalning av rättegångskostnader inte behöver betala grundavgift och försäljningsavgift enligt förordningen (1981:1185) om ut-sökningsavgifter.

Jag föreslår alltså att 33 § RHL ändras på så sätt att den som har ålagts ersättningskyldighet för rättshjälpskostnader skall betala vad som motsvarar rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften till den som har haft rättshjälp och återstoden till staten.

I detta sammanhang bör även 33 § RHL förtydligas på så sätt att hänvisningen i första stycket till 31 § preciseras till att avse 31 § första och femte styckena.

Sammanfattning av skälen:

Reglerna om fördelningen av ersättning för rättshjälpskostnader bör ändras för att tillämpningen skall bli enklare och onödiga rutiner hos berörda myndigheter kunna avskaffas.

2.7 Tolkkostnader vid rådgivning

Departementsförslaget: Om en tolk behöver anlitas i samband med rådgivning skall kostnaden härför betalas av allmänna medel inte bara som nu vid allmänna advokatbyråer utan också vid enskilda. Detsamma gäller kostnaden för nödvändiga översättningar.

Promemorieförslaget: Överensstämmer i huvudsak med departementsförslaget (se promemorian s. 36–39).

Remissinstanserna: Tillstyrker (se bilaga 2 avsnitt 7).

Skäl för departementsförslaget: I 5 kap. RB finns regler om tolkning vid domstol. Dessa bestämmelser innebär bl.a. att den som tolkar vid en domstol får ersättning av allmänna medel. Behov av tolkning i rättsliga angelägenheter kan förekomma även utom rätta. Om i sådana fall allmän rättshjälp har beviljats och biträde har förordnats, kan biträdet få ersättning för tolkkostnaden som ett utlägg som har varit nödvändigt för att fullgöra uppdraget (prop. 1973:30 s. 75, JuU 17, rskr 168).

När det gäller rättshjälpsformen rådgivning finns det f.n. inte möjlighet att inom RHL:s ram ersätta tolkkostnad. Den enda kostnad som RHL känner till i samband med rådgivning är rådgivningsavgift. För att rådgivningsinstitutet skall stå till förfogande även för icke svenskspråkiga personer har emellertid de allmänna advokatbyråerna fått möjlighet att anlita

tolk i rådgivningsfall. Detta har ordnats på så sätt att de allmänna advokatbyråerna från ett särskilt driftbidragsanslag får betala ersättning till tolkar som behöver medverka vid rådgivning. Tolkersättningarna i samband med rådgivning skall alltså inte belasta byråernas rörelseresultat (prop. 1973:74 s. 39, JuU 19, rskr 169).

Någon motsvarande lösning finns inte för rådgivning hos andra än allmänna advokatbyråer. Härav följer att en person som behöver rådgivning men som inte behärskar svenska språket är hänvisad till allmänna advokatbyråer, såvida han inte själv bekostar eller på annat sätt ombesörjer tolkningen. Frågan har tagits upp av bl.a. en kommunal invandrarbyrå, som i en skrivelse till justitiedepartementet har påpekat att det rådande förhållandet är otillfredsställande och bör ändras. Byrån anser att det inte kan godtas att endast svenskspråkiga personer fritt kan välja advokatbyrå för att få rådgivning. Det har även framhållits att eftersom många orter saknar allmän advokatbyrå kan en utlänning bli tvungen att kosta på sig en lång resa för att få rådgivning med tolkhjälp, något som en svensktalande inte behöver råka ut för.

Domstolsverket har i ett remissyttrande över allmänna advokatbyråkommitténs betänkande (SOU 1979:68) tagit upp problemet och därvid ifrågasatt om tiden inte nu är mogen att låta tolkkostnaden vid rådgivning enligt RHL bli ersatt av allmänna medel vid samtliga advokatbyråer.

Under budgetåret 1981/82 utbetalades från de allmänna advokatbyråernas driftbidragsanslag ersättning med drygt 26 000 kr. till tolkar som anlätades vid rådgivning. Denna ersättning motsvarar tolkning vid omkring 150 rådgivningstillfällen. Tolk anlitas främst vid de allmänna advokatbyråerna i storstäderna och i Norrland.

För min del anser jag det otillfredsställande att reglerna för tolkersättning vid rådgivning enligt RHL medför faktiska skillnader i förmånerna för olika grupper av rättssökande eller leder till inskränkt valfrihet för en grupp. Starka skäl talar därför för att man i samtliga fall bör låta kostnaden för tolk vid rådgivning betalas av allmänna medel. Den kostnadsökning för staten som därigenom skulle komma att uppstå blir med all sannolikhet mycket blygsam.

En särskild fråga är om även översättningskostnader skall omfattas av en lagändring. Enligt vad som uppgetts av Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm ersätts enligt nuvarande praxis även kostnader för översättning vid rådgivning på allmän advokatbyrå. Enligt min uppfattning är det rimligt att av allmänna medel ersätta även nödvändiga översättningskostnader som har samband med en rådgivning. Det är dock viktigt att vara återhållsam. Endast om en översättning är en förutsättning för att rådgivningen skall kunna genomföras bör den betalas inom rättshjälpen. Det kan exempelvis inte godtas att som en ersättningsgill rådgivningskostnad låta översätta en handling som upprättats vid rådgivningen.

Den ordning som f.n. gäller för ersättning till tolkar vid rådgivning hos

allmänna advokatbyråer bör inte bestå i ett utvidgat system. I stället bör man bygga vidare på den ordning som redan tillämpas när allmän rättshjälp har beviljats och tolk anlitas vid utomprocessuell tolkning. Som redan nämnts innebär detta att tolken ersätts av biträdet, som sedan av vederbörande myndighet kan få ersättning för tolkkostnaden som ett utlägg. Samma förfarande bör tillämpas när tolk behövs i samband med rådgivning.

Den författningsreglering som behövs för den föreslagna ändringen sker lämpligen genom att det i 47 § RHL föreskrivs att den som har meddelat rådgivning har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för de utlägg avseende ersättning till tolk och för översättning som uppdraget har krävt. Vidare bör i samma paragraf föreskrivas att ersättningen för utlägg fastställs av rättshjälpsnämnden. Genom en ändring i 3 § RHL bör en bestämmelse tas in om vilken rättshjälpsnämnd som i det enskilda fallet är behörig att besluta i frågan.

Till ersättning för utlägg i rättshjälpsammanhang brukar hänföras inte bara tolk- och översättningskostnader. Den vanligaste typen av utlägg är kostnader för biträdets resa och uppehälle. När det gäller utlägg vid rådgivning ligger det emellertid i sakens natur att några andra utlägg än kostnaden för tolk och för enstaka översättningar inte torde bli aktuella. Jag är således inte beredd att föreslå ytterligare utvidgningar. Resor som eventuellt behöver företas för en rådgivning bör alltså inte heller fortsättningsvis ersättas av allmänna medel.

Vad gäller frågan om tolkersättningens storlek kan den taxa som domstolsverket fastställer enligt bemyndigande i förordningen (1979:291) om tolktaxa tjäna till ledning. Några uttryckliga regler för hur utomprocessuella tolkar skall ersättas torde inte behövas.

Sammanfattning av skälen:

Den som behöver tolk i samband med rådgivning bör ha frihet att själv välja advokatbyrå. Tolkar bör därför få ersättning av allmänna medel inte bara vid rådgivning hos de allmänna advokatbyråerna utan även vid de enskilda. Även nödvändiga översättningskostnader bör ersättas av allmänna medel.

2.8 Möjlighet till retroaktiv ersättning även för skiftesmän

Departementsförslaget: Skiftesmän jämställs med biträden i fråga om rätt till retroaktiv ersättning enligt RHL.

Promemorieförslaget: Överensstämmer med departementsförslaget (se promemorian s. 35 och 36).

Remissinstanserna: Tillstyrker (se bilaga 2 avsnitt 8).

Skäl för departementsförslaget: I 19 § RHL föreskrivs att kostnader som uppkommit efter det att allmän rättshjälp har beviljats betalas av allmänna medel. Även biträdesersättning som avser tiden efter det att ansökan kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp

betalas av allmänna medel. Vidare ges möjlighet att ersätta biträdeskostnad som uppkommit kortare tid före ansökningen.

Det har påpekats som en brist i lagstiftningen att skiftesmän inte har samma möjligheter som biträden att tillerkännas retroaktiv ersättning. Jag föreslår att skiftesmän nu jämställs med biträden i fråga om rätt till ersättning för arbete som utförs viss kortare tid före ansökningen samt för ersättning för tiden mellan ansökningen och beslutet. Detta kan ske genom ett tillägg till 19 § RHL.

2.9 Ikraftträdande m.m.

Departementsförslaget: De nya reglerna skall bara tillämpas i ärenden vari allmän rättshjälp söks efter lagens ikraftträdande, utom såvitt gäller ändringen i återbetalningsreglerna i 33 § RHL. Eftersom det är angeläget att denna förenkling börjar gälla snarast möjligt bör de nya reglerna tillämpas även i redan påbörjade ärenden.

Promemorieförslaget: Den nya regleringen bör i princip börja gälla genast vid ikraftträdandet. Ett särskilt omräkningsförfarande gör de nya avgiftsreglerna tillämpliga även i gamla rättshjälpsärenden. Även självrisken gäller i princip i gamla ärenden. Återbetalningsreglerna i 33 § RHL förenklas med omedelbar verkan från ikraftträdandet (se promemorian s. 39–40).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser avstyrker att de nya reglerna får tillbakaverkande kraft (se bilaga 2 avsnitt 9).

Skäl för departementsförslaget: Det är angeläget att de nya bestämmelserna börjar gälla så snart som möjligt. Jag bedömer att lämplig tidpunkt för ikraftträdande är den 1 januari 1983.

Av statsfinansiella skäl skulle det vara en fördel om de föreslagna bestämmelserna kunde tillämpas också på kostnader som efter ikraftträdandet uppkommer i gamla ärenden samt efter ett särskilt omräkningssystem gälla även dessa ärenden. På grund av rättshjälpsärendenas relativt långa omloppstid kan det annars dröja ganska länge innan effekterna ger sig till känna fullt ut.

Med hänsyn inte minst till att ett omräkningsförfarande i redan påbörjade rättshjälpsärenden kommer att kräva ett omfattande merarbete och komplicera handläggningen för de myndigheter som tillämpar RHL anser jag dock att promemorieförslaget bör frångås i denna del. De nya reglerna bör alltså i princip gälla endast i ärenden som påbörjas efter lagens ikraftträdande.

De förenklingar som föreslås i 33 § RHL är emellertid av sådan art att de kan tillämpas även i gamla rättshjälpsärenden. Om emellertid en instans redan har tillämpat de äldre reglerna i ett ärende, bör dessa för enkelhetens skull tillämpas även av högre instans.

2.10 Kostnadseffekter m.m.

I departementspromemorian uttalades (s. 3) att syftet med förslagen var att minska belastningen på rättshjälpsanslaget med ca 50 milj. kr. årligen. Den förra regeringen beaktade i budgetpropositionen 1981/82:100 bil. 5 under punkt F 1 Rättshjälpskostnader vid medelsberäkningen de utgiftsminskningar som beräknades följa genom en kommande proposition, grundad på förslagen i promemorian. Riksdagen godtog regeringens förslag till medelsanvisning på denna punkt. Därvid förutsattes emellertid att regeringen skall begära den ytterligare medelsanvisning till kostnaderna för rättshjälpen som kan komma att påkallas (JuU 1981/82:46, rskr 274).

Åtskilliga av förslagen i departementspromemorian har i mitt förslag fått en ändrad utformning. Dessa ändringar innebär att det sammanlagt blir fråga om mindre utgiftsminskningar än vad som tidigare har förutsatts. Enligt mina beräkningar kan kostnadseffekterna av de förslag som jag nu har lagt fram uppskattas på följande sätt.

Ändringarna i fråga om rättshjälpsavgifter m.m. (avsnitt 2.2.1–2.2.3) kan väntas minska utgifterna med 5–7 milj. kr.

Upphörande av möjligheten att förordna rättshjälpsbiträde vid bodelningar kan uppskattas leda till en utgiftsminskning på ca 5 milj. kr. årligen.

I fråga om fastighetstvisterna torde förslaget medföra en minskad belastning på rättshjälpsanslaget med ca 15 milj. kr. om året.

Övriga förslag är av mindre betydelse ur direkt ekonomisk synpunkt.

Sammanfattningsvis kan de förslag som nu läggs fram väntas leda till en årlig minskning av belastningen på anslaget Rättshjälpskostnader med omkring 25 milj. kr. Jag vill dock framhålla att det är ytterst vanskligt att förutsäga verkningarna av ändringar i rättshjälpslagstiftningen och att dessa beräkningar därför är mycket osäkra. Det ytterligare medelsbehov som kan bli nödvändigt avser jag att anmäla för riksdagen i samband med den proposition som avses följa sedan lagrådet har granskat dessa förslag.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429).
2. lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Benämningen statsverket förekommer på åtskilliga ställen i RHL i sammanställningar av innebörd att pengar skall betalas till eller från statsverket. Även benämningen staten (9 §) återfinns i lagen. Ordet statsverket förekommer inte i den nya regeringsformen. I stället används uttrycket staten. I enlighet med denna terminologi, som får anses vara normgivande, föreslås att uttrycket statsverket monstras ut ur RHL och ersätts av ordet staten. En sådan ändring innebär givetvis inte att ordet statsverket inte längre får förekomma. Blanketter och andra förtryckta handlingar där texten förekommer får självfallet användas utan ändring. Allteftersom nya blanketter trycks bör dock ordet statsverket ersättas av staten.

De enskilda paragraferna

3 §

Paragrafen innehåller bl.a. forumregler för rättshjälpsnämnderna.

I ett nytt fjärde stycke föreskrivs att om ersättning för utlägg skall fastställas vid rådgivning, ärendet skall handläggas av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde advokatbyrån är belägen. Regeln är föranledd av en ändring i 47 § RHL av innebörd att den som har meddelat rådgivning har rätt till skäligen ersättning för nödvändiga utlägg avseende ersättning till tolk och översättare. Denna nya bestämmelse gör det möjligt att av allmänna medel ersätta en tolk som behöver anlitas i samband med rådgivning, även om rådgivningen sker hos en enskild advokatbyrå. En närmare redogörelse för dessa frågor finns i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7).

6, 12 och 13 §§

Ändringarna i dessa paragrafer föranleds av de nya reglerna om rätts-hjälpsavgift som utförligt har behandlats i den allmänna motiveringen avsnitt 2.2.2–2.2.3. De innebär att anknytningen till basbeloppet upphör och att i stället de olika gränserna bestäms i fasta belopp.

8 §

I denna paragraf, som innehåller regler om inskränkningar av rätts-hjälpsområdet, har tagits in en ny punkt 8. Genom den nya bestämmelsen inskränks möjligheten till rättshjälp i angelägenheter som avser fastigheter eller byggnader. Beträffande skälen hänvisas till den allmänna motiveringen (avsnitt 2.4).

Den nya bestämmelsen omfattar alla tvister som har samband med en fastighet eller en byggnad. Den avser således inte bara s.k. jordabalkstvister om fel i fastighet utan varje angelägenhet med anknytning till en fastighet eller en byggnad. Som exempel kan nämnas immissionstvister,

grannlagstvister, entreprenadvister, tvister om jakträtt och fiskerätt samt tvister om arbetsbeting avseende fastigheter eller byggnader.

Föreskriften i punkt 8 gäller endast ägare av fastigheter och byggnader, t.ex. byggnad på ofri grund. Ett principiellt krav på rättsskyddsförsäkring kan knappast ställas på hyresgäster, bostadsrättshavare eller andra nyttjanderättshavare.

Rättshjälpen träder in om rättsskyddsförsäkring saknas, dock endast under förutsättning att försäkring inte heller borde ha funnits. Rättshjälpen är alltså inte utan vidare subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkring. Den som avstår från försäkring eller exempelvis tecknar en billigare försäkring utan rättsskydd eller med inskränkt skydd kan inte räkna med att få rättshjälp om den gjorda riskkalkylen brister. Om däremot en viss fastighetstvist, kanske av mycket speciellt slag, visar sig inte täckas av försäkringen, bör rättshjälpen gälla. Det kan heller inte uteslutas att framtida förändringar i de gängse försäkringsvillkoren kommer att öka utrymmet för rättshjälp.

Villkoret att rättshjälp inte får beviljas den som borde ha haft rättsskyddsförsäkring skall bedömas med hänsyn till situationen i varje enskilt fall. Fastighetsägaren kan i undantagsfall ha gjort sig skyldig till ett ursäktligt förbiseende, t.ex. i samband med att en ny försäkring tecknas. Den enskildes ekonomiska förhållanden bör dock sällan kunna åberopas. Normalt måste det anses att en fastighetsägare har förmåga och möjlighet att ombesörja sitt försäkringsskydd på erforderligt sätt.

Det förhållandet att RHL:s förmåner i någon del kan vara mer generösa eller på något annat sätt te sig mer fördelaktiga för en rättssökande än villkoren i en rättsskyddsförsäkring, som i och för sig omfattar angelägenheten, får inte medföra att rättshjälp beviljas.

11, 28, 30 och 34 §§

Ändringarna i dessa paragrafer innebär att den nya tilläggsavgiften nämns vid sidan av rättshjälpsavgiften. Med rättshjälpsavgift avses alltså även i fortsättningen den avgift som utgår enligt 12 §. Detta medför en jämkning även av rubrikerna närmast före 11 och 27 §§. I övrigt har gjorts ändringar av redaktionell natur.

14 a §

Denna paragraf är ny. Den innehåller en bestämmelse om att den rättssökande skall betala en tilläggsavgift med tio procent på den del av ersättningen till biträde som överstiger 3 000 kr. Avgiften skall alltså inte grundas på ersättning för tidsspillan och utlägg. Paragrafen sätter vidare ett tak för tilläggsavgiften vid fem gånger den rättssökandes maximibelopp.

Beträffande de närmare övervägandena hänvisas till den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2.1).

14 b §

Paragrafen, som är ny, öppnar möjlighet att befria den rättssökande från hela tilläggsavgiften eller en del av den. Om förhållandena ändras skall beslutet omprövas.

Regeln har till syfte att förhindra att bestämmelserna om tilläggsavgift leder till stötande konsekvenser. Om det är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala avgiften får befrielse ske. Ett sådant beslut får av naturliga skäl inte meddelas vid ärendets inledning. Först sedan tilläggsavgiften har blivit aktuell och det konstaterats att den rättssökande inte med egna medel eller på något annat sätt kan betala avgiften eller en del av den får beslut om befrielse meddelas. Den domstol där angelägenheten är anhängig och, i utomprocessuella fall, rättshjälpsnämnden beslutar i frågan.

Tilläggsavgiften kan inte efterges av något annat skäl än den rättssökandes bristande ekonomiska förmåga att betala.

Om det visar sig att den rättssökande under ärendets gång får det bättre ställt och inte längre saknar förmåga att betala det belopp som han eller hon har befriats från, skall befrielsebeslutet omprövas. Denna regel, som finns i paragrafens andra stycke, torde i första hand bli aktuell vid jämkning av maximibeloppet enligt 15 § RHL.

15 §

Paragrafen föreskriver f.n. i första stycket att när allmän rättshjälp beviljas skall den rättssökandes maximibelopp fastställas. Denna bestämmelse kompletteras nu med ett åläggande för den beslutande myndigheten att samtidigt fastställa det belopp som tilläggsavgiften högst kan uppgå till, dvs. att räkna fram taket för denna avgift enligt 14 a §.

I gällande lydelse av 15 § andra stycket föreskrivs att maximibeloppet skall jämkas, om den rättssökandes ekonomiska förhållanden ändras väsentligt. Eftersom tilläggsavgiftens övre gräns är beroende av maximibeloppet införs nu en regel i ett nytt fjärde stycke av innebörd att varje jämkning av maximibeloppet skall föranleda motsvarande jämkning av tilläggsavgiftens övre gräns.

17 §

Enligt den gällande lydelsen prövar domstol frågor om beviljande av allmän rättshjälp, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol. Domstolen beslutar också om jämkning av maximibeloppet enligt 15 § RHL.

Ändringen innebär att i mål och ärenden vid domstol där rättshjälp förekommer domstolen även skall besluta om befrielse från tilläggsavgiften samt i förekommande fall ompröva sådana beslut. När domstolen beslutar om jämkning av maximibeloppet, skall den också besluta om jämkning av den övre gränsen för tilläggsavgiften.

18 §

Paragrafen reglerar beslutsfunktionerna i utomprocessuella ärenden. I dessa fattar rättshjälpsnämnderna beslut om beviljande av rättshjälp och jämkning av maximibelopp.

Ändringen innebär att i utomprocessuella angelägenheter rättshjälpsnämnden skall besluta om befrielse från tilläggsavgiften och även ompröva besluten, när det behövs. Beslutar nämnden att jämka ett maximibelopp, skall den också besluta om jämkning av tilläggsavgiftens tak.

19 §

I denna paragraf föreskrivs bl.a. under vilka förutsättningar biträdesersättning betalas av allmänna medel.

Som har redovisats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.8) införs en möjlighet att tillerkänna även skiftesman ersättning för tid före rättshjälpsbeslutet. Det sker genom ett nytt andra stycke i paragrafen.

20 §

Paragrafen innehåller regler om förordnande av biträde.

Lagändringen innebär att biträde enligt RHL inte längre får förordnas vid bodelning. Som har redovisats utförligt i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3) skall i fortsättningen den rättshjälp som lämnas i bodelningsärenden avse enbart kostnaderna för skiftesman.

27 §

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om hur rättshjälpsavgiften skall betalas, ändras som en följd av de nya reglerna om tilläggsavgift. Ändringen innebär att denna avgift skall betalas till biträdet. Utan särskild bestämmelse torde vara tydligt att vad som högst skall betalas är maximibeloppet resp. högsta belopp för tilläggsavgiften.

Om maximibeloppet för rättshjälpsavgiften höjs, skall det belopp som föranleds av höjningen betalas till staten och inte till biträdet. Att maximibeloppet höjs medför att även taket för tilläggsavgiften skall höjas. Sker detta i samband med slutreglering av rättshjälpsärendet, bör på motsvarande sätt den ytterligare tilläggsavgift som kan föranledas av höjningen erläggas till staten.

31 §

I paragrafen regleras bl.a. motparts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader.

Andra stycket innehåller bestämmelser om ersättningsskyldighet i mål om äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan. Om bara ena maken haft allmän rättshjälp skall den andra maken åläggas att betala staten hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Skulle emellertid andra makens rättshjälpsavgift ha varit lägre än som motsvarar hälften av rättshjälpskostnaderna, skall ersättningsskyldigheten begränsas till maximibeloppet.

I ett system med tilläggsavgift vid sidan av rättshjälpsavgiften bör huvudregeln om ersättningsskyldighet för hälften av rättshjälpskostnaderna vara kvar. Det kan emellertid diskuteras om begränsningsregeln bör kompletteras så att hänsyn också tas till eventuell tilläggsavgift. Detta skulle kunna ske t.ex. genom att den andre maken åläggs ersättningsskyldighet med dels högst maximibeloppet på samma sätt som f.n., dels ett tilläggsbelopp beräknat på den aktuella biträdesersättningen och maximerat till fem gånger det tänkta maximibeloppet. Tillämpningen av en sådan regel skulle emellertid bli relativt komplicerad. Då det dessutom torde bli ganska sällsynt att någon tilläggsavgift över huvud taget kommer att utgå i mål av ifrågavarande slag, har den nuvarande begränsningsregeln behållits.

I samma stycke finns också en regel av innebörd att ersättningsskyldighet inte skall åläggas bl.a. i fall då beloppet understiger grundavgiften. För att staten inte skall avstå från större belopp än som är motiverat ändras den regleringen. Ändringen innebär att regeringen bemyndigas att i förordning fastställa gränsen för när återbetalningsskyldighet inte skall åläggas. Därigenom kommer gränsen att på ett smidigt sätt kunna anpassas till en lämplig nivå, vilken torde bli lägre än den som gäller f.n.

I fjärde stycket görs vidare en ändring som påkallas av reglerna om tilläggsavgift.

33 §

I denna paragraf finns den s.k. femprocentregeln. Regeln innebär enkelt uttryckt att om den rättshjälpsavgift som en vinnande part har erlagt och som han berättigats att få tillbaka av motparten inte överstiger en viss gräns, övertar staten partens krav på avgiften gentemot motparten. Om rättshjälpsavgiften överstiger gränsen får den vinnande parten själv försöka få ut beloppet av motparten.

Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.6) är femprocentregeln krånglig att tillämpa. Lagändringen innebär en förenkling på så sätt att femprocentregeln avskaffas och att samma ordning som gäller för rättshjälpsavgifter över denna gräns införs för hela området. Det föreslagna systemet med tilläggsavgift medför vidare en del ändringar i paragrafen.

36 §

I konsekvens med ändringarna i 6, 12 och 13 §§ införs en fast beloppsgräns även i denna paragraf.

47 §

I denna paragraf ges regler om bl.a. rådgivning och avgift för rådgivning.

Genom ändringen i första stycket ersätts det gällande sättet att beräkna rådgivningsavgiften, vilket bygger på basbeloppet, med ett fast belopp.

Beloppet har satts så att avgiften för en timmes rådgivning kommer att ligga strax under grundavgiften vid allmän rättshjälp.

Genom bestämmelserna i det nya andra stycket öppnas möjlighet att med allmänna medel ersätta tolk som behöver anlitas vid rådgivning, såväl vid allmänna som vid enskilda advokatbyråer. Även nödvändiga översättningskostnader blir ersättningsgilla. Beträffande de närmare övervägandena i dessa frågor hänvisas till den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7).

4.2 Förslaget om ändring i rättegångsbalken

31 kap. 1 §

Ändringen innebär att staten inte längre skall avstå från att kräva tillbaka belopp som inte överstiger grundavgiften (dvs. 350 kr. för år 1983). I stället skall regeringen fastställa en lämplig beloppsgräns. Se vidare den allmänna motiveringen, avsnitt 2.5, och specialmotiveringen till 31 § RHL.

5 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429).
2. lag om ändring i rättegångsbalken.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1982-11-18

Närvarande: justitierådet Fredlund, regeringsrådet Brodén, justitierådet Palm.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 28 oktober 1982 har regeringen på hemställan av statsrådet och chefen för justitiedepartementet beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429) och
2. lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av byråchefen Anders Eriksson. Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

1. Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Tilläggsavgift

Som departementschefen anför inledningsvis i avsnittet om rättshjälpsavgifter m.m. bygger de nu gällande reglerna om skyldighet för den rättssökande att själv bidra till rättshjälpskostnaderna på grundtanken, att maximibeloppet för rättshjälpsavgift skall motsvara vad sökanden högst förmår att betala. De ändringar som nu föreslås i sättet att beräkna maximibelopp för rättshjälpsavgiften innebär inte att denna grundtanke frångås. Ändringarna har sin grund huvudsakligen i att inkomstutvecklingen inte alltid följer basbeloppen. Systemet med individuell anpassning av maximibeloppet med beaktande av den rättssökandes hela ekonomiska situation (se 13 § andra stycket, jfr prop. 1978/79:90 s. 154) skall enligt remissen stå kvar. Sker under den rättsliga angelägenhetens handläggning väsentlig ändring av den beräknade årsinkomsten eller i övrigt av grunderna för beräkningen skall maximibeloppet jämkas (15 § andra stycket).

Om maximibeloppet beräknas så som lagen förutsätter skall det således normalt inte finnas utrymme för den rättssökande att ekonomiskt bära någon ytterligare kostnad i ärendet. Förslagets innebörd är att tilläggsavgift ändå skall kunna tas ut upp till ett belopp som är fem gånger större än maximibeloppet eller med andra ord fem gånger större än det belopp sökanden funnits högst kunna betala.

Departementschefen framhåller att normalt en viss tid kommer att förflyta till dess att tilläggsavgift börjar löpa och att den rättssökandes ekonomi då i allmänhet ger utrymme för ytterligare avgifter. Bortsett från att frågan om när tilläggsavgift skall betalas är oklar (jfr vad lagrådet anför i det följande) är detta synsätt svårt att förena med de nyss angivna grunderna för beräkning av rättshjälpsavgiftens maximibelopp.

Ett system med tilläggsavgift förutsätter alltså enligt lagrådets mening en omprövning och samordning av avgiftssystemet som helhet. Om så inte sker, blir följden att regeln i 14 b § om nedsättning eller befrielse från tilläggsavgift kommer att bli tillämplig i det stora flertalet ärenden där tilläggsavgift kommer ifråga.

Ett huvudmotiv till den nuvarande rättshjälpslagstiftningen har varit att ingen skall av ekonomiska skäl behöva avstå från att hävda sin rätt. Betungande avgifter för den rättssökande motverkar självfallet detta syfte. Lagrådet vill påpeka att för exempelvis en ensamstående inkomsttagare utan beaktansvärda tillgångar eller skulder med en årsinkomst av 75 000 kronor det högsta betalningsansvaret (rättshjälpsavgift + tilläggsavgift) blir 13 500 kronor. Möjligheten att gardera sig genom rättsskyddsförsäkring torde inte vara tillgänglig annat än i speciella typer av ärenden. Som många remissinstanser berört står rättsskyddsförsäkring överhuvudtaget inte till buds i de indispositiva målen, där också från allmän synpunkt problemet blir särskilt allvarligt när tvisten gäller vårdnad om eller faderskap till barn. I rättsliga angelägenheter av mera kostsamt slag kan förslaget medföra, att part med små eller måttliga inkomster oftare än nu kommer i underläge i förhållande till en ekonomiskt starkare motpart.

Enligt vad som uttalas i remissen i avsnittet om uppbörd av tilläggsavgiften skall det nuvarande systemet för betalning av rättshjälpsavgifter behållas och tillämpas även på tilläggsavgiften. I vad mån denna huvudprincip följs i förslaget framgår inte alltid med önskvärd tydlighet. Detta gäller t.ex. beträffande betalningstiden. Numera torde få anses gälla, att maximibeloppet för rättshjälpsavgiften förfaller till betalning när det fastställs (se prop. 1978/79:90 s. 490 f jfr s. 517 och s. 153 ff). Fastställelse sker i samband med att allmän rättshjälp beviljas (15 § första stycket). En tillämpning av den i remissen uppställda huvudprincipen skulle leda till att även högsta beloppet för tilläggsavgiften förfaller till betalning när det fastställs, vilket liksom beträffande maximibeloppet för rättshjälpsavgiften skall ske i samband med att allmän rättshjälp beviljas. Emellertid har i 27 § i förslaget upptagits en regel om att förskott på tilläggsavgift får tas ut med skäligt belopp. En regel om förskott framstår som obehövlig om systemet med omedelbar betalningsskyldighet för det vid rättshjälpens beviljande fastställda högsta avgiftsbeloppet skall gälla också tilläggsavgiften. Om avsikten i stället är att tilläggsavgiften skall förfalla till betalning vid något senare tillfälle t.ex. när biträdesersättningen överskrider gränsen 3 000 kronor eller vid någon av de tidpunkter då tilläggsavgiften skall fastställas enligt 28 § bör detta anges tydligare.

Höjs under ärendets gång maximibeloppet för rättshjälpsavgift och därmed taket för tilläggsavgiften (15 § sista stycket i förslaget) skall enligt 27 § av de avgifter som kan föranledas av höjningen rättshjälpsavgift betalas till staten och tilläggsavgift till biträdet. Bitrådets ansvar för avgifter enligt 30 § blir i motsvarande mån olika för de bägge slagen av avgifter. Varför

denna komplicerade lösning valts i stället för en tillämpning av den uppställda huvudprincipen har inte närmare berörts i remissen, där det för övrigt synes ha blivit en misskrivning genom att den allmänna motiveeringen inte överensstämmer med specialmotiveringen och lagtexten.

Enligt 15 § andra stycket föreligger hinder mot en annars i och för sig befogad sänkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgift, i den mån beloppet redan betalats. Hindret får enligt det föreslagna sista stycket i 15 § till följd att inte heller högsta beloppet för tilläggsavgift kan sänkas fullt ut, även om någon tilläggsavgift eller förskott på sådan avgift inte har erlagts. Denna effekt förefaller omotiverad.

Det finns redan nu, t.ex. i 29 § rättshjälpslagen och i rättegångsbalkens föreskrifter om skyldighet att betala motparts rättegångskostnader, vissa remedier mot att parter med rättshjälp omotiverat processar på det allmännas bekostnad. Lagrådet kan emellertid instämma i att ytterligare åtgärder behövs. Det måste också vara effektivare att – som avses med förslaget om tilläggsavgift – söka förebygga obehöriga kostnader i stället för att i efterhand fastställa betalningsskyldighet för belopp som kanske ofta inte betalas eller kan drivas in. På grund av vad som förut anförts bör emellertid frågan om ett nytt avgiftssystem övervägas ytterligare. Med hänsyn främst till den samordning som måste ske med systemet för rättshjälpsavgift synes det ligga nära till hands att frågan får tas upp av rättshjälpskommittén.

Rättshjälp i angelägenheter som avser fastigheter m.m.

Enligt det remitterade förslaget får allmän rättshjälp inte beviljas ägare av fastighet eller byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om ägaren har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten. En bestämmelse härom har upptagits i 8 § första stycket punkt 8. Med "annat liknande rättsskydd" åsyftas rättsskydd genom t.ex. intressorganisationers bistånd.

Att allmän rättshjälp kan utgå på område där rättsskyddsförsäkring tillhandahålls är inte något som är specifikt för angelägenheter rörande fastighet eller byggnad utan förekommer vid åtskilliga andra typer av rättsliga angelägenheter, t.ex. sådana som har anknytning till bilar och båtar. Hur förhållandet mellan allmän rättshjälp och rättsskyddsförsäkring bör regleras är således ett problem med räckvidd långt utöver sådana rättsliga angelägenheter som har med fastighet eller byggnad att göra. En mera generell lösning av problemet än den nu föreslagna är enligt lagrådets mening erforderlig, om man inte skall bryta mot grundsatsen att i sak likartade fall skall behandlas lika.

De rättsskyddsförsäkringar som nu förekommer är subsidiära i förhållande till den allmänna rättshjälpen. Utanför försäkringsansvaret faller alltså sådana advokatkostnader och andra rättshjälpskostnader som betalas av staten. Om denna begränsning av försäkringsansvaret bortfaller genom att

den allmänna rättshjälpen blir subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkring, kan man inte utgå ifrån att de nuvarande rättsskyddsförsäkringarna kommer att förbli oförändrade. Den inte oväsentliga utvidgningen av försäkringsansvaret som en sådan förändring skulle medföra är tvärtom ägnad att leda till ändringar av försäkringsvillkoren. Ändringarna kan exempelvis tänkas ta formen av höjning av försäkringspremien eller ökning av försäkringstagarens självrisk eller sänkning av försäkringsersättningens maximum eller begränsning av försäkringsskyddet till vissa typer av rättsliga angelägenheter. En förutsättning för att genomföra en lagstiftning som gör den allmänna rättshjälpen subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkring bör vara, att klarhet föreligger om att det efter lagstiftningens tillkomst kommer att finnas rättsskyddsförsäkring som bereder försäkringstagaren ett mot den allmänna rättshjälpen i huvudsak svarande rättsskydd. Det material som redovisas i remissen skapar inte någon sådan klarhet. Skulle det efter lagändringen bli så att endast försäkringar med otillräckligt rättsskydd skulle vara att tillgå, brister därmed vad som får uppfattas som en grundtanke bakom den föreslagna bestämmelsen, nämligen att även fastighetsägare med små eller medelstora inkomster bör kunna själva svara för sitt rättsskydd i angelägenheter som rör deras fastigheter.

Den föreslagna bestämmelsen i punkt 8 kommer med all sannolikhet att vålla tillämpningssvårigheter. Detta gäller bl.a. innebörden av begreppet "angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden". Enligt remissen skall begreppet omfatta "varje angelägenhet med anknytning till en fastighet eller en byggnad". Huruvida detta skall gälla oberoende av anknytningens karaktär förefaller tveksamt. Delade meningar kan t.ex. råda om huruvida tvist om en fastighets egenskap av giftorättsgods eller enskild egendom eller en tvist om köp av speciella inventarier till en fastighet skall bedömas som angelägenhet som avser fastigheten.

Svårigheter kan vidare väntas uppstå vid prövning av frågan huruvida en rättssökande borde ha tagit rättsskyddsförsäkring och särskilt huruvida han borde ha tagit en annan försäkring än den han har. Frågan om sökanden valt rätt försäkring kan inte avgöras endast med hänvisning till att den aktuella angelägenheten faller utanför den tagna försäkringen men skulle ha omfattats av en annan på marknaden förekommande försäkring. Valet kan t.ex. ha stått mellan en försäkring, som omfattar alla angelägenheter rörande fastigheten men som har snävt maximerad försäkringsersättning, och en försäkring, som omfattar enbart de vanligare typerna av rättsliga angelägenheter rörande fastighet men som har högt försäkringsmaximum. Svaret på den nyss uppställda frågan kan ytterst bli beroende på om det vid en bedömning med hänsyn tagen till samtliga villkor i försäkringarna framstår som försvarligt av rättssökanden att för sina individuella förhållanden välja den försäkring som han tagit. Frågor om vilka avtal en rättssökande av affärsmässiga eller privatekonomiska skäl borde ha ingått lämpar

sig inte särskilt väl för prövning av domstolar och rättshjälpsnämnder. Enligt förslaget kan det också i vissa fall bli aktuellt att i ärende om rättshjälp ta ställning till om inte sökanden såsom ägare av fastighet borde för tillgodoseende av sitt rättsskyddsbehov ha tillhört någon intressorganisation eller eventuellt annan intresseorganisation än den han är ansluten till. Det ligger i sakens natur att sådana frågor inte bör bedömas av domstolar och rättshjälpsnämnder.

I förslaget har inte närmare berörts på vem det skall ankomma att införskaffa utredning till belysning av att sökanden borde ha haft rättsskyddsförsäkring resp. annan rättsskyddsförsäkring än han tagit eller till klarläggande av att sökanden bort tillhöra intresseorganisation resp. annan intresseorganisation än han tillhör. Sökanden kan inte själv ha något intresse av att förebringa sådan utredning och det kan inte gärna läggas på domstolar och rättshjälpsnämnder att göra utredningar av detta slag.

Mot bakgrunden av vad som anförts ovan förordar lagrådet att den föreslagna bestämmelsen i punkt 8 utgår och att frågan om förhållandet mellan allmän rättshjälp och andra former av rättsskydd upptas till prövning i hela sin vidd i samband med den nu pågående översynen av rättshjälpsystemet.

Övrigt

Lagrådet lämnar förslaget i övriga delar utan erinran.

2. Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1982-12-02

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden I. Carlsson, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, S. Andersson, Rainer, Boström, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg

Föredragande: statsrådet Rainer

Proposition om ändringar i rättshjälpslagen (1972:429) m.m.

1 Anmälan av lagrådsyttrande

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. lag om ändring i rättegångsbalken.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Som jag framhöll i samband med remissen till lagrådet har kostnaderna för rättshjälpen ökat mycket kraftigt alltsedan rättshjälpslagens tillkomst. Det ekonomiska läge som landet befinner sig i gör det nödvändigt att pröva alla sätt att begränsa dessa kostnader. Det är mot den bakgrunden man skall se de förslag som nu läggs fram. Det är emellertid självklart att de åtgärder som vidtas inte får gå så långt att man äventyrar de enskildas möjligheter att ta tillvara sin rätt. Som jag strax skall återkomma till anser jag inte att de lagändringar som nu är aktuella innebär sådana risker.

Lagrådet har avstyrkt förslaget om en *tilläggsavgift* och därvid anmärkt bl.a. att tilläggsavgiften inte kan förenas med hittillsvarande grunder för beräkningen av rättshjälpsavgiftens maximibelopp eftersom detta belopp anses motsvara vad den rättssökande högst kan betala. Frågan om ett nytt avgiftssystem och en samordning med gällande regler bör enligt lagrådet övervägas mer ingående, eventuellt av rättshjälpskommittén.

Det har i tidigare lagstiftningsärenden anförts att maximibeloppet för rättshjälpsavgiften är avsett att motsvara vad den rättssökande högst förmodar betala (se t.ex. prop. 1972:4 s. 250 och 1978/79:90 s. 152). Jag kan mot bakgrund av dessa uttalanden i och för sig förstå lagrådets anmärkningar mot att det nu införs en avgift utöver rättshjälpsavgiften. Samtidigt är det

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 28 oktober 1982.

emellertid klart att maximibeloppet inte utgör något exakt mått på den rättssökandes betalningsförmåga. Det får antas att den enskilde i de allra flesta fall kan klara en ytterligare avgiftsbetalning med sådana belopp som kan komma i fråga i angelägenheter av mer normal omfattning. Det bör också betonas att ett viktigt syfte med förslaget om tilläggsavgift är att öka de enskildas kostnadsmedvetande, så att de får ett större intresse än f.n. av att rättshjälpskostnaderna hålls nere.

När det gäller avgiftsbeloppen vill jag understryka att tilläggsavgiften skall tas ut endast om arvodet till biträdet överstiger 3 000 kr. Avgiften utgår då med tio procent av det överskjutande beloppet. Om biträdesarvodet är 10 000 kr skall alltså en tilläggsavgift tas ut med 700 kr. Ett biträdesarvode på 20 000 kr medför en tilläggsavgift på 1 700 kr. Jag kan i sammanhanget nämna att enligt senast tillgängliga statistik (för år 1979) översteg de totala rättshjälpskostnaderna 20 000 kr i endast 228 rättshjälpsärenden av totalt drygt 61 600.

Enligt förslaget får tilläggsavgiften inte överstiga fem gånger den rättssökandes maximibelopp. Lagrådet har som exempel på hur reglerna i praktiken kommer att verka tagit en ensamstående person utan försörjningsbörda med en årsinkomst på 75 000 kr. Sammanlagt skulle då rättshjälpsavgiften och den högsta tilläggsavgiften bli 13 500 kr. Jag vill med anledning härav påpeka att det, för att tilläggsavgiften skall tas ut med maximalt belopp i detta fall, krävs att biträdesarvodet uppgår till minst 115 500 kr. I de sällsynta undantagsfall där en så omfattande biträdesinsats kan godtas, kan det finnas anledning att utnyttja regeln i 14 b § om nedsättning av tilläggsavgiften. Denna regel skall utnyttjas även i andra fall då det är uppenbart att den enskilde inte kan betala hela avgiften.

Mot bakgrund av det sagda finns det enligt min mening inte någon anledning att befara att någon enskild efter den nu föreslagna ändringen skulle tvingas avstå från att tillvarata sin rätt. Jag kan inte heller i övrigt finna att lagrådets invändningar har sådan tyngd att de bör föranleda att frågan om införandet av en tilläggsavgift hänskjuts till rättshjälpskommittén. Angelägenheten av att redan nu ta till vara alla möjligheter att minska rättshjälpskostnaderna talar starkt mot ett sådant uppskov. Jag vidhåller sålunda det remitterade förslaget i den nu berörda delen.

Lagrådet har i sammanhanget tagit upp frågan om när rättshjälpsavgiften resp. tilläggsavgiften förfaller till betalning. Som lagrådet har framhållit torde nuvarande regler utgå från att rättshjälpsavgiften förfaller till betalning när maximibeloppet fastställs, dvs. i samband med att allmän rättshjälp beviljas. Den föreslagna tilläggsavgiften däremot kan fastställas först när ersättningen till biträdet fastställs och kan givetvis inte förfalla till betalning dessförinnan. Biträdet får dock ta ut förskott i skälig omfattning. Jag kan dela lagrådets uppfattning att den tidpunkt då tilläggsavgiften skall betalas bör anges uttryckligen. Det synes lämpligt att då även reglera frågan om när rättshjälpsavgiften skall betalas. 27 § i det remitterade förslaget bör ändras i enlighet med det sagda.

Enligt vad lagrådet vidare har påpekat skall, om maximibeloppet för rättshjälpsavgiften höjs under ärendets gång, det belopp som föranleds av höjningen betalas till staten. En höjning av maximibeloppet medför att även taket för tilläggsavgiften höjs. Sker en höjning av taket innan ersättningen till biträdet fastställts, är det naturligt att det belopp som kan föranledas av höjningen tas ut av biträdet såsom förskott. Om däremot höjningen sker i samband med att ersättning till biträdet fastställs, har biträdet i många fall inte längre någon möjlighet att gardera sig mot en eventuell betalningsförsummelse från den rättssökandes sida. I det läget bör därför gälla detsamma som när en höjning av rättshjälpsavgiften sker under ärendets gång, dvs. det överskjutande beloppet skall betalas till staten, som då också står risken för utebliven betalning. Även i denna fråga bör lagtexten förtydligas.

Om maximibeloppet sänks under ärendets gång, sänks även taket för tilläggsavgiften. Enligt 15 § andra stycket får maximibeloppet inte sänkas under vad som redan har betalats i rättshjälpsavgift. Som lagrådet har påpekat ger denna regel jämförd med 15 § sista stycket i det remitterade förslaget till resultat att inte heller det högsta beloppet för tilläggsavgiften kan sänkas, om maximibeloppet redan har betalats. Jag kan hålla med lagrådet om att denna effekt inte i och för sig är motiverad. Frågan har emellertid ringa praktisk betydelse. Jag anser därför inte att det finns tillräcklig anledning att komplicera reglerna för att åstadkomma att en sänkning av taket för tilläggsavgiften skulle kunna ske oberoende av om rättshjälpsavgiften betalats eller inte.

Enligt lagrådet bör förslaget om inskränkning i möjligheten att få *allmän rättshjälp i fastighetstvister* inte tas upp nu. Frågan bör i stället övervägas i ett större sammanhang i samband med den pågående översynen av rättshjälpsystemet.

Rättshjälpskommittén skall enligt sina direktiv undersöka förutsättningarna för att mera generellt ersätta rättshjälpen med andra former av rättsskydd, bl.a. rättsskyddsförsäkringar. Detta hindrar emellertid inte att man redan nu inför ett nytt system på speciella områden. Jag vill framhålla att förutsättningarna för ett fungerade rättsskydd via försäkring måste bedömas som särskilt gynnsamma just i fråga om angelägenheter som rör fastigheter och byggnader. När det gäller att minska statens utgifter för rättshjälpen har vidare fastighetstvisterna stor betydelse.

Som skäl mot att man nu ändrar hittillsvarande system har lagrådet också anfört att det inte är klarlagt huruvida det efter en reform fortfarande kommer att finnas rättsskyddsförsäkringar med ett mot den allmänna rättshjälpen i huvudsak svarande rättsskydd. Till detta vill jag framhålla att det givetvis inte är möjligt att ge några garantier för hur rättsskyddsförsäkringarna kommer att se ut i framtiden. Vad som har framkommit i lagstiftningsärendet tyder inte på att det skulle bli några sådana försämringar av villkoren att syftet med reformen skulle komma att förfelas. Jag avser

emellertid att noga följa utvecklingen på området. Om det skulle visa sig behövt kan en ändrad lagstiftning komma i fråga.

Enligt lagrådet kommer den föreslagna lagtexten sannolikt att vålla tillämpningssvårigheter, bl.a. när det gäller frågan huruvida den rättssökande borde ha tagit rättsskyddsförsäkring. Jag vill på den punkten till en början framhålla att frågan knappast kommer att aktualiseras särskilt ofta, i vart fall inte om man utgår från dagens förhållanden på försäkringsmarknaden. Frågan huruvida den rättssökande borde ha haft rättsskyddsförsäkring för den aktuella angelägenheten bör i övrigt avgöras efter vad de på marknaden förekommande fastighetsförsäkringarna normalt omfattar. Som framgår av remissprotokollet bör rättshjälpen träda till om det visar sig att en fastighetstvist som är av speciellt slag inte täcks av försäkringen. Att det kan uppkomma svårbedömda gränsfall är emellertid klart. Enligt min mening är det naturligt att de tillämpande myndigheterna intar en generös attityd i dessa gränsfall och har som utgångspunkt att rättshjälpen skall träda till när rättsskydd saknas för angelägenheten i fråga.

Utöver vad som har nämnts i det föregående bör en redaktionell ändring göras i 18 § rättshjälpslagen. Jag förordar vidare att lagförslagen träder i kraft den 1 april 1983.

2 Effekter på rättshjälpskostnadsanslaget

De förslag som nu läggs fram grundas på departementspromemorian (Ds Ju 1982:2) Rättshjälpskostnaderna. I promemorian uttalades att syftet med förslagen var att minska belastningen på rättshjälpsanslaget med 50 milj. kr. årligen. Som jag framhöll i samband med lagrådsremissen har vid medelstillelningen för budgetåret 1982/83 utgiftsminskningarna beräknats i enlighet med promemorian. Därvid antogs att förslagen skulle kunna träda i kraft den 1 januari 1983.

De nu föreslagna ändringarna beräknas medföra minskade rättshjälpskostnader med ca 25 milj. kr. årligen. Beloppet blir alltså mindre än vad som tidigare antagits. Dessutom föreslås att ändringarna träder i kraft först den 1 april 1983. Detta medför att andra huvudtitelns förslagsanslag Rättshjälpskostnader kan beräknas bli belastat med bortemot 20 milj. kr. mer än som förutsattes i 1982 års budgetproposition.

Riksdagen bör beredas tillfälle att ta del av vad jag nu har anfört i fråga om medelsåtgången på rättshjälpskostnadsanslaget.

3 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen dels föreslår riksdagen att anta de av lagrådet granskade förslagen med vidtagna ändringar,

'dels bereder riksdagen tillfälle att ta del av vad jag har anfört i fråga om medelsåtgången på rättshjälpkostnadsanslaget.

4 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition förelägga riksdagen vad som nu har anförts för den åtgärd och det ändamål som föredraganden har hemställt om.

*Bilaga 1
Departementspromemorians
förslag till lagtext*

Förslag till**Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)**

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972: 429)¹

dels att i 30, 34, 38, 39 och 49 a §§ samt i rubriken närmast före 33 § ordet "statsverket" skall bytas ut mot "staten",

dels att 3, 6, 8, 12, 13, 17, 19, 27, 31, 33, 36 och 47 §§ samt rubriken närmast före 31 § skall ha nedan angivna lydelse.

dels att i lagen skall införas två nya paragrafer, 14 a och 31 a §§, av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

3 §

För handläggning av vissa ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av regeringen.

Skall ärende om allmän rättshjälp handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den rättssökande är bosatt eller, om den rättssökande är dödsbo, den avlidne var bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

Skall ärende om rättshjälp genom offentligt biträde handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt eller, i fråga om den som ej är bosatt i landet, av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

Om ersättning för utlägg vid rådgivning skall fastställas, skall ärendet handläggas av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde advokatbyrån är belägen.

Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av domstolsverket.

Regeringen får förordna att rättshjälpsnämnd skall vara delad i avdelningar. Vad som föreskrives om nämnd äger motsvarande tillämpning på sådan avdelning.

6 §²

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränobelopp som motsvarar åtta gånger det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde året innan rättshjälp begäres.

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger etthundrätiotusen kronor.

¹ Lagen omtryckt 1979: 240.

² Senaste lydelse 1981: 1200.

Nuvarande lydelse

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas *gränsbeloppet* med vad som motsvarar ett halvt *basbelopp* för var och en till vilkens underhåll han *sålunda bidrager*.

Föreslagen lydelse

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas *beloppet enligt första stycket* med *niotusen kronor* för var och en till vilkens underhåll han *på detta sätt bidrar*.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

8 §³

Allmän rättshjälp får ej beviljas

1. i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp.

2. den som är bosatt utom riket, om han ej är svensk medborgare eller om särskilda skäl ej föreligger för rättshjälp.

3. näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet, om ej skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt.

4. i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp.

5. för upprättande av självdeklaration, äktenskapsförord eller testamente.

6. i mål om boskillnad enligt 9 kap. 2 § giftermålsbalken,

7. i angelägenheter som avser fel eller skador beträffande fastigheter eller byggnader, om den rättssökande har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd.

7. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

8. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall beviljas.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

³ Senaste lydelse 1981: 1287.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §⁴

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar två gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften två procent av basbeloppet, varvid avrundning skall ske till närmast lägre tiotal kronor. Maximibeloppet får sättas ned om det finns särskilda skäl. Beloppet får dock inte understiga en procent av det basbelopp som nyss har nämnts, med avrundning till närmast lägre tiotal kronor, såvida det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften den avgift som utgår enligt första stycket ökad med

en tjugofemtedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger två men ej tre gånger basbeloppet,

en tjugondel av den del av inkomsten som överstiger tre men ej fyra gånger basbeloppet,

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fyra men ej fem gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en femtedel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttages att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor och att maximibeloppet avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst trettiofemtusen kronor, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften trehundra-femtio kronor. Maximibeloppet får sättas ned om det finns särskilda skäl. Beloppet får dock inte understiga etthundrasjuttiofem kronor, om det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften den avgift som utgår enligt första stycket ökad med

fyra procent av den del av inkomsten som överstiger trettiofemtusen kronor men ej sextiotusen kronor,

åtta procent av den del av inkomsten som överstiger sextiotusen kronor men ej åttiofemtusen kronor,

tjugo procent av den del av inkomsten som överstiger åttiofemtusen kronor men ej etthundratiotusen kronor.

Vid tillämpning av andra stycket iakttas att inkomsten avrundas till närmaste lägre tusental kronor.

⁴ Senaste lydelse 1981: 1287.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 §

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbelopp enligt 12 § första eller andra stycket med vad som motsvarar hälften av där angivet basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbelopp enligt 12 § första eller andra stycket med niotusen kronor för var och en till vilkens underhåll han på detta sätt bidrar.

14 a §

Om den ersättning som skall tillerkännas någon enligt 22 § överstiger tretusen kronor, skall den rättssökande utöver maximibeloppet betala tio procent av den del av ersättningen som överstiger tretusen kronor. Det belopp som skall betalas avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

17 §

Är rättslig angelägenhet anhängig vid domstol, prövas fråga om beviljande av allmän rättshjälp av domstolen. Likaså beslutar domstol, där den rättsliga angelägenheten är anhängig, om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.

Om en rättslig angelägenhet är anhängig vid domstol, prövar domstolen frågan om beviljande av allmän rättshjälp. Om ansökan har gjorts hos rättshjälpsnämnd innan angelägenheten anhängiggjordes vid domstol, är även rättshjälpsnämnden behörig att pröva den frågan. Har ansökan gjorts hos advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i en angelägenhet som avses i 16 § innan angelägenheten anhängiggjordes vid domstol, är även advokaten eller den biträdande juristen behörig att pröva frågan om beviljande av allmän rättshjälp.

Den domstol, där den rättsliga angelägenheten är anhängig, beslutar om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 §

Beviljas allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader enligt 9 och 10 §§ av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen hos myndighet, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om eljest synnerliga skäl föreligger.

Om allmän rättshjälp beviljas, betalas av allmänna medel de kostnader som därefter uppkommer enligt 9 och 10 §§. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till en myndighet som är behörig att besluta om allmän rättshjälp i angelägenheten. Detsamma gäller biträdeskostnad som har uppkommit före ansökningen hos myndigheten, om arbetet har varit av mindre omfattning eller av brådskande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om eljest synnerliga skäl föreligger.

Vad som har sagts nu om biträdesersättning och biträdeskostnad gäller även i fråga om ersättning och kostnader för skiftesman.

I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.

27 §

Finns biträde enligt denna lag, erlägges rättshjälpsavgift till biträdet intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns ej biträde, skall rättshjälpsavgift erläggas till statsverket. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljats, skall den avgift som kan föränlidas av höjningen erläggas till statsverket.

Finns biträde enligt denna lag, erläggs rättshjälpsavgiften till biträdet. Finns inte något biträde, skall rättshjälpsavgiften erläggas till staten. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp har beviljats, skall den avgift som kan föränlidas av höjningen erläggas till staten.

31 §⁵

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen enligt vad som sägs i 33 §.

Vinner makar efter gemensam ansökan äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan makar efter gemensam ansökan och den ena maken har åt-

⁵ Senaste lydelse 1981: 1287.

Nuvarande lydelse

rättshjälp, skall rätten ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än som motsvarar hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall ej åläggas om detta belopp ej skulle överstiga maximibeloppet enligt 12 § första stycket första meningen och ej heller om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden med motsvarande tillämpning av andra stycket besluta om kostnaderna för skiftesmannen och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet om ersättningsskyldighet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om allmän domstols dom.

Överstiger i fall som avses i andra eller tredje stycket summan av ersättning som make ålagts att betala och den rättssökandes rättshjälpsavgift kostnaderna för rättshjälpen, skall den make som åtnjuter allmän rättshjälp berättigas få tillbaka den överskjutande delen.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

Föreslagen lydelse

njutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga den andra maken att betala staten hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för den andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall inte åläggas för belopp som understiger en viss av regeringen fastställd gräns. Ersättningsskyldighet skall heller inte åläggas om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Om summan av den rättssökandes rättshjälpsavgift och den ersättning som en make har ålagts att betala överstiger kostnaderna för rättshjälpen, skall den make som åtnjuter allmän rättshjälp berättigas få tillbaka den överskjutande delen.

31 a §

I fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp i ärenden om bodelning som inte avser klander av delningen gäller följande. Vardera maken skall betala tillbaka hälften av kostnaderna till staten. Därvid skall dock åläggandet för make som åtnjutit rättshjälp minskas med rättshjälpsavgiften. Om sum-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

man av den rättssökandes rätts-
hjälpavgift och hälften av bodel-
ningskostnaderna överstiger kost-
naderna för rättshjälpen, skall den
make som åtnjuter allmän rätts-
hjälp berättigas att få tillbaka den
överskjutande delen.

Frågan om ersättningsskyldighet
i bodelningsärenden prövas av
rättshjälpsnämnd. Nämndens be-
slut får verkställas enligt vad som
är föreskrivet om allmän domstols
dom.

33 §⁶

Har motpart eller annan enligt
31 § ålagts ersättningsskyldighet
för rättshjälpskostnader, skall er-
sättningen utges till statsverket, om
ersättningen till den del den mot-
svarar den rättssökandes rätts-
hjälpavgift utgör högst fem pro-
cent av det basbelopp som anges i
6 § första stycket. Den rättssö-
kande skall i sådant fall berättigas
att av statsverket återfå ett belopp
motsvarande erlagd rättshjälpsav-
gift.

Överstiger den del av ersättning-
en som motsvarar den rättssö-
kandes rättshjälpsavgift fem pro-
cent av basbeloppet, skall den er-
sättningsskyldige utge belopp mot-
svarande rättshjälpsavgiften till
den rättssökande och återstoden
till statsverket.

Har ersättningsskyldighet ej
ålagts till fullt belopp skall vad i
första och andra styckena sägs om
rättshjälpsavgift avse den del av av-
giften som svarar mot fördelningen
av ersättningsskyldigheten.

Har allmän rättshjälp beviljats sökanden i ärende angående verkstäl-
lighet enligt utsökningsbalken, skall bestämmelserna i första—tredje
styckena om ersättning tillämpas också i fråga om särskild avgift enligt
förrordningen (1981: 1185) om utsökningsavgifter som i ärendet uttagits hos
motparten.

Om motpart eller annan enligt
31 § första och fjärde styckena har
ålagts ersättningsskyldighet för
rättshjälpskostnader, skall ersätt-
ningen betalas till den rättssökande
med belopp som motsvarar rätts-
hjälpavgiften och till staten med
återstoden.

Om ersättningsskyldighet inte
har ålagts till fullt belopp skall vad i
första stycket sägs om rättshjälps-
avgift avse den del av avgiften som
svarar mot fördelningen av ersätt-
ningsskyldigheten.

⁶ Senaste lydelse 1981: 1288.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

36 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger *ett gränobelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket.*

Vid prövning enligt första stycket äger 6 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

47 §⁷

Rådgivning sker mot en avgift som motsvarar en halv procent av *det basbelopp som anges i 6 § första stycket* för varje påbörjad tidsperiod om 15 minuter. Avgiften för rådgivningen jämnas till närmast lägre totala kronor. Avgiften får nedsättas så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som nedsatts utgår ersättning av allmänna medel till den som meddelat rådgivning.

Rådgivning sker mot en avgift av *nittio kronor* för varje påbörjad tidsperiod om *femton* minuter. Avgiften får sättas ned så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som *har satts ned* utgår ersättning av allmänna medel till den som *har* meddelat rådgivningen.

Den som har meddelat rådgivning har rätt till skäligen ersättning av allmänna medel för de utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen fastställs av rättshjälpsnämnden.

Beviljas allmän rättshjälp efter rådgivning, skall kostnaden för rådgivning anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. Erläggande av rådgivningsavgift skall anses som betalning på rättshjälpsavgift.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.
2. Har allmän rättshjälp sökts före ikraftträdandet skall 6, 8 och 31 §§ i deras äldre lydelse fortfarande tillämpas.
3. Har allmän rättshjälp sökts före ikraftträdandet och överstiger den rättssökandes inkomst etthundrationusen kronor, skall maximibeloppet utgöra ett belopp beräknat enligt 12 § andra stycket i dess nya lydelse, ökat med femtio procent av den del av inkomsten som överstiger etthundrationusen kronor. Om den rättssökande i väsentlig omfattning bidrar till någon annans underhåll, ökas gränobeloppet med niotusen kronor för var och en till vars underhåll han på detta sätt bidrar.

⁷ Senaste lydelse 1981: 5.

4. Har allmän rättshjälp sökts före ikraftträdandet, skall 14 a § tillämpas endast på ersättning som hänför sig till tiden efter ikraftträdandet.

5. Föreskrifterna i 31 a § skall tillämpas endast om allmän rättshjälp har sökts efter ikraftträdandet.

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.

1 §¹

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försømmelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429).

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återgälda får jämkas eller eftergivas, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle hava att ersätta ej överstiger maximibeloppet enligt 12 § första stycket första meningen rätts-hjälpslagen, skall kostnaden stanna å statsverket.

Ersättningsskyldighet skall dock inte åläggas för belopp som understiger en viss av regeringen fastställd gräns.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1983.

¹ Senaste lydelse 1979: 242.

Förslag till**Förordning om ändring i rättshjälpsförordningen (1979: 938);**

Regeringen föreskriver i fråga om rättshjälpsförordningen (1979: 938) dels att i 14, 28 och 43 §§ ordet "statsverket" skall bytas ut mot "staten",

dels att 13 och 26 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

dels att i förordningen skall införas en ny paragraf, 7 a §, av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse**7 a §*

Framställning om ersättning av allmänna medel för utlägg i samband med rådgivning skall ges in till den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde advokatbyrån är belägen.

13 §

En ansökan om allmän rättshjälp skall innehålla uppgifter om den rättsliga angelägenhet som ansökningen avser och, om det är möjligt, det värde som saken rör. Avser ansökningen en rättslig angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket, skall detta anges. Av ansökningen skall framgå om allmän rättshjälp tidigare har sökts samt om rådgivning har lämnats i angelägenheten och om rådgivningsavgiften därvid har satts ned eller eftergivits. Ansökningen skall om det inte är obehövt innehålla uppgift om den sjukpenninggrundande inkomst som senast har fastställts för den rättssökande av allmän försäkringskassa enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring.

Vill den rättssökande att ett biträde skall förordnas för honom, skall han uppges detta i ansökningen. Kan den rättsliga angelägenheten antas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden eller avser ansökningen en bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad, skall även anges de särskilda skäl som åberopas till stöd för begäran om biträdesförordnandet.

Avser ansökningen en angelägenhet rörande fel eller skador beträffande fastigheter eller byggnader skall den rättssökande i ansökningen intyga att han inte har rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd.

Utöver vad som följer av första och andra styckena skall uppgifter också lämnas om den rättssökandes förhållanden enligt ett formulär som domstolsverket fastställer.

Utöver vad som följer av första, andra och tredje styckena skall uppgifter också lämnas om den rättssökandes förhållanden enligt ett formulär som domstolsverket fastställer.

Om ett dödsbo är sökande, skall i stället genom bouppteckning eller på annat sätt en tillförlitlig utredning lämnas om boets ekonomiska ställning.

Nuvarande lydelse

Ansökningsen skall innehålla de uppgifter om dödsbodelägnas ekonomiska villkor som är av betydelse för prövningen.

Uppgifterna om de ekonomiska förhållandena och om huruvida allmän rättshjälp tidigare har sökts skall lämnas på heder och samvete.

Föreslagen lydelse

Uppgifterna om de ekonomiska förhållandena och om huruvida allmän rättshjälp tidigare har sökts skall lämnas på heder och samvete. *Detsamma gäller uppgifter om förekomsten av rättsskydds försäkring eller något annat liknande rättsskydd i fråga om angelägenheter rörande fel eller skador beträffande fastigheter eller byggnader.*

26 §

Om det i ett mål eller i ett ärende kan bli fråga om nedsättning av återbetalningsskyldighet enligt 31 § andra eller tredje stycket rätts-hjälpslagen (1972:429), åligger det den make som inte har allmän rättshjälp att lämna domstolen eller rättshjälpsnämnden de upplysningar som behövs vid prövningen av återbetalningsskyldigheten.

Om det i ett mål eller i ett ärende kan bli fråga om nedsättning av återbetalningsskyldighet enligt 31 § andra stycket rättshjälpslagen (1972:429), åligger det den make som inte har allmän rättshjälp att lämna domstolen de upplysningar som behövs vid prövningen av återbetalningsskyldigheten.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1983. Har rättshjälp sökts före ikraftträdandet tillämpas 26 § i sin äldre lydelse.

Sammanställning av remissyttranden över departementspromemorian (Ds Ju 1982:2) Rättshjälpskostnaderna

Remissinstanserna

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av justitiekanslern, domstolsverket, besvärsnämnden för rättshjälpen, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Övre Norrland, Huddinge tingsrätt, Sollentuna tingsrätt, Falu tingsrätt, Lunds tingsrätt, Umeå tingsrätt, rättshjälpsnämnden i Stockholm, rättshjälpsnämnden i Göteborg, rättshjälpsnämnden i Malmö, rättshjälpsnämnden i Sundsvall, Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm, allmänna advokatbyrån i Uppsala, allmänna advokatbyrån i Göteborg, allmänna advokatbyrån i Luleå, juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet, kommittén för översyn av rättshjälpsystemet (rättshjälpskommittén, 1982:01), Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Folksam, Sveriges Fastighetsägareförbund, Sveriges Villaägareförbund, Centralorganisationen SACO/SR och Sveriges föreningsbankers förbund.

I den följande sammanställningen återges yttrandena i regel i oavkortat skick. För överskådlighetens skull redovisas de under skilda avsnitt.

1 Allmänna synpunkter

Domstolsverket:

De i promemorian föreslagna åtgärderna beräknas ge en årlig besparing om ca 50 miljoner kronor på ett av domstolsverket (DV) beräknat medelsbehov för budgetåret 1982/83 om 220 miljoner kronor. Det bör särskilt anmärkas att besparingarna endast berör anslagsposten Allmän rättshjälp. Den posten har av DV beräknats till 138 miljoner kronor för budgetåret 1982/83. Förslaget innebär således att den allmänna rättshjälpen skärs ned med ungefär 35 % vilket givetvis medför en drastiskt minskad satsning på detta område. Tidigare rättshjälpsreformer har haft tyngdpunkten lagd på rättssäkerhets- och servicesynpunkter. Det är först under de allra senaste åren som kostnadsaspekterna skjutits i förgrunden. DV har förståelse för att det statsfinansiella läget medför att även rättshjälpsområdet drabbas av besparingsåtgärder. Fråga är dock hur långt besparingssträvandena kan drivas innan man träder för när den i rättshjälpsammanhang bärande principen om att ingen på grund av sina ekonomiska förhållanden skall tvingas att avstå från att tillvarata sina rättsliga intressen. Genom det nu

framlagda förslaget, med ökad progressivitet i avgiftsuttaget och sänkt högsta inkomstgräns för erhållande av allmän rättshjälp, befinner man sig enligt DVs mening nära den gräns där målet för samhällets rättshjälp sätts i fara. Vid den bedömningen måste man beakta både de tidigare gjorda begränsningarna i den allmänna rättshjälpens sakliga tillämpningsområde och de nu föreslagna. Förslagen bör jämföras med att området för rättshjälp i form av offentligt försvar inte förändras och att tillämpningsområdet för offentligt biträde nyligen utvidgats. Enligt DVs mening är det inte riktigt att hålla en oförändrat hög standard beträffande dessa rättshjälpsformer och endast låta området för allmän rättshjälp bli föremål för sparåtgärder. Även om förmånen att få en offentlig försvarare eller ett offentligt biträde utgör viktiga rättssäkerhetsgarantier så får man inte glömma bort att också den allmänna rättshjälpen utgör ett viktigt värn för rättssäkerheten särskilt för personer i svag ekonomisk ställning.

Förutom de uppenbara konsekvenser som en minskad satsning på rättshjälpens område får för den rättssökande allmänheten kommer den givetvis även att påverka den befintliga organisationen av rättshjälpsnämnderna och de allmänna advokatbyråerna. Rättshjälpsorganisationen sågs över i ett långvarigt och grundligt utredningsarbete av rättshjälpsutredningen och allmänna advokatbyråkommittén och den nuvarande organisationen gäller sedan år 1980. Sedan dess har rättshjälpslagen ändrats flera gånger. Genom de ändringar som trädde i kraft den 1 april 1981 och den 1 januari 1982 samt genom de nu föreslagna ändringarna riskerar man att förutsättningarna för att behålla den befintliga organisationen delvis rycks undan. DV kan här nämna att det av rättshjälpsnämndernas månadsvisa rapportering till verket framgår att antalet ansökningar om allmän rättshjälp som inkommit under tiden januari – mars 1982 minskat med drygt 26% jämfört med samma period 1981. Även ärendetillströmningen till de allmänna advokatbyråerna har minskat. Omfattningen på lång sikt av samhällets rättshjälp behandlas inte i promemorian och man har inte heller belyst de organisatoriska effekterna av förslagen. Av budgetpropositionen (1981/82:100 bilaga 5 s 91) framgår emellertid att förslagen väntas få effekter på rättshjälpsnämndernas arbetsbörda och att de organisatoriska effekterna skall undersökas av DV. DV, som vill betona sitt ansvar för rättshjälpsnämnderna och de allmänna advokatbyråerna, efterlyser ett mera samlat grepp beträffande förändringarna på rättshjälpens område och att det åsyftade slutmålet anges. Nuvarande etappvisa neddragningar skapar osäkerhet bland de anställda inom verksamhetsområdet och försvårar planläggningen av arbetet inom organisationen.

Med hänsyn till vad som sålunda anförts finner DV anledning att mana till viss försiktighet beträffande förändringstakten på rättshjälpens område. DVs yttrande skall ses mot denna bakgrund och mot det förhållandet att regeringen nyligen tillsatt en kommitté med uppdrag att se över rättshjälps-systemet.

Besvärsnämnden för rättshjälpen:

Besvärsnämnden har förståelse för att besparingsåtgärder i nuvarande samhällsekonomiska situation är nödvändiga och även måste beröra samhällets kostnader för rättshjälpen. De föreslagna besparingarna på 50 milj. kr. reducerar emellertid de totala rättshjälpsresurserna med över 20 procent, och anslaget för allmän rättshjälp skärs ned med mer än en tredjedel. Besvärsnämnden har svårt att inse varför just rättshjälpen skall utsättas för en sådan nedrustning. Enligt besvärsnämndens uppfattning är ett väl fungerande rättshjälpsystem av grundläggande betydelse för medborgarnas möjligheter att anlita rättsordningen. De förslag som läggs fram i promemorian begränsar i hög grad dessa möjligheter och är dessutom i flertalet fall av den arten att de berör grundläggande principer i rättshjälpsystemet utan att konsekvenserna närmare analyserats. Besvärsnämnden är därför starkt kritisk mot flertalet av de i promemorian framförda förslagen. De reformbehov som där aktualiserats, måste övervägas mera ingående än som skett i promemorian och bör därför tas upp av den nu tillsatta rättshjälpskommittén.

Hovrätten för Västra Sverige:

Det kan ifrågasättas om det är lämpligt att göra väsentliga ändringar i rättshjälpslagen under den tid som rättshjälpskommittén arbetar med en total översyn av lagen. Med hänsyn framför allt till den avsevärda tid det kan väntas ta innan denna kommittés arbete leder till lagstiftning och till kostnadsutvecklingen för rättshjälpen anser emellertid hovrätten det vara befogat att redan nu vidta kostnadsbesparande åtgärder inom rättshjälpsområdet.

Huddinge tingsrätt:

Som framgår av departementspromemorians inledning har regeringen 22.12.1981 bemyndigat chefen för justitiedepartementet att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté med uppdrag att se över rättshjälpsystemet. Enligt direktiven har kommittén – med den begränsning som ligger i kravet på att åstadkomma besparingar – frihet att överväga en total revidering av rättshjälpslagen. En väsentlig anledning till att tillsätta kommittén har varit den ekonomiska utvecklingen. En huvuduppgift för kommittén är därför enligt direktiven att – utan att befogade rättsskyddsintressen åsidosätts – öka effektiviteten och få till stånd besparingar.

Promemorian bygger på den förutsättningen att staten – i avvaktan på resultatet av nämnda kommitté – genom de i promemorian föreslagna åtgärderna skall minska belastningen på rättshjälpsanslaget med cirka 50 milj. kr. årligen.

Tingsrätten delar uppfattningen att det med hänsyn till den ekonomiska utvecklingen framstår som nödvändigt med besparingsåtgärder och anser det positivt att rättshjälpssystemet – på sätt anges i direktiven – blir föremål för en grundlig översyn i syfte att få till stånd en smidigare, effektivare och mer bestående lagstiftningsprodukt på området. De tillämpningsrutiner som tillskapats genom den nuvarande regleringen är föga rationella och mycket arbetskrävande.

Mot bakgrund av den besparingspremiss, på vilken promemorian bygger, och med beaktande av det vittgående uppdrag att göra en översyn av rättshjälpslagstiftningen som den nämnda kommittén erhållit anser sig tingsrätten kunna begränsa sitt yttrande till frågan om lämpligheten av valda lösningar för att nå besparingsmålet samt huruvida åtgärderna bör kunna genomföras utan dröjsmål eller om vissa åtgärder bör anstå och övervägas av kommittén i ett större sammanhang.

— — — Tingsrättens yttrande innebär att vissa av de i promemorian föreslagna åtgärderna bör övervägas av kommittén. Anses vissa åtgärder mer brådskande än andra borde kommittén, som i och för sig skall bedriva sitt arbete skyndsamt, kunna åläggas att prioritera angivna frågor och redovisa resultatet i delbetänkande.

Lunds tingsrätt:

Alltsedan tillkomsten av rättshjälpslagen (RHL 1973) har den varit föremål för en mängd ändringar och en nyligen tillsatt parlamentarisk kommitté har enligt direktiven att överväga en total revidering av lagen. Det förefaller därför förvånande att departementet nu utan någon som helst parlamentarisk förankring föreslår principiellt viktiga förändringar i lagen. Det torde bli svårt för kommittén att efter en riksdagsbehandling av de i promemorian upptagna förslagen förutsättningslöst pröva dem. En sådan lagstiftningsteknik ter sig främmande för svenskt rättsväsen och kan försvaras endast om det uppsatta sparmålet är så angeläget att ytterligare en revidering av lagen inte kan anstå i avvaktan på resultatet av kommitténs arbete. Det ankommer dock inte på tingsrätten att pröva om så är fallet.

Sedan införandet av RHL har såväl kostnaderna för rättshjälpen som antalet beviljade rättshjälpsansökningar ökat. I flertalet ordinära tvistemål täcks idag merparten av rättegångskostnaderna primärt av den allmänna rättshjälpen. Samtidigt har, efter ändringarna i RHL 1980, det alltmer komplicerade regelsystemet kommit att medföra en icke obetydlig ökning av domstolarnas arbetsbörda. Tingsrätten vill därför redan inledningsvis påpeka att stora besparingar skulle kunna göras – icke minst effektivitetsmässigt – om hanteringen av rättshjälpsfrågorna kunde förenklas.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm (majoriteten):

Rättshjälpsnämnden vill inledningsvis erinra om rättshjälpslagstiftningens grundkaraktär av social lagstiftning såtillvida att denna för den enskilde är avsedd att utgöra ett medel att vid befogade behov kunna tillvarata sina rättsliga intressen utan hinder av bristande ekonomiska resurser. Även om rättshjälpsystemet bygger på principen att den rättssökande efter förmåga själv skall bidra till kostnaderna för rättshjälpen får detta inte undanskymma tankegången att möjligheten till rättshjälp är en *förmån* som samhället åtagit sig att tillhandahålla det stora flertalet rättssökande. Här borde enligt nämndens förmenande ligga en spärr mot att – även om samhällsekonomiska skäl talar för åtstramningar bl. a. inom den offentliga sektorn – sådana åtgärder i besparingssyfte vidtages att angivna syfte med rättshjälpslagstiftningen i väsentliga avseenden förfelas. Nämnden inser förvisso till fullo vikten av att i dagens ekonomiska läge besparingar kommer till stånd. Dock vill nämnden varna för att åtgärder i detta syfte utformas så att den aktuella lagstiftningen urholkas dithän att vad som i realiteten återstår för den enskilde rättssökanden att utnyttja av de ursprungligen tillskapade förmånerna endast blir av mer eller mindre marginellt slag. En alltför kraftig skärpning av grunderna för beräkningen av de rättssökandes egenavgifter får exempelvis i de fall rättsskyddsförsäkring inte förekommer eller kan anlitas tveklöst den konsekvensen att en stor del av medelinkomsttagarna av ekonomiska skäl – dvs. rättshjälpsavgiftens storlek – inte anser sig kunna tillvarata sina kanske helt befogade rättsliga intressen.

I promemorian utsågs att syftet med de besparingsförslag som framläggs i densamma är att minska belastningen på rättshjälpsanslaget med ca 50 miljoner kronor årligen. Sett i relation till den totala kostnaden för rättshjälpen är beloppet anmärkningsvärt högt. Mera anmärkningsvärt anser dock rättshjälpsnämnden vara att i promemorian inte närmare redovisas hur angivna besparingseffekt räknats fram. Enligt nämndens mening är det ett rimligt krav att de beräkningar som ligger till grund för en föreslagen nedskärning i ett anslag – i all synnerhet av förevarande proportion – redovisas åtminstone i sina huvuddrag. Detta är viktigt av olika skäl – inte minst för att de myndigheter som i sin dagliga verksamhet tillämpar rättshjälpslagstiftningen skall på ett meningsfullt sätt kunna yttra sig över de framlagda förslagen. Ett studium av budgetpropositionen 1981/82:100 utvisar att rättshjälpskostnaderna är det enda anslag inom domstolsverkets verksamhetsområde som justitiedepartementet funnit ge utrymme för beloppsmässiga nedskärningar. Den reflektionen ligger nära till hands att angivandet av spareffekten 50 miljoner kronor i förevarande promemoria liksom för övrigt 25 miljoner kronor enligt propositionen 1981/82:28 mera är ett uttryck för en åstundan till ett uppsatt sparmål än en på saklig grund framräknad effekt.

Rättshjälpsnämnden vill inledningsvis också framhålla vikten av att de föreslagna lagändringarna erhåller en sådan utformning i tekniskt avseende att alltför stora svårigheter inte uppkommer vid en framtida tillämpning av desamma. Vissa erinringar i detta avseende kan enligt nämndens mening riktas mot delar av ändringsförslagen.

Ledamoten Agneta Samfors, rättshjälpsnämnden i Stockholm, är av skiljaktig mening:

Enligt min uppfattning kan inte rättshjälpen undantas i besparingsarbetet. Det är nödvändigt att inskränkningar vidtas även inom denna sektor om samhället i framtiden skall kunna garantera människor en grundtrygghet.

Mot denna bakgrund samt de skäl som jag för övrigt redovisar i det följande kan jag inte instämma i vissa delar av nämndens yttrande.

Nämnden påpekar i yttrandet inledningsvis att man förvisso inser till fullo vikten av att i dagens ekonomiska läge besparingar kommer till stånd. Jag anser detta påpekande samt de synpunkter nämnden framför om rättshjälpslagstiftningens grundkaraktär av social lagstiftning är fullt tillfylles som inledning.

Det avsnitt i yttrandets inledning där nämnden gör reflektioner runt hur besparingseffekten räknats fram bör därför utgå.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg (majoriteten):

Nämnden vill framhålla att den hyser allvarliga principiella betänkligheter mot att ingrepp göres i rättshjälpslagen under tid en särskilt sammansatt parlamentarisk kommitté arbetar med en total översyn av rättshjälpsystemet.

Avd.dir. Curt Romanus, chef för rättshjälpsnämndens kansli, är av skiljaktig mening:

Den särskilda kommitté – rättshjälpskommittén – som tillkallats att se över rättshjälpsystemet har påbörjat sitt arbete. Kommittén skall enligt direktiven bedriva sitt arbete skyndsamt. Kommitténs arbete kan leda till förslag innebärande en radikal ändring av rättshjälpsystemet och de nu aktuella förslagen. Med hänsyn härtill avstyrker jag de i promemorian framlagda förslagen.

Rättshjälpsnämnden i Malmö:

I inledningen till den remitterade promemorian lämnas en kort översikt över rättshjälpsystemets tillblivelse och oroliga förflutna. Låt vara att systemet hade sina brister från början, men detta motiverar ändå inte det

ständiga plottrande på systemet som därefter förekommit och som alltså fortgår. Det torde – dessbättre – vara ganska enastående att, som justitiedepartementet nu gjort, tillsätta en utredning med vittgående direktiv och samtidigt inom departementet göra upp ett förslag enbart i besparingssyfte, avsett att forceras fram för att tillgodose dagsaktuella politiska syften. De i promemorian upptagna besparingspunkterna kan vid en första anblick tyckas ha bara en tämligen begränsad räckvidd, när de betraktas var för sig. Sammantagna utgör de emellertid ett allvarligt hot mot den allmänna rättshjälpens sociala funktion. Vad man framför allt reagerar emot är att förslaget, som helt bärs upp av besparingssynpunkt, saknar en sammanhållande linje. Man har överhuvud ej beaktat vilken totaleffekt de föreslagna åtgärderna får för rättshjälpssystemet som sådant. I vissa fall har man på ett anmärkningsvärt sätt underlåtit att sätta in problemen i ett vidare sammanhang. Promemoriaförslaget föregriper på ett olyckligt sätt resultatet av den pågående utredningens förslag till en övergripande reform. De betydande ändringar i rättshjälpslagen som trädde i kraft 1.1.1980 bar en tydlig prägel av provisorium och kompromiss. De som arbetar med rättshjälpsfrågor – domstolar, rättshjälpsnämnder, advokater m.fl. – kan ställa ett befogat krav på en rimlig stabilitet i regelsystemet. Den osäkerhet som f.n. råder har menliga konsekvenser på olika sätt, bl.a. i fråga om effektivitet och praxisbildning. Det bör vara möjligt att avvakta resultatet av den pågående utredningen och antligen få fram ett genomtänkt rättshjälpssystem som kan fungera även i tider med dåliga statsfinanser. Rättshjälpsnämnden avstyrker därför att lagstiftning nu sker på grund av det remitterade förslaget.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

Rättshjälpslagen har efter sin tillkomst år 1973 varit föremål för åtskilliga och ibland ganska omfattande ändringar. Den 1 januari 1980 trädde senast omfattande ändringar i kraft. Dessa ändringar har inte alltid bidragit till att underlätta tillämpningen av lagen. Nya genomgripande ändringar är nu aviserade sedan regeringen i december 1981 beslutat bemyndiga chefen för justitiedepartementet att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté för att se över rättshjälpssystemet. I det läget förefaller det mindre lämpligt att man kort därefter och således utan att avvakta resultatet av kommitténs arbete framlägger förslag till nya betydande förändringar av rättshjälpslagen och rättshjälpsförordningen. För alla dem som har att tillämpa dessa författningar innebär dessa täta förändringar ökade svårigheter bl.a. i form av betydande osäkerhet i det dagliga arbetet. Även för den rättssökande allmänheten innebär de täta förändringarna att missförstånd lätt kan uppstå. Nämnden anser därför att det är i hög grad önskvärt att man för närvarande minskar ambitionerna till författningsändringar och avstår från andra förändringar än dem som är oundgängligen nödvändiga.

Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm:

Allt sedan sin tillkomst har rättshjälpslagen varit under ständig tillsyn och omarbetning och det här för flertalet advokater varit svårt att hålla reda på vad som är gällande rätt. Den byråkrati, som präglar rättshjälps-systemet, finns alltså krav även efter nu föreslagna förändringar.

Utan att ifrågasätta besparingssyftet anser advokatbyrån att det framlagda förslaget inte är bra utan tarvar en hel del kritik.

Allmänna advokatbyrån i Uppsala:

Rättshjälpsreformen, som trädde i kraft år 1973, innebar ett starkt förbättrat rättsskydd för stora grupper medborgare i vårt samhälle. De ändringar som skedde i reformen 1979 (i kraft 1 januari 1980) syftade till en effektivisering och förenkling av de olika formerna för rättshjälp men innebar ingen ekonomisk inskränkning av den enskildes rätt och möjligheter att tillvarata sina rättsliga intressen. En bärande princip i rättshjälps-systemet är att rättshjälp skall kunna lämnas envar i sak där rättsligt behov av bistånd föreligger. Ingen skall av ekonomiska skäl behöva avstå från att tillvarata sin rätt. Det förtjänar i detta sammanhang att understrykas att den principen förväntas ligga fast vid den översyn av rättshjälps-systemet som nu förestår. I kommittédirektiven för översyn av rättshjälps-systemet 1981:75, sid 3, fastslås att den grundläggande målsättningen för rättshjälps-systemet inte får förloras ur sikte, "nämligen att den enskilde skall ha möjlighet att tillvarata sina rättsliga intressen oberoende av sin ekonomiska situation".

När rättshjälp dras in kan den enskilde försättas i en mycket svår situation. Även om många skäl kan tala för att han i en aktuell process kan komma att vinna målet, kanske han inte kommer att ha råd att fortsätta processen och betala advokatkostnaderna. De nuvarande reglerna om rättegångskostnaders fördelning fungerar så, att om part återtar yrkande får han betala motpartens rättegångskostnader. Den tvångssituation som den enskilde råkar in i svarar inte mot de i reformen uppställda grundläggande principerna om rätt till rättshjälp.

Kostnaderna för samhällets rättshjälp uppgår till cirka 240 miljoner kronor. Syftet med föreliggande besparingsförslag är att belastningen på rättshjälpsanslaget skall minskas med cirka 50 miljoner kronor. Mot bakgrund av vad ovan framhållits måste ifrågasättas om en sådan minskning kan ske utan en väsentlig urholkning av gällande principer för rättshjälpen. En ändring av de principiella utgångspunkterna för rättshjälpsreformen bör icke ske i annan form än genom en parlamentarisk utredning.

Allmänt sett kan sägas att en provisorisk lagstiftning lätt blir permanent, men också att en sådan lagstiftning sällan är tillräckligt genomtänkt. De negativa konsekvenser som blir en följd härav får bäras av den enskilde, ofta på ett både orättvist och slumpmässigt sätt.

Advokatbyrån anser på anförda skäl att de föreslagna ändringarna icke bör komma till stånd i detta sammanhang. De ändringsförslag som behandlas i föreliggande promemoria bör i stället bli föremål för diskussioner och eventuella åtgärder i samband med den parlamentariska översyn av rättshjälpsystemet som förestår.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Byrån vill betona sin uppfattning att genom redan under hand företagna besparingsåtgärder avseende rättshjälpen har den enskildes möjligheter till berättigad hjälp i skilda rättsliga angelägenheter alltför kraftigt inskränkts. I nu förevarande promemoria föreslås ytterligare kostnadsbesparande åtgärder inom rättshjälpen. Det är angeläget att ej genomföra sådana åtgärder som medför en ur statsfinansiell synpunkt marginell besparing samtidigt som konsekvensen för den enskilde blir ett ytterligare urholkat skydd i rättsliga angelägenheter.

Allmänna advokatbyrån i Luleå:

Byrån godtar utgångspunkten att även rättshjälpsanslaget i nuvarande läge bör bli föremål för besparingsåtgärder.

Mot denna bakgrund har byrån inga principiella invändningar mot de föreslagna ändringarna i rättshjälpslagen med undantag av den föreslagna inskränkningen i 8 §.

— — —

Som avslutande kommentar vill byrån peka på att de föreslagna inskränkningarna av området för rättshjälp och ändringarna i konstruktionen av rättshjälpsavgifterna kan komma att medföra svårigheter för de allmänna advokatbyråerna. Inskränkningarna berör några av de ärendeslag som är vanliga på just dessa byråer. Eftersom de allmänna advokatbyråerna i hög grad förknippas med den allmänna rättshjälpen, blir dessa byråer särskilt känsliga för varje förändring som uppfattas som en försämring av en förmån. Ordet "rättshjälp" har för klienten ett positivt innehåll, och en positiv förväntan förvandlas lätt till en direkt negativ attityd om förväntan inte infrias. Det är sannolikt att de allmänna advokatbyråerna blir mera utsatta för en sådan attitydförändring än de enskilda advokatbyråerna, som inte på samma sätt marknadsför sig i anslutning till rättshjälpen.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet:

Rättshjälpslagens regelsystem är invecklat och har avsevärda styrningseffekter som är ofullständigt utredda. Lagen fungerar nu mindre väl och drar stora kostnader. En noggrann översyn är befogad och den skall också

komma till stånd. I föreliggande PM föreslås en del förändringar på kort sikt för att omedelbart uppnå besparingar. Principiellt är det otillfredsställande att förslagen vilar på så ofullständigt utredningsunderlag. För att undvika ryckigheter i lagstiftningen bör man för närvarande avstå från att införa nya element i lagen. De erforderliga besparingarna bör ske genom punktingrepp. Detaljustering bör anstå tills utredningen är klar. För de rättstillämpande myndigheterna uppstår svårigheter om rättshjälpsreglerna ändras ofta. Härvid kan nämnas att rättshjälpslagen och rättshjälpsförordningen ändrades 14 gånger under 1981.

Sveriges domareförbund:

Domareförbundet ansluter sig till den i promemorian redovisade uppfattningen att en översyn av rättshjälpslagen är påkallad av den kostnadsutveckling som skett i fråga om samhällets rättshjälp alltsedan lagens tillkomst. Det är naturligt att en sådan översyn i första hand tar sikte på tillämpningsområdet för den allmänna rättshjälpen och på omfattningen av rättshjälpsförmånerna. Syftet att åstadkomma kostnadsbesparingar för samhället torde emellertid också i icke ringa grad kunna nås genom en genomgripande förenkling av de tillämpningsrutiner som tillskapats genom den nuvarande regleringen. Det råder ingen tvekan om att dessa rutiner, som med fog kritiserats för sin höggradigt byråkratiska prägel, framstår som mycket arbetskrävande och föga rationella i den praktiska tillämpningen. För domstolspersonalen tar rättshjälpsrutinerna i anspråk mycken tid som borde komma den dömande verksamheten till godo. Domareförbundet hälsar därför med tillfredsställelse att kommittén i direktiven fått frihet att överväga en total revidering av rättshjälpslagen.

De i promemorian framförda förslagen innebär i viss mån förenklingar som av besparingsskäl avses bli genomförda redan nu. — — — I övriga avseenden hänger förslaget dock i så hög grad samman med utformningen och omfattningen av rättshjälpsystemet i dess helhet att de bör övervägas i samband med kommitténs arbete; kommittén skall enligt direktiven bedriva sitt arbete skyndsamt. Förbundet föreslår därför att prövningen av förslagen såvitt rör rättshjälpsavgifter, rättshjälp vid bodelning och rättshjälp i angelägenheter om fel i fastighet tills vidare anstår.

Domareförbundet finner dock anledning att anlägga följande synpunkter på de i promemorian framförda förslagen i sist angivna avseenden.

Sveriges advokatsamfund:

Kostnaderna för samhällets rättshjälp uppgår till cirka 260 miljoner kronor per år. Syftet med föreliggande besparingsförslag är att belastningen på rättshjälpsanslaget skall minskas med cirka 50 miljoner kronor årligen och att anslaget för allmän rättshjälp skall skäras ned med mer än en

tredjedel. Uppenbarligen kan ett sådant drastiskt ingrepp i rättshjälssystemet inte ske med bibehållande av de allmänt accepterade värderingar som rättshjälpen vilar på.

Även om advokatsamfundet anser att vissa av de i departementspromemorian framförda förslagen är väl värda beaktande avstyrker samfundet dock att dessa i något avseende nu läggs till grund för ändringar i rättshjälpslagstiftningen. För undvikande av tvära kast i lagstiftningen och icke tillräckligt utredda konsekvenser för berörda rättssökande synes det advokatsamfundet lämpligast att förslaget överlämnas till den tillsatta rättshjälpskommittén för närmare överväganden och inpassning i det större sammanhang som kommittén har att behandla.

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer:

De tätt kommande ändringarna i rättshjälpsystemet har inneburit stora svårigheter för alla, som satts att administrera systemet, vilket i sig medfört en sämre effektivitet över hela linjen än som varit både önskvärd och avsedd. Kommande förändringar bör därför ske med varsam hand.

Föreningen är väl medveten om och har stor förståelse för att behovet av sparsamhet inom statsförvaltningen även måste drabba detta område och föreningen har också aktivt och i positiv anda sökt medverka härtill. Föreningen och dess medlemmar måste dock med skärpa framhålla och understryka tvenne viktiga faktorer, som måste vara ett rättesnöre i alla åtgärder, som planeras. Först och viktigast är att sparsamhetsivern aldrig får drabba dem, som bäst behöver hjälpen. Därefter kommer att vidtagna åtgärder icke får medföra ökat och/eller försvårat arbete för dem, som skall handlägga rättshjälpsärenden, enär sådant automatiskt medför kostnadsökningar, som riskerar att helt eller delvis konsumera de tänkta besparingar, som åtgärderna syftar till.

Svenska försäkringsbolags riksförbund:

De åtgärder som föreslås i promemorian är ett led i försöken att minska kostnaderna för rättshjälpen. Samtidigt har åtgärderna effekter när det gäller utnyttjandet i allmänhet av samhällets tvistlösande organ. Också i den delen kan en viss dämpning vara önskvärd.

Med tanke på förslagets principiella räckvidd i nu angivna avseenden hade det varit befogat med överväganden i ett större perspektiv, där man bl.a. kunnat bedöma medborgarnas behov och möjligheter i stort av hjälp med kostnaderna för tvistlösning. I ett sådant sammanhang hade det varit naturligt att se skyddet genom rättshjälpen och skyddet genom rättskyddsförsäkringen som en i princip sammanhängande enhet. En förändring i den ena delen av skyddet kan ha stora återverkningar i den andra. Det hade också varit naturligt att, vid sidan av ersättningsmöjligheterna,

försöka närmare penetrera möjligheterna att förändra de regler och förhållanden som leder till tvister och att behov av rättsskydd över huvud taget uppkommer.

I stället får dessa viktiga principiella aspekter anstå till den större översyn av rättshjälpen som nyligen har tillsatts. Detta finner riksförbundet olyckligt. Man kan nämligen inte undgå att komma in på de principiella frågorna redan i det nu aktuella sammanhanget. Vad som allmänt karakteriserar departementets förslag är att man angriper symptomen snarare än orsakerna till den omfattande belastningen på rättshjälpen. I stället för att från rättshjälpen föra bort en viss typ av processer som leder till stora kostnader för statsverket borde man med andra ord i stället undersöka möjligheterna att lagstiftningsvägen råda bot på tvisteanledningarna eller i vart fall reducera benägenheten att processa.

Folksam:

Folksam ställer sig kritisk till att departementet nu föreslår vissa ändringar i rättshjälpslagstiftningen, när regeringen helt nyligen tillsatt en parlamentarisk utredning med direktiv att förutsättningslöst överväga hur hela rättshjälpslagstiftningen bör utformas. Med hänsyn härtill syns det lämpligt att avvakta resultatet av den parlamentariska utredningen.

Enligt Folksams mening är det från demokratisk synpunkt självklart att ingen medborgare av ekonomiska skäl skall vara förhindrad att tillvarata sin rätt. Denna uppfattning var ett viktigt motiv för Folksam när företaget som det första försäkringsbolaget introducerade rättsskyddsförsäkringen i landet. Så länge som denna försäkringsform fyller ett väsentligt behov hos försäkringstagarna kommer Folksam att tillhandahålla rättsskyddsförsäkringen.

Med hänsyn till rättshjälpens demokratiska betydelse anser Folksam att det hade varit lämpligt att man vid departementets granskning inte i första hand riktat in sig på att ekonomiskt begränsa rättshjälpsförmånerna. I stället skulle man ha kunnat börja med att undersöka varför är rättshjälpens kostnader så stora. Man borde kanske överväga om man med annan lagstiftning kan minska belastningen på domstolarna och begränsa rättegångs- och andra kostnader.

Man borde vidare först överväga hur ett grundläggande rättshjälpsystem bör vara utformat. Det vore kanske rimligt att än en gång pröva om inte ett rimligt grundskydd bör omfatta också motpartskostnader även om direktiven till departementet och den parlamentariska utredningen förutsätter att man inte föreslår någonting som medför kostnadsökningar. Det är något motsägelsefullt i att människor med låga inkomster kan få ett mycket stort bidrag till täckande av egna kostnader samtidigt som man måste vara beredda att själv betala motpartskostnader.

Det är klart att medborgarna har behov av att få en rimlig ekonomisk

hjälp för att tillvarata sin rätt. Är detta enbart en fråga om enskilda människors ekonomiska möjligheter att processa eller finns det anledning ta hänsyn även till andra faktorer såsom tvisters olika art och omfattning?

Ändringsförslagen berör viktiga principiella frågor utan att man tillräckligt analyserat problemen. När man föreslår självrisk är det inte bara en fråga om att minska statsutgifterna utan man för då i rättshjälpslagstiftningen in ett nytt moment. Med självrisken syftar man till att göra människor mera processekonomiskt medvetna även sedan rättshjälpsavgiften uppnåtts. I anslutning till ett förslag om självrisk borde man därför ha undersökt om det finns andra möjligheter att motivera människor till processekonomiska överväganden. Man skulle kunna överväga också andra medel såsom ytterligare rättshjälpsavgift vid överklagande. Man kan också tänka sig att förändra den nuvarande intresseprövningen. Att rättskyddsförsäkringen har en procentuell självrisk som komplement till grundsjälvrisk hindrar inte en förutsättningslös diskussion om dessa frågor.

Centralorganisationen SACO/SR:

Sammanlagt innebär förslagen till besparingar på rättshjälpsanslaget en betydlig urholkning av den allmänna rättshjälpen. Det finns goda skäl att förmoda att detta skapar speciella problem för de allmänna advokatbyråerna där det helt dominerande antalet mål täckes av allmän rättshjälp. Genom den minskade rättshjälpen är en nedgång i antalet ärenden ofrånkomlig. Många byråer får därmed svårt att erhålla full kostnadstäckning. Det synes ofrånkomligt att en prövning av de allmänna advokatbyråernas verksamhet måste ske i de fortsatta diskussionerna om minskad rättshjälp.

2 Rättshjälpsavgifter m.m.

2.1 Allmänt

Rättshjälpskommittén (1982:01):

Ordet "gränsbelopp" är borttaget ur 12 § RHL. 13 § RHL bör därför få följande lydelse: Bidrar — — — underhåll, skall inkomstgränserna enligt 12 § första och andra styckena ökas med niotusen kronor — — — bidrar.

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer:

De redan genomförda höjningarna har på många byråer haft en märkbar effekt. Förfrågningar om kostnaderna i samband med tidsbeställning har ökat och i många fall medfört att man dragit sig för att söka den behövliga hjälpen. Fortsatta avgiftsökningar kan förväntas öka denna effekt. Antalet rådgivningar har minskat starkt och kan förväntas minska ytterligare.

Dessvärre drabbas hårdast de särskilt behövande. Enär de avvägningar, som här måste ske, är av politisk natur, nöjer sig föreningen med att erinra om tänkbara effekter utan att taga egen ställning.

2.2 Självrisk

Domstolsverket (majoriteten):

DV avstyrker förslaget. Verket vill dock anföra följande. Talrika exempel kan anföras på situationer där processer förts helt utan att det gjorts några processekonomiska överväganden. Den grundläggande tanken bakom förslaget att införa en självrisk är därför riktig. Konsekvenserna av förslaget, sådant det presenteras i promemorian, är emellertid inte helt överblickbara. Uppenbart är dock, att frånvaron av en koppling mellan den rättssökandes inkomst och självrisken strider mot den grundläggande tanken i rättshjälpslagen om betalning efter förmåga och att detta kan få ödesdigra konsekvenser för mindre bemedlade personer, särskilt som något absolut avgiftstak inte föreslås. Man måste även beakta att självrisken, som i vissa fall kan komma att uppgå till mycket stora belopp, regelmässigt måste erläggas i förskott. Denna omständighet kan få till följd att vissa personer av ekonomiska skäl tvingas att avstå från att göra sin rätt gällande. I värsta fall kan ett biträdes krav på förskott hindra en part från att fortsätta en redan inledd process. Enligt DVs mening måste de närmare konsekvenserna av en självrisk utredas innan lagstiftning i denna del bör komma i fråga. Några större nackdelar med att inte nu införa ett sådant självrisksystem som föreslås i promemorian kan DV inte se. Besparingseffekterna av ett sådant system är nämligen begränsade och kan enligt beräkningar som DV utfört väntas uppgå till cirka 5 miljoner kr. årligen. Som DV anför inledningsvis i detta yttrande har ärendetillströmningen till rättshjälpsnämnderna minskat kraftigt under första kvartalet 1982. Det är således sannolikt att besparingseffekterna av redan ikraftträdde ändringar i rättshjälpslagen blir större än beräknat. Det bör ankomma på rättshjälpsutredningen att studera hur ett självrisksystem bör konstrueras.

Riksdagsledamoten Gunilla André, DV, är av skiljaktig mening:

Förslaget kan godtas om regler utarbetas för att begränsa självrisken. Det kan ske genom att det sätts ett kostnadstak med koppling till den rättssökandes inkomst. Därigenom undanröjs risken för att någon av ekonomiska skäl tvingas avstå från att göra sin rätt gällande. Som framgår av majoritetsskrivningen kan talrika exempel anföras på situationer där processer förts helt utan att det gjorts några processekonomiska överväganden. Jag delar uppfattningen att den grundläggande tanken bakom förslaget att införa en självrisk är riktig.

Besvärnämnden för rättshjälpen (majoriteten):

Syftet med de föreslagna reglerna anges vara att hålla nere kostnaderna för rättshjälpen. Härvid bortses helt från den roll rättsskyddsförsäkringarna spelar inom rättshjälpen. Rättshjälpsavgifterna – liksom ansvaret för motpartens rättegångskostnader – är avsedda att utgöra den kostnadsrisk som den rättssökande själv tar när han driver en rättslig angelägenhet med stöd av allmän rättshjälp. Denna kostnadsrisk borde vara starkt ägnad att hindra missbruk av rättshjälpen. Den tänkta ordningen har emellertid rubbats i grunden genom rättsskyddsförsäkringarnas utformning. Dessa täcker nämligen såväl avgifterna som ansvaret för motpartens rättegångskostnader. En rättssökande som har rättsskyddsförsäkring tar alltså inte någon nämnvärd kostnadsrisk och den i rättshjälpslagen inbyggda spärren mot missbruk sätts ur funktion. Detta problem måste lösas genom att förhållandet mellan rättshjälp och rättsskyddsförsäkring ordnas på ett ändamålsenligt sätt.

Anledning saknas att antaga annat än att jämväl den nu föreslagna självrisken inom ramen för rättshjälpen kommer att omfattas av rättsskyddsförsäkringen. Införandet av självrisk kommer således att i mycket ringa omfattning fungera som en hämsko på processlystnaden. Genom den föreslagna lagändringen kommer visserligen staten att tillföras medel. Detta kommer emellertid att gå ut över dem som av ekonomiska eller andra skäl ej har rättsskyddsförsäkring. Besvärnämnden vill i sammanhanget erinra om att biträdeskostnaderna i enstaka fall kan uppgå till miljonbelopp och att kostnader i storleksordningen 100 000 kr. inte är ovanliga. En självrisk om tio procent av biträdeskostnaden kan därför medföra mycket höga avgifter. I promemorian har problemet ytligt berörts, men någon begränsning av självrisken har inte föreslagits. Den föreslagna lagändringen kan således medföra att rättssökande, som är i ekonomiskt brydsamma situationer och i behov av juridiskt bistånd, saknar möjlighet att utnyttja rättshjälpen. En sådan konsekvens strider mot rättshjälpslagstiftningens syfte och besvärnämnden avstyrker därför förslaget.

Riksdagsledamoten Bertil Johansson, besvärnämnden för rättshjälpen, är av skiljaktig mening:

Jag kan acceptera en form av självrisk i rättshjälpsystemet om det utformas på ett ur rättssäkerhetssynpunkt godtagbart sätt. Promemorian "Rättshjälpskostnader" har lagt fram ett förslag till en sådan lösning. Jag är inte övertygad att detta till alla delar är den fullständiga lösningen på ett sådant system. Men den rättshjälpskommitté som nu är tillsatt bör ta upp justitiedepartementets promemoria i denna del till prövning och lägga fram förslag i sitt betänkande.

Hovrätten för Västra Sverige (majoriteten):

Hovrätten delar den i promemorian uttalade meningen att det finns anledning pröva att med hjälp av självriskregler hålla nere kostnaderna för rättshjälpen. Hovrätten kan också ansluta sig till kommitténs uttalande att reglerna bör utformas så att de motverkar uppkomsten av stora och för samhällets rättshjälp onödigt kostnadskrävande mål. Det kan dock ifrågasättas om en så låg självrisk som tio procent av ersättningen till ombudet kommer att i någon högre grad kunna tillgodose ett sådant syfte. Oavsett självriskens storlek torde det vara erforderligt med en regel om att nedsättning av självrisken kan ske för personer med mycket små inkomster.

Hovrättslagmannen Lars Öhrbom är av skiljaktig mening och anför:

Det föreslagna systemet med *självrisk* innebär en ingripande förändring av rättshjälpssystemet med verkan inte endast på vissa speciella typer av ärenden utan över hela fältet. Det framstår som oacceptabelt att på grundval av den torftiga utredning och argumentation som erbjödes i promemorian genomföra en så ingripande förändring. Den nu arbetande rättshjälpskommittén har i uppdrag bl.a. att se över hela kostnads- och finansieringssystemet inom rättshjälpen. Det framstår vid sådant förhållande som mycket olyckligt att, som nu skett, rycka ut och specialbehandla en liten del av hela den problematik som föreligger på området. Man föregriper på detta sätt och binder i viss mån upp utredningen, som därigenom torde försvåras.

Det synes i hög grad olämpligt att såsom föreslagits arbeta med en generell procentsats för självrisk som "blint" drabbar parter med olika ekonomiska förutsättningar; på den ekonomiskt svaga lägger man härigenom i vissa fall en orimlig ekonomisk börda. En nära till hands liggande lösning vore att bättre anpassa rättshjälpsavgifterna till den verkliga betalningsförmågan, därvid synes lämpligt att dels ta hänsyn till familjens ekonomi i dess helhet och dels betydligt skärpa de nuvarande reglerna för beaktande av förmögenhetsinnehav, varvid innehavet av schablontaxerad fastighet särskilt kommer i blickfältet.

I förevarande sammanhang bör också anmärkas att de nuvarande bestämmelserna i 22 § 2 st. rättshjälpslagen erbjuder ett visst remedium mot onödigt kostnadskrävande åtgärder från biträdes sida i ärende vari rättshjälp beviljats.

Det synes oundvikligt att ett införande av självrisk innebär ett icke obetydligt administrativt arbete med därav föranledd ökning av kostnaderna. Även för det förordnade biträdet är systemet med självrisk ägnat att medföra betydande komplikationer i skilda hänseenden.

Jag anser på grund av det anförda att ett system med självrisk inte bör genomföras för närvarande.

Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten tillstyrker förslaget att ett självrisksystem införs.

Den beloppsgräns som föreslagits, 3 000 kr. avseende biträdeskostnad, kan enligt hovrättens mening vara för låg. Uppgifterna i promemorian om att flertalet mål och ärenden brukar kunna genomföras till en biträdeskostnad på den rättssökandes sida som inte överstiger 3 000 kr. och att ersättningen för tidsspillan och utlägg endast undantagsvis uppgår till mer än 500 kr. är nog riktiga men måste avse riket som helhet. I övre Norrland är antalet advokater förhållandevis litet, och advokatbyråerna är koncentrerade till ett fåtal orter. På grund härav och på grund av de stora avstånden är advokaterna i övre Norrland tvungna att företa långa och tidskrävande resor. Att ersättningen för tidsspillan och utlägg överstiger ersättningen för arbete är inte alls någon ovanlighet. Förslaget att den rättssökande själv skall betala tio procent av den biträdeskostnad som överstiger 3 000 kr. kommer därför att missgynna befolkningen i övre Norrland. Systemet skulle bli mer rättvist om man endast skulle ta hänsyn till storleken av ersättningen för arbete, dvs. så att den rättssökande svarar för en andel av den del av rättshjälpsbiträdets ersättning för arbete som överstiger 3 000 kr. Ett alternativ är att höja beloppsgränsen till förslagsvis 5 000 kr. men låta självrisken omfatta även ersättningen för tidsspillan och utlägg.

Det kan vidare ifrågasättas om självrisken bör ha just den föreslagna nivån, tio procent. I en del fall torde självrisken bli så låg att den inte får någon större inverkan på den enskildes benägenhet att avstå från ett onödigt och kostsamt processande. I mål med mycket stor biträdesersättning kan självrisken i sin tur bli oskäligt betungande. Eftersom det är angeläget att finna ett system som är enkelt att tillämpa, tillstyrker hovrätten ändå, att självrisk bestäms efter den i promemorian föreslagna enhetliga procentsatsen, om man samtidigt gör det möjligt att i vissa fall begränsa självrisken.

Även om hovrätten tillstyrker att ett självrisksystem införs, är hovrätten samtidigt något tveksam huruvida en sådan åtgärd verkligen medför några mera påtagliga besparingar, bl.a. med hänsyn till att administrationskostnaderna säkerligen också ökar. Systemet med rättshjälpsavgifter och sättet för att beräkna dem torde dock komma att ses över av rättshjälpskommittén, som ju dessutom har frihet att överväga en total revidering av rättshjälpslagen.

Huddinge tingsrätt:

Såvitt avser angelägenheter som prövas vid de allmänna domstolarna kan ifrågasättas om ett självrisksystem enligt förslaget bör gälla alla typer av mål — låt vara att möjlighet till jämkning införs — således också

indispositiva mål. Vidare vore det angeläget att i ett självrisksystem "fånga in" även betydande rättshjälpskostnader av annat slag än biträdeskostnader, t.ex. kostnader för sakkunnigutredningar. Härför krävs dock ett annat system för betalning av självrisken än det föreslagna. Det lämpliga synes vara att den beslutande myndigheten svarar för uppbörden av självrisken. Med en sådan ordning för uppbörd bemästras också smidigt vissa administrativa problem som t.ex. förskott till biträde m.m. Det nu diskuterade förslaget kan också komma i annat läge beroende på vilken slutlig ståndpunkt som tas i fråga om förhållandet mellan rättsskydd genom försäkring och samhällets rättshjälp. Övervägande skäl talar enligt tingsrätten för att förslaget i denna del prövas av den tillsatta kommittén. Tingsrätten har emellertid intet att erinra mot att en begränsad ändring av det slag som föreslås i 14 a § införs redan, dock endast för dispositiva mål.

Sollentuna tingsrätt:

Förslaget innebär i sin helhet med nödvändighet besparingar för samhället men de totala effekterna av förslaget är ändå tveksamma. Det kan diskuteras om den föreslagna regeln torde få en återhållande verkan på biträdena. Det föreligger svårigheter för den rättssökande att bedöma om omfattningen av biträdets arbetsinsatser är nödvändiga för angelägenheten, vilken fråga naturligtvis kommer att väckas hos den rättssökande vid risken att utöver maximibeloppet även få betala en självrisk. Den rättssökande förlitar sig vanligtvis på det av honom anlitade biträdet. Vidare kan den föreslagna gränsen, 3 000 kr. motsvarande tio timmars arbete, ifrågasättas. Det torde vara ett önsketänkande att det i ett genomsnittligt mål endast förekommer ersättningsanspråk för tio timmars arbete. Enligt tingsrättens erfarenheter förekommer i ett stort antal mål krav på ersättning för fler antal nedlagda arbetstimmar. Förslaget att överlåta till biträdet att kräva in självrisken understöds. Därvid uppkommer emellertid frågan om myndigheterna vid en slutreglering av rättshjälpskostnaderna skall fastställa självriskens storlek.

Sammanfattningsvis stöder tingsrätten förslaget i denna del.

Falu tingsrätt:

Vid införandet av rättshjälpslagstiftningen eftersträvades att utforma den rättssökandes bidragsskyldighet på sådant sätt att denne på förhand visste vilket belopp han skulle få betala i bidrag. För att nå detta syfte konstruerades kostnadsbidragssystemet som ett system med maximibelopp. Maximibeloppets storlek motsvarar den rättssökandes betalningsförmåga. Tingsrätten konstaterar att det föreslagna självrisksystemet är oförenligt med de intentioner som ligger till grund för maximibeloppskonstruktionen.

Tingsrätten delar emellertid den uppfattningen att en rättssökande bör tvingas till processekonomiska överväganden efter det att kostnaderna för angelägenheten har nått upp till rättshjälpsavgiften. Det föreslagna systemet med självrisk synes vara väl lämpat att tillgodose detta syfte. I likhet med vad som uttalas i promemorian anser tingsrätten att systemet bör vara enkelt att tillämpa. Enligt tingsrättens mening kan emellertid ifrågasättas om den föreslagna nivån ej är för låg. Det finns nämligen anledning anta att en ökning av kostnadsbidraget med endast tio procent av den del av biträdesersättningen som överstiger 3 000 kr. för de flesta rättssökande framstår som försumbar. Å andra sidan synes den föreslagna självriskavgiften kunna komma att otillbörligt hårt drabba sådana rättssökande, för vilka maximibeloppet fastställts till noll eller 175 kronor, exempelvis barn i faderskapsmål. Enligt tingsrättens mening synes därför böra övervägas att införa möjlighet att i ömmande fall jämka eller efterge självriskavgiften.

Av skäl som inledningsvis antytts torde begreppet maximibelopp för rättshjälpsavgiften böra utmönstras och ersättas med ett mer adekvat uttryck.

Lunds tingsrätt:

Det största problemet med dagens rättshjälpsystem är tveklöst att den som beviljats allmän rättshjälp och dessutom är i besittning av en rättsskyddsförsäkring kan processa helt utan processekonomiska överväganden — han har allt att vinna och endast självrisken i rättsskyddsförsäkringen att förlora. Det är ett känt faktum att många parter i denna situation är klart förlikningsovilliga och samtidigt är beredda att driva en hopplös sak till sista instans. Införandet av en självrisk kommer med all sannolikhet att leda till förbättringar härvidlag även om effekten av förändringarna är beroende av hur rättsskyddsförsäkringarna kommer att utformas i framtiden. För närvarande täcker försäkringarna den rättssökandes rättshjälpsavgift, vars storlek således är ointressant för försäkringstagaren i de fall där avgiften, inklusive självrisk, är högre än försäkringens självrisk. Det bör påpekas att höga kostnader inte nödvändigtvis måste innebära att kostnaderna varit onödiga eller processekonomiskt oförsvarliga. Samtidigt som man genom införandet av en självrisk till en del kommer till rätta med missbruket av rättshjälpsystemet, riskerar man att utestänga personer i små ekonomiska omständigheter från möjligheten att få sin sak rättsligt prövad; nämligen om saken är så komplicerad, att det redan från början kan förutsägas, att biträdet måste lägga ner avsevärt mer arbete än som svarar mot 3 000 kr.

Att ett självrisksystem med en enhetlig procentsats blir enklast att tillämpa är naturligtvis riktigt. I promemorian framhålls emellertid att personer med så låga inkomster att rättshjälpsavgiften ej överstiger minimibeloppet — 340 kr — sannolikt ej har förmåga att betala högre avgift.

Mot bakgrund härav synes förslaget om en enhetlig självrisk på 10 procent svårt att motivera från rättssäkerhetssynpunkt. Argumentet att den ökade progressiviteten i avgiftsskalorna kompenserar effekten av självriskregeln förefaller tämligen teoretiskt. Promemorieförfattarna uppskattar själva att antalet mål med biträdeskostnader över 3 000 kr. bör bli mycket få. I de mål där självriskregeln trots allt blir tillämplig kommer den ökade progressiviteten inte att ha någon som helst effekt för låginkomsttagare samtidigt som det kan befaras att en självrisk på 10 procent är för låg för att avhålla personer med höga inkomster från onödigt processande. Det bör därför enligt tingsrättens mening övervägas om inte också självrisken bör göras progressiv. Ett fåtal fasta självriskklasser i stället för en kommer knappast att göra systemet svårhanterligt. Eventuellt bör rättssökande i de lägsta inkomstskikten helt befrias från självrisk.

Umeå tingsrätt:

Under denna rubrik behandlas frågan om att i rättshjälpsystemet införa ett självriskmoment vid sidan om rättshjälpsavgiften, då viss kostnadsnivå passerats. Den bakomliggande tanken skulle vara att tvinga part till processekonomiska överväganden, sedan kostnaderna för angelägenheten överskridit rättshjälpsavgiften. Part har dock redan inom det rådande systemet anledning att göra sådana överväganden i de dispositiva tvistemålen, där han sällan kan undgå att beakta risken av en slutlig förlust med åtföljande betalningsskyldighet avseende den vinnande partens rättegångs- eller rättshjälpskostnader. Trots denna anmärkning anser rätten i vart fall för de dispositiva tvistemålen del att tanken med en självrisk har fog för sig. Emellertid kan ifrågasättas om inte självrisken lika väl kunde bestämmas till högre andel av rättshjälpskostnaden än tio procent. När det gäller de indispositiva tvistemålen, familjemålen, kan inte samma syfte att dämpa processlystnad läggas till grund för en självrisk. I äktenskapsskillnads mål liksom i rena vårdnads mål fattas ingripande avgöranden för barn, som ej ens är parter och som därför inte kan göra processekonomiska överväganden. I mål, som endast gäller underhållsbidrag till barn är barnet självt part, men dess talan föres genom ställföreträdare. Familjemålen drabbas dessutom ofta av långa handläggningstider som följd av utdragna vårdnadsutredningar, vilket kan medföra ofrånkomliga extra kostnader. Rätten anser därför inte att dessa angelägenheter bör inlemmas i ett självrisksystem.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm (majoriteten):

Genom de lagändringar som trädde i kraft respektive den 1 april 1981 och den 1 januari 1982 har de rättssökandes egenavgifter inom en relativt kort tidsperiod höjts i väsentlig grad. Effekten av dessa höjningar har

redan visat sig genom att antalet ansökningar om allmän rättshjälp reducerats avsevärt — för Stockholmsnämndens del med i vart fall över 12 % och för landet i övrigt med troligen högre procenttal. Att nu både införa en självrisk och ytterligare höja progressiviteten kan få sådana följder att hela systemet — — — — riskerar att bli urholkat. Konsekvensen kan bli att förmånen allmän rättshjälp utnyttjas endast av personer utan egen inkomst eller med mycket låga inkomster, vilket skulle innebära att man är tillbaka i den situation som rådde under den fria rättegångslagens tid och som man ville ändra genom tillskapandet av förmånerna enligt gällande rättshjälpslag. Rättshjälpsnämnden anser därför att en kombination av dessa två metoder är utesluten. Progressiviteten i uttaget har genom de senaste lagändringarna nått en sådan nivå att en ytterligare höjning av densamma framstår som mindre välbetänkt. Däremot kan införandet av en självrisk vara motiverad främst för att tvinga en rättssökande till processekonomiska överväganden. I brist på erfarenhet beträffande effekten av en självrisk förefaller den föreslagna 10-procentnivån tills vidare väl avvägd liksom att den beräknas enbart på biträdets (skiftesmannens, medlarens) ersättning. En utvärdering bör givetvis göras efter någon tids tillämpning av regeln. I motsats till förslaget i promemorian anser dock nämnden att införandet av självrisken bör anknytas till *tidsåtgången* för biträdet (resp. skiftesmannen och medlaren). Därest anknytningen görs till ett visst belopp kommer detta att medföra behov av årliga författningsändringar i anslutning till förändringarna av de normer som ligger till grund för biträdesersättningarna. Nämnden föreslår därför införandet av en självrisk för de fall då en tidsåtgång om 10 timmar överskrides.

Av departementspromemorian framgår att frågan om en begränsning av den föreslagna självrisken övervägts men att något förslag härom för närvarande inte framläggs. Därest en självrisk införs som en del av rättshjälpsavgiften erfordras enligt rättshjälpsnämndens mening att en begränsning göres inte bara i så motto att ett "tak" sätts utan även att självriskprincipen undantages i vissa rättsliga angelägenheter huvudsakligen sådana som är av indispositiv natur (exempelvis förklaringar enligt föräldrabalken avseende faderskap) men också sådana som är av dispositiv natur (exempelvis underhållsbidrag till barn). Avsaknaden av begränsningar kan leda till obilliga och stötande resultat vid en tillämpning av självriskprincipen. Det är därför enligt nämndens åsikt angeläget att dylika begränsningar införes redan från början.

En förutsättning för införandet av självrisken är enligt rättshjälpsnämndens bestämda åsikt att ansvaret för inkasserandet av densamma i enlighet med förslaget åläggs biträdet i de fall ett sådant förordnats. I övriga fall får det självfallet ankomma på vederbörande myndighet att ombesörja inkasseringar även om detta givetvis kommer att komplicera handläggningen av rättshjälpsärenden.

För den händelse den föreslagna självrisken införes erfordras enligt

rättshjälpsnämndens mening en närmare definition i lagen av begreppet rättshjälpsavgift.

— — —

Sammanfattningsvis anser — — — rättshjälpsnämnden att förslaget om införandet av en självrisk med anknytning till tidsåtgången för vederbörande biträde kan godtagas, dock med de begränsningar som ovan angivits.

Ledamoten Agneta Samfors, rättshjälpsnämnden i Stockholm, är av skiljaktig mening:

Beträffande förslaget om införande av självrisk anser jag att nämnden borde ha tillstyrkt förslaget i sin helhet. Visserligen får detta ekonomiska konsekvenser för den enskilde i högre inkomstlägen men förslaget har en fördelningspolitisk profil. Hänsyn har tagits till framför allt barnfamiljer i lägre inkomstlägen.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg:

Den besparingseffekt som kan tänkas bli följden av den föreslagna regeln måste enligt nämndens uppfattning bli tämligen liten. Nämnden anser inte heller att en självrisk — på det sätt den utformats — i väsentlig mån motverkar uppkomsten av onödigt dyra mål eller ärenden.

Ett biträde enligt rättshjälpslagen har tillagts befogenheter som är likartade med myndighetsutövning. Så äger exempelvis advokat och biträdande jurist på advokatbyrå rätt att i vissa fall själv besluta om rättshjälp och att föranstalta om utredning. Det måste då också ankomma på biträdet att begränsa kostnaderna i rättshjälpsärendet och — om han inte gör det — själv ta de ekonomiska konsekvenserna.

Nämnden avstyrker förslaget.

Rättshjälpsnämnden i Malmö:

— — —

Nu föreslås att rättssökande utöver ett efter nya grunder fastställt maximibelopp för rättshjälpsavgiften skall stå viss självrisk för kostnaderna i rättshjälpsärendet. Förslaget om självrisk jämförs med motsvarande metod inom försäkringssystemet. Jämförelsen är missvisande. Den försäkrade får som grundbelopp betala en fast, relativt låg avgift, oberoende av inkomst, medan rättssökande som grundavgift får betala en rättshjälpsavgift, som beräknas efter vederbörandes inkomstförhållanden. Enligt rättshjälpsnämndens mening går det framlagda förslaget inte att förena med det föreslagna uttaget av maximibelopp efter den rättssökandes förmåga utan att man bryter mot grundtanken i rättshjälpslagstiftningen.

Gränsen för självrisk har satts vid en kostnad på 3 000 kr. Som exempel på utomprocessuella ärenden som ofta handlägges under lång tid och drar

stora kostnader kan nämnas skaderegleringarna. Sökandena i dessa ärenden är ofta personer som lever i små ekonomiska omständigheter och som sällan har möjlighet att påverka handläggningen av ärendet. Det vore oskäligt att kräva att dessa rättssökande i efterhand skall betala avgifter, utöver vad som en gång fastställts, enbart av det skälet att ärendet blivit långdraget och kostnaderna överstigit 3 000 kr. Det torde emellertid finnas möjligheter till besparingar även med bibehållande av rättshjälpslagstiftningens sociala karaktär. Om den rättssökande genom utgången i ärendet tillförts tillgångar av betydelse kan rättshjälpsavgiften i princip jämkas. Avgiften fastställs då på grundval av sökandens ekonomiska förhållanden då ärendet avslutas. Avgörande blir sökandens förmåga att betala.

Samma synsätt kan anläggas på bodelningsärendena, som också tillhör den kategori utomprocessuella ärenden, där kostnaderna ibland kan uppgå till stora belopp. — — —

Huvudsyftet med förslaget är att minska kostnaderna för rättshjälpsystemet. Hur stora besparingar som kan göras genom införande av självrisk har inte angivits. Eftersom förslagsställarna funnit att högre ersättning än 3 000 kr. förekommer i en mycket liten del av målen, torde besparingarna i varje fall knappast motsvara det merarbete de nya reglerna kommer att medföra.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

Nämnden ställer sig tveksam till om självrisken ger en tillräckligt återhållande effekt på vad som kan bedömas vara onödigt processföring. Självrisksystemet kan däremot medföra att ett biträde pga klientens betalningssvårigheter nödgas nedlägga ett ärende som hade kunnat drivas med framgång. Här föreligger också enligt nämndens bedömning, en betydande risk för att det föreslagna systemet kommer att drabba dem, som rättshjälpsförmånen i första hand är avsedd att skydda.

Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm:

Det har vid flertal tillfällen påpekats att klienterna ofta jämför rättshjälpsavgiften med de taxor som gäller för behandling hos läkare och tandläkare, varför de finner redan nu att rättshjälpsavgiften är mycket hög. En höjning av rättshjälpsavgiften torde medföra att de behövande drar sig för att kontakta advokat pga kostnaderna. Den behövande försöker därför lösa problemen själv i ärenden, där han uppenbarligen är i behov av juridisk hjälp. Stor fara uppkommer att problemen blir vida större och svårare att senare tillrättalägga. Ur samhällsekonomisk synpunkt kommer detta visa sig bli dyrbarare. Dessa följder får inte negligeras.

Under hösten 1981 har i förhållande till hösten 1980 antalet rådgivningar vid allmän advokatbyrå minskat med 20 %. Ärenden med allmän rättshjälp

har minskat med 11 %. Dessa minskningar får till största delen tillskrivas höjningen av rättshjälps- och rådgivningsavgiften.

Grundtanken i rättshjälpsreformen att ingen av ekonomiska skäl skall behöva avstå från att tillvarata sin rätt naggas allt mer i kanten och framlagda förslag fjärrar verkligheten alltmer från denna grundtanke.

Redan förslaget att släppa rättshjälpsavgiftens basbeloppsanknytning utgör i och för sig en höjning av avgiften, då automatiken genom basbeloppsanknytningen försvinner och man inte kan förvänta sig att inkomstbeloppen ändras årligen. Det skall även konstateras att om basbeloppet höjs mer än inkomsten, innebär detta för den enskilde en reallönesänkning och ytterligare svårigheter att erlagga rättshjälpsavgiften.

Tanken bakom den föreslagna självrisken är i och för sig god och den föreslagna storleken av självrisken är godtagbar. Emellertid kan det framlagda förslaget inte godtas. För det första drabbar förslaget indispositiva tvistemål såsom t.ex. äktenskapsskillnadsmål och faderskapsmål, som ej omfattas av rättsskyddsförsäkring. För det andra medför självriskens anknytning till arvodet i stället för till inkomsten att de ekonomiskt svagare klienterna drabbas värst. Det kan även ifrågasättas om förslaget kan få den förväntade effekten i dispositiva tvistemål där parterna ofta har rättsskyddsförsäkring.

De äktenskapsskillnadsmål, vari arvodet överstiger 3 000 kronor, torde oftast innehålla en vårdnadstvist. Det kan inte vara förenligt med barnets bästa att en förälder avstår från vårdnadsyrkande pga ekonomiska skäl genom självrisken, vilket kan bli fallet då advokaten måste begära självrisken i förskott. Ett bättre sätt att förhindra onödig process i vårdnadsärenden är att utnyttja möjligheten för domstol att förplikta förlorande part rättegångskostnader, därest domstolen anser att utgången varit uppenbar (jfr 6 kap. 14 § 2 st. FB).

Även i faderskapsmålen, vari arvodet ej sällan överstiger gränsen 3 000 kronor, kan ej heller självrisken tillåtas lå den verkan att man avstår från behövlig utredning för att få rätt man förklarad som far. I dessa mål är barnet kärande och i de allra flesta fallen saknar barnen inkomster och tillgångar.

Vad skall nu gälla om arvodeskostnaden överstiger 3 000 kronor? Skall advokaten vägra barnet fortsatt biträde om barnet icke inbetalar beräknad självrisk?

Det skall slutligen anmärkas att domstolarna i de indispositiva målen har ex officio-prövning och detta kan medföra att domstolen beslutar om utredning som parterna ej längre anser sig ha råd att svara för. Domstolen kan t.ex. förordna om vårdnadsutredning eller utvidgad blodundersökning, vilket medför merarbete för biträdet.

Vidare måste ifrågasättas om inte någon möjlighet bör föreligga i såväl indispositiva som i dispositiva mål för domstolarna och rättshjälpsnämnderna att befria från självrisken, då det torde förekomma situationer där ett

uttagande av självrisken och följderna därav även i andra fall skulle framstå såsom stötande. Bland annat bör beaktas rättssökande i små ekonomiska förhållanden i mål där motparten för målet vidare från tingsrätt. Då advokaten måste begära självrisken i förskott kan klienten i högre instans komma att stå utan biträde.

Det är en stor brist i förslaget att man inte redan nu framlägger ett förslag till tak för självrisken då detta uppenbarligen kommer att erfordras.

Vid en jämförelse av ordalydelsen i 14 a § och 27 § rättshjälpslagen kan enligt advokatbyråns bedömning inte klart utläsas att självrisken skall betalas till biträdet. Snarast torde självrisken, som fastställs i efterhand, svara mot en höjning av maximibeloppet efter det rättshjälp beviljats och mellanskillnaden skall därför enligt sista meningen i 27 § inbetalas till staten.

Svårigheterna att indriva rättshjälpsavgifterna uppmärksammades av såväl lagrådet som justitieutskottet vid införandet av rättshjälpslagen (se bl.a. JuU 1972: 12 s. 39 f). De nu föreslagna höjningarna av rättshjälpsavgifterna motiverar att man närmare överväger möjligheterna till anstånd med betalning på det allmännas risk, inte minst vad gäller inbetalning av självrisken. Det torde inte bli ovanligt att biträdena kommer att få välja mellan att på egen risk bevilja anstånd eller att anstötligt förklara sig ej längre kunna vidtaga åtgärder i avbidan på att självrisken inbetalas. För de allmänna advokatbyråerna kan detta problem lösas genom anvisningar från domstolsverket, vilket uppenbart kommer att behövas. Enligt advokatbyråns uppfattning bör dock självrisken inbetalas till domstolen/rättshjälpsnämnden i efterskott sedan den väl kunnat fastställas.

Allmänna advokatbyrån i Uppsala:

Förslaget avstyrkes.

En bärande invändning mot det nuvarande systemet är dess svåröverskådlighet och komplicitet. Orsakerna härtill är bland andra de talrika och täta ändringar i systemets delar som skett. Försiktighet med ytterligare ändringar är därför påkallat såvida ej påtagliga ekonomiska vinster kan ernås utan att för den skull principerna för reformen rubbas.

Genom en nyligen beslutad ändring i rättshjälpslagens 22 § (SFS 1981:1287, 1288) skall vid bedömningen av vad som är skäligt arvode uppdragets art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tagas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid som har lagts ner på uppdraget. Genom införande av den angivna lagbestämmelsen har domstolar och myndigheter erhållit möjligheter att pröva ersättning till biträde på ett noggrant och ändamålsenligt sätt.

En stor grupp ärenden ligger arvodesmässigt i storleksordningen 3 000 – 5 000 kronor. Det kan på goda grunder antas att flertalet av de rättssökande

såvitt nu är fråga, förutom rättshjälp jämväl åtnjuter rättsskydd på grund av frivillig försäkring.

För en stor grupp av ärenden torde den föreslagna ändringen icke medföra att klienten skärper sina processekonomiska överväganden. I stället torde genomförande av förslaget medföra risk för ökade hanteringskostnader.

De normala biträdeskostnaderna varierar för skilda ärendetyper. Som angives i promemorian talar detta för att man borde ha olika självriskregler för olika angelägenheter. Om man på grund av svårigheter att genomföra en sådan gradering stannar för en procentsats som är lika för alla ärenden, bör, för att kostnadsökningen skall drabba klienterna någorlunda lika, ett progressivt system införas, som tar hänsyn till klientens inkomstsituation. Under alla förhållanden är det advokatbyråns mening att ett tak för självrisken även bör införas då detta uppenbarligen kommer att erfordras efter skatt.

Till vem skall självrisken betalas? En jämförelse mellan 14 a § och 27 § rättshjälpslagen ger inget entydigt besked om att betalning skall ske till biträdet. Snarare torde 14 a-paragrafens avgift svara mot en höjning av maximibeloppet efter det rättshjälp beviljats och därefter mellanskillnaden inbetalats till staten i enlighet med ordalydelsen i sista meningen i 27 § rättshjälpslagen. Om förslaget genomföres torde för klarhets vinnande ändring av, eller förtydligande av berörda paragrafer ske.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Det är i och för sig riktigt att den rättssökande, som beviljats rättshjälp, ej behöver göra några processekonomiska överväganden såvitt avser hans egna kostnader. För det biträde som förordnats enligt rättshjälpslagen föreligger emellertid en allmän skyldighet att beakta kostnadsaspekten vid handläggningen av saken. I den mån biträdet nedlagt mera arbete än som varit påkallat för handläggningen kan detta gå ut över bitrådets arvodesanspråk. Vid processuell handläggning tillkommer vidare att klienten riskerar att få svara för motpartens rättegångskostnader. Erforderliga spärar för ett otillbörligt utnyttjande av rättshjälpen måste sålunda redan anses föreligga. Det bör ej få förekomma att av andra skäl införa ett självrisksystem. Detta skulle kunna drabba den rättssökande hårt i ärenden där rättsskydd ej föreligger. I t.ex. tvister rörande vårdnad och umgängesrätt är det ej ovanligt att advokatarbetet överstiger 10 timmar. Vidare är faderskapsmålen mycket tidsödande i de fall den uppgivne fadern gör vad han kan för att undvika att faderskapet fastställas. Han kan ofta i sin tur stämma in andra påstådda fäder, överropa omfattande bevisning, undanhålla sig från delgivning, blodprovstagning m.m., vilket allt leder till att andra parten i faderskapsmålet, barnet, ofta kommer att drabbas av självrisken på grund av motpartens agerande. Det anförda är

endast ett av den mängd fall som kan tänkas förekomma där den rättssökande oförskyllt på grund av motpartens agerande drabbas av självrisk. Mindre bemedlade klienter måste överväga om man kan ha råd att anlita advokat på grund av den eventuella risken för självriskkostnader.

Enligt promemorian skall advokaten åläggas att avkräva den rättssökande självriskbeloppet. I mål eller ärende med mindre bemedlade klienter kommer advokaten inte att kunna ta in detta självriskbelopp. Många advokater torde komma att avstå från dessa ärenden på grund av risken att ej utfå full ersättning för sitt arbete.

En advokat har rätt att begära förskott för det arvode han kommer att nedlägga i saken. En sådan rättighet måste även avse självriskbeloppet. Därest advokaten gjort erforderligt förbehåll vid ärendets mottagande kan han ha rätt att frånträda uppdraget om förskott ej erlägges. Risk föreligger därför att under pågående handläggning advokaten i avsaknad av erforderlig förskottsinbetalning av arvodet frånträder uppdraget.

Sammanfattningsvis kan konstateras att självrisksystemet innefattar uppenbara orättvisor för stora grupper av klienter. Systemet bör därför inte alls införas i all synnerhet som önskade besparingsåtgärder synes vara mycket marginella. Dessa eventuella besparingar uppväges vidare i viss mån av den ökade administrativa handläggning hos rättshjälpsnämnderna som ett självrisksystem innefattar.

Under inga förhållanden skall advokaten åläggas den ofta omöjliga uppgiften att inkräva ett självriskbelopp. Om ett självrisksystem införes bör i likhet med de fall, där maximibeloppet ändras vid ändrade ekonomiska förhållanden hos klienten, denna ha att till statsverket inbetala självriskbeloppet.

I promemorian konstateras att det kan komma att visa sig nödvändigt att begränsa självrisken framförallt i mycket kostnadskrävande mål. Skulle en självrisk införas måste den stora grupp rättssökande undantagas som ej har förmåga att betala någon självrisk. Det är sålunda mera angeläget att begränsningen av självrisken avser klientgrupper med oförmåga att betala denna självrisk än kostnadskrävande mål.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet:

Fakultetsnämnden menar att förslagen om självrisk samt övergivande av basbeloppsanskyntningen bör övervägas närmare och inte genomföras nu. Utredningen är här alltför ofullständig. Sådant som avsedda fördelningseffekter, betydelsen av ett nominellt beloppssystem, styrning genom självrisk samt den samlade effekten självrisk – rättshjälpsavgift har inte penetrerats så ingående som frågornas betydelse påkallar. Bl.a. kan ifrågasättas om det föreslagna dubbla systemet rättshjälpsavgift – självrisk inte är onödigt komplicerat samt om inte en högsta beloppsgräns för kostnader i enskilt ärende borde kunna införas liksom i rättsskyddsförsäkringen. En

provisorisk ändring i besparingssyfte bör enligt fakultetsnämnden i avvaktan på utredning av problemen endast avse en justering uppåt av de befintliga beloppen och skalorna.

Rättshjälpkommittén (1982:01):

Om ett system med självrisk införs kan det, som påpekas i promemorian, visa sig nödvändigt att på något sätt begränsa självriskens storlek. En enkel metod för detta är att relatera det högsta belopp en rättssökande kan förpliktas utge i självrisk till vederbörandes maximibelopp. En tänkbar gräns kan vara att ingen skall kunna åläggas att betala mer än tio gånger maximibeloppet i självrisk.

14 a § RHL bör då lyda:

Om den — — — tretusen kronor, dock högst ett belopp som uppgår till tio gånger maximibeloppet. Det belopp — — — tiotal kronor.

Sveriges domareförbund:

— — — En form av självrisk kan i viss mån redan sägas föreligga i rättshjälpslagen genom rättshjälpsavgifterna; sett från denna synpunkt kan förslaget påstås vara endast en påbyggnad av hittills gällande system. Emellertid innebär förslaget en viktig principiell nyhet på det sättet, att part som beviljats rättshjälp inte, såsom enligt gällande lag, har möjlighet att i förväg beräkna storleken av sina egna kostnader för rättegången. Innehållet i promemorian ger inte tillräckligt material för att bedöma lämpligheten av att införa en sådan nyhet. Under alla förhållanden är det förbundets bestämda uppfattning att en regel om självrisk bör förenas med bestämmelser om något slag av tak eller jämningsmöjlighet.

Om bestämmelser angående självrisk införes bör följande beaktas.

Förslaget att självriskbeloppet skall erläggas till biträdet och att biträdet själv får bedöma när självrisken bör utkrävas är ägnat att medföra praktiska problem. Självriskbeloppets storlek kan som regel komma att bedömas först när behandlingen av den rättsliga angelägenheten står inför sin avslutning. Därtill kommer att ett formligt beslut torde vara påkallat i fråga om självriskens storlek av den myndighet som beslutar om rättshjälpskostnaderna i övrigt på samma sätt som myndigheten nu prövar rättshjälpsavgiftens storlek vid ärendets avgörande. Ur denna synvinkel förefaller det lämpligare att den beslutande myndigheten även svarar för uppbörden av självrisken. En sådan lösning skulle också kunna minska de anförda praktiska betänkligheterna mot att — såsom förefaller mest naturligt — låta självrisken omfatta mer än biträdeskostnader; om en självrisk införs synes det nämligen rimligt att den bör kunna utsträckas till att omfatta även t.ex. kostnadskrävande sakkunnigbevisning i större mål. — Vidare bör lagtexten innehålla en klar föreskrift angående konsekvensen av att självriskbeloppet inte erlägges.

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer:

Föreningen har ingen erinran i och för sig mot den föreslagna självrisken som princip. Den förefaller till sin storlek väl-avvägd. Emellertid kan den komma att få olyckliga och ej avsedda effekter i en del familjerättsliga angelägenheter såsom vårdnads- och umgängesärenden, faderskaps- och börds mål, bodelningar m.fl., där en svagare part oförskyllt kan drabbas av en kostnadsökning, som föranletts av en motparts gensträviga processföring eller t.ex. av domstols eget beslut om inhämtande av utredning eller kompletterande av sådan. Problemet kan möjligen lösas genom ett undantagsstadgande av innebörd att myndighet, som avgör kostnadsfrågan, ges möjlighet att befria från självrisk, eller genom att självrisken knyts till innehav av rättsskyddsförsäkring. Självrisken bör under alla förhållanden erläggas direkt till statsverket och först sedan den slutligt fastställts.

Svenska försäkringsbolags riksförbund:

Om självrisk som föreslås införs i rättshjälpen torde det vara befogat att rättsskyddet inte till någon del täcker självrisken. Annars skulle intentionerna bakom förslaget förfelas.

Centralorganisationen SACO/SR:

— — —

Det kan i och för sig ifrågasättas om de föreslagna 10 % i självrisk påtagligt påverkar den enskildes benägenhet att avstå från ett kostsamt processande. Om biträdesersättningen uppgår till 10 000 kr. blir självrisken enligt förslaget endast 700 kr. Å andra sidan kommer införande av ett självrisksystem att få största praktiska betydelse vad avser den enskildes benägenhet till rättssökning i de ärenden där rättsskydd inte förekommer, det vill säga framför allt i äktenskapsskillnadsmål. Det måste upplevas som stötande att en person inom ramen för rättshjälppsystemet tvingas avstå från t.ex. en angelägen vårdnadsprocess av processekonomiska skäl. En 10 procentig självrisk kan därför ses som en lämplig kompromissnivå. Självriskens storlek bör självfallet utvärderas så snart dess effekter dels på antalet rättssökande och dels på reglerna i nuvarande rättsskyddsförsäkringar kan bedömas.

Sveriges Föreningsbankers Förbund:

Med tanke på statens finanser är det önskvärt att förslaget genomförs i denna del. Att befria den rättssökande från ansvar för rättshjälpskostnadernas storlek så snart de överstigit en viss nivå, innebär att många rättssökande helt bortser från om tvisteföremålets omfattning står i rimlig proportion till rättegångskostnadernas storlek. Det kan också förefalla

lockande att genom uttrötningstaktik förmå en motståndare, som måhända inte har förmånen att åtnjuta allmän rättshjälp och/eller har en hög rättshjälpsavgift till en fördelaktig lösning. Uttrötningstaktiken kan exempelvis bestå i obefogade invändningar och överklaganden.

Merparten av den allmänna rättshjälpen faller som regel på ersättning till den rättssökandes biträde. Ett system med självrisk, som förhoppningsvis skulle leda till ett ökat kostnadsmedvetande hos den rättssökande, borde vara till fördel även för biträdet. Det förekommer att den rättssökande, som inte behöver bekymra sig om kostnadernas utveckling, begär att biträdet skall utföra en stor mängd arbete i ärendet, varefter domstolen förklarar att biträdet utfört arbete som inte varit skäligen påkallat för tillvaratagande av klientens rätt, och nedsätter biträdets arvode. Biträdet befinner sig i fall som dessa i en konfliktsituation, som förhoppningsvis kan lösas genom införandet av ett självrisksystem.

Det noteras med tillfredsställelse att självrisken blott avser biträdets ersättning. Att t.ex. lägga en självrisk på tolkkostnader kan inte vara rimligt. Sådana kostnader bör undantas också när de uppkommer som ett biträdets utlägg.

2.3 Ökad progressivitet och upphävande av avgifternas anknytning till basbeloppet

JK:

I promemorian föreslås att rättshjälpsavgifterna och rätten till rättshjälp inte längre bör knytas till basbeloppet. En skala för avgifterna som är fast knuten till olika inkomstnivåer föreslås i stället. Som skäl härför har åberopats att inkomsthöjningarna inte alltid följer höjningarna av basbeloppet. Utvecklingen av basbeloppet har också medfört att även rättssökande med förhållandevis höga inkomster kan få rättshjälp.

Det system som föreslås måste för att inte urholkas förutsätta att den tänkta skalan återkommande justeras. Den föreslagna ordningen torde således komma att kräva ändringar av skalan med relativt täta intervall om denna skall förbli oförändrad. Mot bakgrund av det anförda anser jag att den föreslagna skalan på något sätt bör skyddas mot inflation. Eventuellt skulle detta kunna ske på liknande sätt som gäller för inflationsskydd av inkomstskatteskalen. Enligt min mening talar goda skäl för att justera avgifterna och rätten till rättshjälp till den föreslagna nivån men att samtidigt behålla någon form av inflationsskydd.

Domstolsverket:

DV tillstyrker förslaget i dessa delar. I fråga om den ökade progressiviteten vill dock DV, trots att förslaget tillstyrks, även hänvisa till vad som sagts i inledningen av detta yttrande (se 1 Allmänna synpunkter).

Besvärsnämnden för rättshjälpen:

Besvärsnämnden finner ej bärande skäl föreligga att på grundval av det i promemorian redovisade underlaget nu frångå systemet med rättshjälpsavgifternas anknytning till basbeloppet. Ej heller förslaget om ökad progressivitet för rättshjälpsavgifterna bör genomföras utan närmare utredning.

Hovrätten för Västra Sverige:

I promemorian har enligt hovrättens mening inte tillräckliga skäl redovisats för att rättshjälpsavgifternas anknytning till basbeloppet skulle ersättas av ett annat system. Hovrätten avstyrker därför förslaget i denna del.

Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten har inte någon erinran mot förslaget att rättshjälpsavgifternas anknytning till basbeloppet skall upphöra.

När det gäller rättshjälpsavgifternas ökade progressivitet ifrågasätter hovrätten emellertid om inte rättssökande med högre inkomster är missgynnade redan med nuvarande beräkningssätt och om de inte kommer att missgynnas än mer om den i promemorian föreslagna ändringen genomförs. Rättshjälpsavgifterna är inte avdragsgilla vid inkomsttaxeringen och blir med hänsyn till den kraftiga progressiviteten i inkomstbeskattningen oproportionerligt stora i förhållande till disponibel inkomst i högre inkomstlägen. Av promemorian framgår inte om man har övervägt detta. Enligt hovrättens mening borde rättshjälpsavgifterna i större utsträckning anpassas till den verkliga betalningsförmågan och mindre till den nominella inkomsten.

Huddinge tingsrätt:

Frågan om rättshjälpsavgifterna bör vara anknutna till basbeloppet eller om de bör bestämmas enligt fixa, i lag angivna inkomstnivåer har diskuterats tidigare (jfr bl.a. SOU 1965:13 Rättegångshjälp s. 64). Vissa remissinstanser avstyrkte då, att avgifter skulle bestämmas av inkomstnivåer som anges i lag. Som skäl härför angavs bl.a. av nedre justitierevisionen att det torde vara ovanligt att rättigheter och skyldigheter anknyts direkt till fixerade inkomstbelopp och revisionen ifrågasatte om inte inkomstgränserna borde kompletteras med befogenhet för regeringen att vid väsentlig ändring i levnadskostnaderna jämka gränserna. Även andra remissinstanser anförde liknande betänkligheter.

Med hänsyn till förändringar i penningvärdesutvecklingen hyser även tingsrätten betänkligheter mot att införa fixa inkomstnivåer. Att ändra de i lag inskrivna nivåerna, vilket måste ske via proposition till riksdagen, är

vidare omständligt och tidskrävande, vilket gör att ändringarna får förskjutna effekter. Utan att bryta kopplingen till basbeloppet kan i stället effekterna av alltför snabb höjning av basbeloppet begränsas på visst sätt. På grund av det anförda bör enligt tingsrätten förslaget i nu förevarande del övervägas av kommittén.

Beträffande vad som föreslås om *progressiviteten av avgifterna* och om *högsta inkomst för rätt till rättshjälp* ifrågasätter tingsrätten lämpligheten av att alla samhällets stödformer trappas av på ungefär samma nivå och där åstadkommer en brant marginaleffekt. På grund härav anser tingsrätten skälen närmast tala emot att gränsen läggs just vid brytpunkten i den föreslagna marginals-kattereformen.

Sollentuna tingsrätt:

Tingsrätten understöder förslaget att kompensera den negativa fördelningseffekten av att stanna vid en enhetlig procentsats vid beräkningen av självrisken med att öka progressiviteten i uttaget av maximibeloppen för rättshjälpsavgiften. Om maximibeloppet inte längre skall anknytas till basbeloppet måste upprepade lagändringar göras för att undvika påverkan av inflationen. Ett sådant system som medför upprepade lagändringar är till stor nackdel för alla som tillämpar rättshjälpslagen och innebär därför nackdelar i förhållande till nuläget.

Falu tingsrätt:

Ingen erinran.

Lunds tingsrätt:

Fördelen med den nuvarande anknytningen till basbeloppet är att lagstiftningen ständigt hålls aktuell. Detta system används med stor fördel på många olika områden. Det vore mycket olyckligt om systemet avskaffades och vi i stället fick tillgripa återkommande lagändringar för att lagtexten skulle hålla takt med tiden. Kan inte basbeloppet, eventuellt efter ändringar i beräkningsgrunderna, bibehållas som grund för rättshjälpsavgifterna, bör något annat flexibelt system utarbetas. En hänvisning i lagtexten till en förordning utfärdad av regeringen vore i brist på andra förslag en bättre ordning än den föreslagna.

Umeå tingsrätt:

Tingsrätten har intet att erinra mot en skärpt progressivitet i uttag av rättshjälpsavgiften. Däremot kan det vara diskutabelt att överge avgifternas anknytning till basbeloppet. På sikt erfordras någon faktor att anpassa

rättshjälpsavgifternas storlek till penningvärdets förändring. Basbeloppet är just en sådan faktor som med den föreslagna ändringen bör ersättas med någon annan. I första hand borde således grunderna för beräkningen av basbeloppet granskas. Detta kan dock inte ske inom ramarna för en rättshjälpsreform. Om nu rättshjälpsavgifternas beräkning frikopplas från basbeloppet, bör de nya beräkningsgrunderna ta sig uttryck i tabeller som fastställs årligen anpassade till penningvärdets utveckling.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm (majoriteten):

Se även under avsnitt 2.2 angående frågan om en ökad progressivitet. —
— Rättshjälpsnämnden anser sig inte kunna ansluta sig till en ökad progressivitet vid beräkningen av de rättssökandes avgifter.

I promemorian föreslås vidare att avgifternas anknytning till basbeloppet borttages. Rättshjälpsnämnden vill erinra om att basbeloppet är relationsobjekt i flertalet fall inom sociallagstiftningen och ställer sig tveksam till frågan huruvida skäl föreligger att tillämpa någon annan metodik inom rättshjälpslagstiftningen.

Ledamoten Agneta Samfors, rättshjälpsnämnden i Stockholm, är av skilljaktig mening:

Beträffande förslaget om införande av ökad progressivitet anser jag att nämnden borde ha tillstyrkt förslaget i sin helhet. Visserligen får detta ekonomiska konsekvenser för den enskilde i högre inkomstlägen men förslaget har en fördelningspolitisk profil. Hänsyn har tagits till framför allt barnfamiljer i lägre inkomst.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg:

Nämnden anser att slopandet av anknytningen till basbeloppet kan leda till en kraftig urholkning av rättshjälpsförmånen. Hur kraftig denna urholkning kan komma att bli kan inte förutses. Nämnden anser därför att anknytningen till basbeloppet bör vara kvar.

Nämnden avstyrker även förslaget om ökad progressivitet i uttaget av rättshjälpsavgiften.

Rättshjälpsnämnden i Malmö:

Rättshjälpsnämnden anser inte att självrisksystem bör införas. I konsekvens härmed menar nämnden också att anledning saknas att införa regler om ökad progressivitet. Bortsett från frågan om självrisk är det enligt nämndens mening olämpligt att nu åter vidtaga åtgärder som innebär

höjning av avgifterna. Nyligen genomförda avgiftsändringar i rättshjälpslagen pressar många av de rättssökande till det yttersta av deras förmåga att betala avgiften, vilket med största sannolikhet är en anledning till att antalet ärenden minskat.

Rättshjälpsnämnden avstyrker också förslaget att slopa anknytningen till basbeloppet. Nuvarande system är smidigt och väl inarbetat. Det finns ingen anledning till ändring. Bibehållandet av gällande regler innebär visserligen att även högre inkomsttagare kan erhålla rättshjälp. Som påpekats i promemorian kommer emellertid rättshjälpsavgifterna då att ligga på en hög nivå. Detta uppfattar nämnden som en fördel. Om beräkning av rättshjälpsavgifterna inte längre skall anknytas till basbeloppet måste – som nämnden ser det – bestämmelserna i rättshjälpslagen ändras varje år för fastställande av nya gränobelopp. Rättshjälpsnämnden har svårt att se att genomförandet av förslaget kan innebära någon förenkling.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

Anknytningen mellan rättshjälpsavgifterna och basbeloppet bör inte frångås. Mycket av modern lagstiftning anknyter till basbeloppet som gräns för olika värden t.ex. vid beräkning av pensioner, sjukersättningar, rätt i dödsbo. Nämnden har inte något att erinra mot att progressiviteten ökas och inte heller mot att "tak" för erhållande av rättshjälp sänks. Den föreslagna gränsen på ca 110 000 kr. framstår därvid som lämplig i dagsläget. Däremot bör anknytningen till basbeloppet behållas, även när det gäller att fastställa den övre gränsen för erhållande av allmän rättshjälp. Man kan även få den önskade progressivitetsprofilen med behållande av anknytningen till basbeloppet. En annan grund för beräkning av rättshjälpsavgifter skulle medföra årligen återkommande lagstiftningsåtgärder med hänsyn till den allmänna prisutvecklingen.

Allmänna advokatbyrån i Uppsala:

Förslaget avstyrkes.

Utgångspunkten vid konstruktion av den nya skalan för avgifterna anges vara att lägre inkomsttagare ej skall drabbas av avgiftshöjningarna. Däremot föreslås att inkomsttagare i högre skikt skall få bära de ökade avgifterna. Enligt advokatbyråns mening kan dessa utgångspunkter ifrågasättas, i synnerhet med beaktande av de nya skatteregler som kommer att gälla. Om en skala ej kan införas som är progressiv i takt med den rättssökandes inkomst såvitt gäller självrisksystemet, bör avgiftsskalan konstrueras så att den rättssökandes reella inkomstförhållanden blir avgörande för avgiftens storlek.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

I promemorian har riktats kritik mot kopplingen till basbeloppen bl.a. med hänsyn till att inkomsthöjningarna inte alltid följt basbeloppshöjningarna. Med förslaget om införande av en skala för avgifterna följer att denna skala regelbundet måste överses. Promemorian innehåller inget förslag på vilket sätt denna översyn skall ske. Anledning torde saknas att frigöra avgiftssystemet från dess anknytning till basbeloppet. Med en anknytning till basbeloppet följer en önskad automatik i avgiftssystemet. Ingen erinran finnes mot annan lämplig konstruktion som i stort följer framtida inkomst- och penningvärdeförändringar. Oavsett vilket avgiftssystem som väljes bör ej ifrågakomma att en ytterligare skärpning sker av de redan under hand avsevärt ökade maximibeloppen för rättshjälpen. För stora klientgrupper har smärigränsen redan passerats i detta hänseende.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet:

Se fakultetsnämndens yttrande under avsnitt 2.2.

Sveriges domareförbund:

Förbundet anser att det särskilt av praktiska skäl är lämpligt att bibehålla rättshjälpsavgiftens anknytning till basbeloppet i avbidan på en fullständig översyn av rättshjälpslagstiftningen. Enligt förbundets mening har inte heller bärande skäl förebragts för förslaget att öka progressiviteten. Personer i vissa inkomstlägen och med stor försörjningsbörda skulle drabbas alltför hårt. Om det av statsfinansiella skäl anses påkallat att öka rättshjälpsavgifterna, bör detta hellre ske genom en procentuell höjning. Förbundet vill i detta sammanhang framhålla, att de inkomstuppgifter, som ligger till grund för fastställande av rättshjälpsavgift, är otillfredsställande eftersom ingen kontroll är föreskriven. Ett bättre underlag skulle sannolikt kunna leda till minskning av samhällets kostnader för rättshjälpen. Förbundet anser det vara angeläget att denna fråga överväges av kommittén.

Centralorganisationen SACO/SR:

Metoden att beräkna avgifternas storlek med utgångspunkt från bruttoinkomster innebär att man inte tar hänsyn till vare sig skatteprogression eller bostadsbidrag och lägre barntillsynskostnader m.m. för låginkomsttagare. Den angivna negativa fördelningseffekten med det föreslagna självrisksystemet samt det påstådda större utrymmet för höjning av maximibelopp i vissa inkomstskikt är verklighetsfrämmande. Förhållandet illustreras av ett praktiskt exempel: Två personer med vardera två barn, samma kommunala barntillsyn och med likadana bostäder. Den ene tjänar 120 000 kronor och den andre 60 000 kronor om året.

lön	10 000	5 000
skatt (30:4)	./ 4 395	./ 1 301
hyra	./ 2 000	./ 2 000
hustadsbidrag	0	728
kommunal barntillsyn	./ 632	./ 316
	./ 632	./ 316
netto	2 341	1 795
maximibelopp för rättshjälpsavgift enl förslaget	6 750	630

Mot denna bakgrund kan den föreslagna ökade progressiviteten inte godtagas. SACO/SR ifrågasätter om inte rättssökande med höga inkomster redan nu är missgynnade med nuvarande beräkningssätt. Med den föreslagna ändringen kommer de att missgynnas ytterligare.

SACO/SR har inte något att invända mot att rättshjälpsavgiften bestäms i proportion till inkomst i stället för till basbeloppet. Däremot kan det inte godtagas att högsta inkomst för rätt till rättshjälp fastställs till ett fast belopp utan hänsyn till ändringar i penningvärdet.

2.4 Högsta inkomst för rätt till rättshjälp

Domstolsverket:

Förslaget tillstyrks.

Besvärsnämnden för rättshjälpen:

— — — Förslaget om ändring av högsta inkomst för rätt till rättshjälp bör ej genomföras utan närmare utredning.

Hovrätten för Övre Norrland:

Enligt hovrättens mening bör av rättviseskäl den övre inkomstgränsen för rätten att erhålla rättshjälp slopas. Inte ens s.k. höginkomsttagare har möjlighet att erlagga hur stora rättegångskostnader som helst och har i vissa fall ett uttalat behov av bistånd, t.ex. i kostsamma familjerättsliga angelägenheter. I de högre inkomstlägena kommer rättshjälpsavgiften att vara så stor att den rättssökande oftast kommer att själv få svara för kostnaderna för rättshjälpen. Även om personer med höga inkomster skulle bli berättigade till rättshjälp, torde inte statens kostnader för rättshjälpen komma att öka i nämnvärd grad, i synnerhet inte om man inför ett självrisksystem. På grund av progressiviteten i inkomstbeskattningen är skillnaderna i disponibel inkomst i varje fall inte så stora att det är motiverat att sätta gränsen för erhållande av rättshjälp så låg som det har föreslagits i promemorian.

Huddinge tingsrätt:

— — — Tingsrätten ifrågasätter lämpligheten av att alla samhällets stödformer trappas av på ungefär samma nivå och där åstadkommer en brant marginaleffekt. På grund härav anser tingsrätten skälen närmast tala emot att gränsen läggs just vid brytpunkten i den föreslagna marginalskattereformen.

Sollentuna tingsrätt:

Om förslaget med fasta belopp skall genomföras, synes förslaget att anpassa gränsbeloppet till en nivå närmare gränsen för andra i samhället förekommande stödformer riktigt. Den föreslagna gränsen för ensamstående, för närvarande, 110 000 kr. samt en ökning med 9 000 för varje därtill kommande försörjningsbörda, tillstyrks. Här uppkommer frågan hur en revidering av gränsbeloppet skall utformas.

Falu tingsrätt:

Ingen erinran.

Umeå tingsrätt:

Rätten delar uppfattningen att övre gränsen för rättshjälp anpassas till nivån för andra stödformer och till brytpunkten i den föreslagna skattereformen.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg:

Avstyrker.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

Se avsnitt 2.3.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Även såvitt avser inkomstgränsen för rätt till rättshjälp bör som hittills anknytning ske till basbeloppet. Det nuvarande gränsbeloppet motsvarande 8 gånger basbeloppet synes lämpligt. Med hänsyn till de redan nu höga maximibeloppen för rättssökande i dessa inkomstlägen torde emellertid relativt sällan samhällets resurser få ianspråktagas i rättshjälpsärenden med rättssökande i de övre inkomstskikten.

Centralorganisationen SACO/SR:

Det kan inte godtas att högsta inkomst för rätt till rättshjälp fastställs till ett fast belopp utan hänsyn till ändringar i penningvärdet.

3 Rättshjälp vid bodelning**JK:**

I denna del föreslås att staten i princip endast bör förskotta bodelningskostnaderna. Båda makarna skall betala tillbaka kostnaderna till staten.

Den restriktivitet som förslaget i denna del ger uttryck för finner jag vara motiverad. Jag vill dock ifrågasätta om inte i stället för den föreslagna ordningen det finns skäl att ta steget fullt ut och helt avskaffa rätten till rättshjälp i dessa angelägenheter. Härigenom skulle onödiga administrativa kostnader kunna undvikas.

Domstolsverket:

DV tillstyrker förslaget.

I detta sammanhang vill DV peka på den komplikation som uppstått till följd av att ansökningsavgift vid domstol numera är en kostnad för parts allmänna rättshjälp. I ett ärende angående t.ex. förordnande av skiftesman måste tingsrätt nu rätteligen fastställa rättshjälpsavgift och göra avräkning. En smidigare ordning skulle vara att den regeln infördes att i ärenden av ovan nämnda och liknande slag tingsrätt endast behöver underrätta rättshjälpsnämnden om att en kostnad uppstått för den allmänna rättshjälp.

Besvärsnämnden för rättshjälpen:

Enligt promemorian är tanken att rättshjälp vid bodelning inte skall omfatta ordinära bon. I de fall rättshjälp beviljas skall någon subvention inte utgå utan makarna skall åläggas återbetalningsskyldighet för hela kostnaden. Har biträde förordnats skall även denna kostnad i sin helhet återbetalas av makarna. Staten skall alltså endast förskotta kostnaderna.

Innebörden av förslaget är alltså att staten ombesörjer prövning och utbetalning av ersättningen till skiftesmän och biträden samt indrivning av dessa ersättningar hos makarna. Denna rundgång skall emellertid begränsas till större och mera komplicerade bon. Vilka närmare överväganden som ligger bakom förslaget undandrar sig besvärsnämndens bedömning. Nämnden avstyrker bestämt förslaget.

Bestämmelserna om rättshjälp vid bodelning är emellertid inte tillfreds-

ställande. Vissa besparingar skulle enligt besvärsnämndens mening kunna åstadkommas utan alltför ingripande åtgärder.

Besvärsnämnden har i sin praxis funnit skäl föreligga att bevilja allmän rättshjälp utan biträdesförordnande vid delning av ordinära lösörebon av ej alltför enkel beskaffenhet, exempelvis om rätten till bostad är tvistig. De sociala skälen för rättshjälp vid delningen av denna typ av bon är oftast starkare än då det gäller delning av större bon där rörelse eller annan mera svårskiftad egendom ingår. Reglerna om giftorätt och om makes rätt till bostad är också sådana att behov av juridiskt bistånd regelmässigt föreligger även ifråga om mindre bon. Ersättningen åt skiftesman i sådana fall är förhållandevis låg. De stora kostnaderna uppkommer, enligt besvärsnämndens erfarenhet, vid delningen av de större bon, där ofta rättshjälp med biträdesförordnande beviljats. Kostnaderna för rättshjälpen omfattar i dessa fall förutom kostnad för skiftesman, jämväl biträdeskostnad, som alltid stannar på statsverket. Besvärsnämnden anser det ej vara försvarbart att staten i det nuvarande statsfinansiella läget bekostar bodelning i de fall tillgångarna i boet väl förslår att ersätta skiftesman och annat juridiskt biträde.

Besvärsnämnden vill i anledning härav ifrågasätta en inskränkning av rättshjälpen ifråga om större bon, där det ekonomiska behovet av bistånd är mindre framträdande. Möjligheten att erhålla biträde för bodelning bör därvid avskaffas eller i vart fall begränsas till fall där synnerliga skäl av personlig art föreligger. I sådana fall då make, som erhållit rättshjälp, tillförs egendom genom bodelningen finns redan nu en möjlighet att höja rättshjälpsavgiften. Det kan finnas skäl att överväga en ordning som ger ökade möjligheter att beakta resultatet av bodelningen när den slutliga rättshjälpsavgiften bestäms.

Hovrätten för Västra Sverige (majoriteten):

Hovrätten ifrågasätter om besparingarna blir så stora att det för närvarande finns skäl att göra ändringar beträffande rättshjälp vid bodelning.

Om förslaget skall genomföras ansluter sig hovrätten i huvudsak till vad som anförts i promemorian angående förutsättningarna för rättshjälp vid bodelning. Hovrätten kan också ansluta sig till uppfattningen att systemet bör bygga på återbetalningsskyldighet för båda makarna men delar inte den i förslaget angivna meningen att återbetalningsskyldighet undantagslöst skall åläggas båda makarna, då endast en av dem har rättshjälp. En undantagsregel liknande den i 31 § 2 st. 4 p bör finnas beträffande biträdesersättning och biträdeskostnad.

Hovrättslagmannen Lars Öhrbom är av skiljaktig mening och anför:

Den föreslagna regleringen av rättshjälp vid bodelning innebär i praktiken att förmånen av rättshjälp avskaffas; systemet innebär att staten

endast förskotterar de ofta mycket betydande kostnaderna för bodelning, vilka sedan i sin helhet avses skola återkrävas från parterna, som därvid förutsättes kunna betala hälften var utan någon möjlighet till jämkning med hänsyn till vederbörandes ekonomiska situation.

Enligt min bestämda uppfattning innebär detta en icke godtagbar urholkning av rättshjälpsystemet som kan komma att drabba ekonomiskt svaga parter på ett synnerligen kännbart sätt. Den besparing man kan vinna med förslaget i denna del framstår som högst marginell.

Erfarenhetsmässigt visas – i motsats till vad som synes förutsättas i promemorian – mycket stor återhållsamhet vid beviljande av biträdes hjälp i bodelningsärenden. Biträde förordnas endast i fall som bedömes som särskilt ömmande. Ofta är det då fråga om en part – merendels den kvinnliga – som saknar insyn i makens verksamhet och förhållanden och därför behöver hjälp av utomstående för att skaffa fram erforderlig utredning och hävda sin rätt i en situation som ofta även i övrigt framstår som bekymmersam. Att en sådan part skulle riskera att i ett slutskede få svara för större kostnad än som motsvarar den egna rättshjälpsavgiften framstår som orättfärdigt. En annan sak är att denna avgift – om parten genom bodelningen tillföres egendom av mera betydande värde – kan komma att väsentligt höjas. Fall förekommer för övrigt inte så sällan då – i enlighet med nu gällande regler – part som i bodelning tillförts betydande egendom förlorar förmånen av rättshjälp och således själv får svara för sina rättshjälpskostnader. I detta sammanhang bör också beaktas att i fall där endast ena parten har rättshjälp den andra parten nu i princip ålägges att betala halva kostnaden för skiftesman. Sammanfattningsvis finner jag icke tillräckliga skäl föreligga att – för ernående av en marginell besparing – genomföra en reglering som kan allvarligt äventyra möjligheterna för den enskilde att hävda sin rätt på ett för honom mycket betydelsefullt område.

Hovrätten för Övre Norrland:

Enligt hovrättens uppfattning borde man visa större återhållsamhet än hittills när det gäller rättshjälp för bodelning. För närvarande synes det vara lättare att erhålla rättshjälp när fråga är om ett bo med stora tillgångar än när fråga är om ett bo av liten omfattning. En delning av ett litet bo berör ofta rättssökande som kan ha svårt att göra sin rätt gällande, t.ex. personer i besvärliga sociala omständigheter, lågutbildade, invandrare etc. Även om det bo som skall delas är litet, är utgången av bodelningsärendet ofta mycket betydelsefull för dessa personer. Delägarna i ett bo av större omfattning torde oftare bättre kunna tillvarata sina intressen och dessutom ha större ekonomiska möjligheter att själva svara för bodelningskostnaderna. Hovrätten anser därför att mindre vikt bör läggas vid boets omfattning och större vikt vid den rättssökandes personliga omständigheter i övrigt. Boets omfattning bör såtillvida tillmätas betydelse som att behov av

rättshjälp inte bör anses föreligga när tillgångarna i boet är så stora att bodelningskostnaderna rimligen bör få belasta boet och inte staten.

Hovrätten anser att den föreslagna regeln om återbetalningsskyldighet för bodelningskostnader är ändamålsenlig och tillstyrker förslaget.

Huddinge tingsrätt:

I fråga om *rättshjälp vid bodelning* delar tingsrätten utgångspunkten i promemorian att rättshjälp i bodelningsärenden får beviljas med restriktiv tillämpning av gällande regler, att rättshjälp genom skiftesman bör prioriteras samt att makarna skall åläggas återbetalningsskyldighet för rätts-hjälpskostnaderna.

I och för sig innebär förslaget om återbetalningsskyldighet för bodelningskostnader en väsentlig ändring i förhållande till gällande ordning och skäl kan anföras för att även denna fråga bör övervägas av kommittén. Frågan om rättshjälp vid bodelning har emellertid utretts och remissbehandlats i flera olika omgångar. Det finns således ett förhållandevis omfattande beslutsunderlag. Med beaktande härav och det statsfinansiella läget vill tingsrätten inte motsätta sig att förslaget genomförs utan att kommitténs överväganden avvaktas.

Sollentuna tingsrätt:

Tingsrätten delar den i nu gällande ordning framförda uppfattningen att reglerna om rättshjälp vid bodelning bör vara restriktivt utformade och att de även bör tillämpas i enlighet med denna grundtanke. Detta främst med tanke på att det här är fråga om en privat förrättning avseende en ekonomisk uppgörelse mellan två makar. Samhällets kostnader i dessa angelägenheter bör om möjligt nedbringas i så stor omfattning som möjligt.

De i 6 och 8 §§ rättshjälpslagen angivna grundläggande förutsättningarna för rättshjälp liksom särbestämmelsen i 20 § 2 st. rättshjälpslagen torde liksom nu vara tillfyllest såsom utgångspunkt för bedömningen av frågan huruvida rättshjälp skall beviljas i en bodelningsfråga. Enligt tingsrättens bedömning bör även utseende av en särskild förordnad skiftesman föredras framför förordnande av ett biträde, med beaktande av de särskilda befogenheter som tillkommer en skiftesman. Förslaget att frånta ett rätts-hjälpsbiträde i mål om äktenskapsskillnad rätt till ersättning för bodelning i vissa fall, nämligen då denna fråga haft betydelse för målet i övrigt, torde mot bakgrund av den föreslagna regeln om återbetalningsskyldighet för rättshjälpskostnader i ett bodelningsärende, få effekter från besparingssynpunkt eftersom återbetalningsskyldighet i den föreslagna omfattningen inte förekommer vid mål om äktenskapsskillnad.

Förslaget att ålägga båda makarna återbetalningsskyldighet i ett bodelningsärende, varigenom i praktiken kostnaderna kommer att belasta boets

behållning, torde vara ett ändamålsenligt sätt att söka verka för en begränsning av statens utgifter. Samhället behöver inte genom rättshjälp subventionera fördelningen av makars inbördes förmögenhetsförhållanden. Fråga är huruvida samhället överhuvudtaget skall förskottera dessa kostnader. Förslaget i dess utformning tillstyrks dock.

Falu tingsrätt:

Ingen erinran.

Lunds tingsrätt:

Den vanligaste formen för rättshjälp vid bodelning torde vara att rättshjälpsbiträde i mål om äktenskapsskillnad tillerkänns ersättning för visst arbete med bodelning. Det är mycket vanligt att framförallt frågor om underhållsbidrag är beroende av att bodelningen klarats av. Det finns en risk att antalet tvistiga äktenskapsskillnadsmål – och därmed också kostnaderna för rättshjälp – kommer att väsentligt öka om möjligheten att ersätta rättshjälpsbiträde för bodelning i enlighet med nuvarande praxis tas bort. Den nuvarande ordningen härutinnan bör därför bibehållas.

I promemorian lämnas förslag på nya, inte helt okomplicerade regler rörande rättshjälp vid bodelning. Att införa ett system innefattande prövning av ansökan samt vid bifall administration av hela rättshjälpsärendet fyller knappast något vettigt syfte om resultatet ändå skall bli att makarna själva står för samtliga kostnader. Synpunkten att ett fåtal personer kan vara i behov av att staten förskotterar bodelningskostnaden är knappast av sådan vikt att den ensam motiverar förslaget.

Umeå tingsrätt:

Den intressantaste tanken som förs fram i promemorian är utan tvekan övervägandena kring frågan om allmän rättshjälp i bodelningsangelägenheterna med en slutligen obegränsad återbetalningsskyldighet. Som allmän domstol har tingsrätten ingen närmare erfarenhet av rättshjälp i dessa utomprocessuella angelägenheter. Den redovisade kostnadsutvecklingen är dock sådan att det måste te sig lockande med ett radikalt grepp, inte minst som en tidigare restriktiv tillämpning av reglerna för rättshjälp tydligen kommit att bli alltmer generös. Denna kostnadsutveckling kan dock också sättas i relation till kostnaderna för rättshjälp i angelägenheter om fel i fastighet m.m. Statens samlade kostnader för bodelningsangelägenheter ter sig då inte så anmärkningsvärt höga. I promemorian ställs frågan om staten i framtiden överhuvudtaget bör subventionera bodelningar. De fortsatta övervägandena utmynnar i tanken att staten i princip endast skall förskottera bodelningskostnaderna i den mån rättshjälp förekommer och

att makarna skall bli fullt ut återbetalningsskyldiga för dessa utan någon begränsning till vad boet i sig kan bära. Med ett sådant system skulle båda makarna få ett starkt intresse av att bodelningen görs så snabbt och effektivt och till så små kostnader som möjligt. — En huvudtanke bakom rättshjälpsystemet såsom det tagit sig uttryck i rättshjälpslagen jämfört med den tidigare lagen om fri rättegång har varit att staten i rättsliga angelägenheter inte bara skall stödja de sämst ställda i samhället utan även flertalet vanliga inkomsttagare. Genom den nya rättshjälpen skulle man, som det uttalas t.ex. i prop. 1972:4 s. 53, i full utsträckning upprätthålla rättssamhällets centrala princip om allas likhet inför lagen. Rättshjälpslagen skulle därför också öppna den utomprocessuella sektorn för statligt stöd. Tanken bakom det nu i promemorian framförda förslaget är, som rätten förstått det, att staten i mer komplicerade situationer garanterar att bodelning verkligen kommer till stånd utan att den är beredd att ta den slutliga kostnaden. Till sin yttersta konsekvens innebär emellertid förslaget endast att samhället, i den mån allmän rättshjälp för bodelning beviljas, garanterar skiftesman eller ombud täckning för ersättning för sitt arbete. För den enskilda parten måste "rättshjälpen" framstå som illusorisk. Enligt rättens mening borde alternativen närmast vara att antingen helt undanta bodelningarna från rättshjälpen eller begränsa återbetalningsskyldigheten till vad det skiftade boet kan bära. Det första alternativet har, bortsett från kostnadsaspekten, inga skäl för sig. Angelägenheten bodelning måste ur rättssamhällets synpunkt väga lika tungt som diverse andra rättsliga angelägenheter för vilka rättshjälp meddelas. En diskussion huruvida bodelning skall kunna bli föremål för rättshjälp eller ej leder närmast till frågan om rättshjälpen överhuvudtaget. När det andra alternativet diskuteras i promemorian pekas på faran för att det skiftade boets tillgångar värderas avsiktligt lågt för att begränsa makarnas betalningsansvar. Man kan givetvis inte bortse från denna risk. Å andra sidan finns ju för åtskillig egendom — såsom fast egendom, olika former av värdepapper och försäkringar — i andra sammanhang fasta värderingsregler. Frågan om rättshjälp vid bodelning är inte så begränsad och lättöverskådlig som övriga kostnadsbesparande förändringar, vilka förts fram i promemorian. Det är enligt rättens mening tveksamt om man i denna översyn bör angripa rättshjälpen vid bodelning lagstiftningsvägen.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm (majoriteten):

Så sent som år 1979 anförde justitieutskottet att förnyade överväganden av frågan om en utvidgning av rättshjälpsförmånerna vid bodelning borde göras i samband med en översyn av rättshjälpsystemet och att det vore önskvärt att en förbättring åstadkommes så snart de samhällsekonomiska resurserna medgav detta. Uttalandet gjordes i ett läge då samhällsekonomin redan var dålig. Den är förvisso inte bättre nu men knappast så

mycket sämre att skäl föreligger att gå direkt mot utskottets uttalande vilket ju görs med förevarande förslag. Detta innebär att rättshjälpen i sak upphör i bodelningsangelägenheter och ersätts med ett slags kreditgarantiåtagande. De föreslagna reglerna om återbetalning av bodelningskostnaderna har dessutom fått en utformning som skulle medföra ytterst tidskrävande rutiner såväl i handläggningen av rättshjälpsärendena som vid inkassandet av beloppen.

Rättshjälpsnämnden vill i detta sammanhang framföra den åsikten att bodelningsärendena inte behövt bli så kostnadskrävande som nu är fallet om nämligen den restriktivitet i praxis som förutsattes vid rättshjälpslagens tillkomst hållits. Stockholmsnämnden – och enligt uppgift även de övriga rättshjälpsnämnderna – har varit synnerligen restriktiv vid prövningen av ansökningar av allmän rättshjälp i bodelningsangelägenheter men anser sig härvidlag inte ha fått stöd av besvärsnämnden för rättshjälpen, vilken under senare år ådagalagt en betydligt mer liberal inställning och i åtskilliga fall ändrat rättshjälpsnämndens avslagsbeslut. Detta har givetvis på sikt medfört en viss uppmjukning av tidigare praxis även om Stockholmsnämnden försökt att tillämpa den restriktiva bedömning som utsagts i förarbetena till rättshjälpslagen. Denna utveckling är olycklig enär den kan leda till att – såsom nu föreslås – man i praktiken vill undanröja det bistånd som ju onekligen behövs i vissa bodelningar. Stockholmsnämnden förmenar att en allmän återgång till den tidigare restriktiviteten i förening med effekten av nuvarande nivå på egenavgifterna är fullt tillfyllest för att bemästra de ökade kostnaderna.

Rättshjälpsnämnden vill slutligen i förevarande avsnitt framhålla vikten av att inte beskära ett biträdes möjligheter att inom ramen för ett äktenskapsskillnadsmål arbeta med och bli berättigad till ersättning för ett sysslande även med bodelningsfrågan. Ur psykologisk synpunkt är möjligheterna att nå en uppgörelse i bodelningsfrågan i allmänhet utomordentligt mycket större inför en förestående äktenskapsskillnad än efter en dylik. Det är nämndens uppfattning att nuvarande praxis medfört att ett relativt stort antal omfattande bodelningstvister och processer kunnat undvikas.

Rättshjälpsnämnden avstyrker förslaget i förevarande avsnitt.

Ledamoten Agneta Samfors, rättshjälpsnämnden i Stockholm, är av skiljaktig mening och anför:

Beträffande förslaget om rättshjälp vid bodelning delar jag nämndens uppfattning att en återgång till tidigare praxis skulle innebära att dessa ärenden inte skulle behöva bli så kostnadskrävande som de är idag.

Den liberala praxis som besvärsnämnden har utvecklat ger rättshjälpen vid bodelning ett alltför generöst innehåll. Min uppfattning är att besvärsnämnden troligen anser sig bunden av denna praxis och att man sannolikt inte kan vända utvecklingen mot ökad restriktivitet utan en lagändring.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg:

Förslaget avstyrks.

Med hänsyn till den restriktiva praxis som tillämpas i fråga om rättshjälp i bodelningsärenden anser nämnden att rättshjälpsförmånen bör finnas kvar i sin nuvarande omfattning. Goda möjligheter bör föreligga för den parlamentariskt sammansatta kommittén att utarbeta en regel som begränsar statens kostnader i denna typ av ärenden, exempelvis på så sätt att möjlighet ges rättshjälpsnämnd att i större omfattning än som för närvarande är fallet beakta boets behållning när slutlig rättshjälpsavgift skall bestämmas.

Rättshjälpsnämnden i Malmö:

I promemorian föreslås ett system som medger "att rättshjälp i bodelningsärenden fortfarande får beviljas när det finns behov av det enligt det restriktiva betraktelsesätt som bör gälla i frågan och att som f.n. sådan rättshjälp i första hand skall lämnas genom skiftesman". Förslaget innebär i sak ingen ändring i nu gällande regler. Det påtalas att praxis kommit att bli alltför generös, både vad gäller beviljande av rättshjälp överhuvudtaget i bodelningsärenden och beträffande förordnande av biträde. Utvecklingen mot denna praxis bör brytas, sägs det. Därigenom skulle besparingar kunna göras. Hur skall då detta gå till? Rättshjälpsnämnden i Malmö har under alla år tillämpat reglerna om beviljande av rättshjälp i bodelningsärenden så restriktivt som förutsatts i förarbeten och motiv. Den fasta praxis som sålunda utbildats för bedömningen av behovet av rättshjälp för bodelning har emellertid brutits genom ett par beslut av besvärsnämnden för rättshjälpen under år 1981; beslut som rättshjälpsnämnden ställt sig frågande till.

Nämnden vill också bestämt påstå att förordnande av biträde i bodelningsärenden meddelats i ytterst ringa utsträckning. Huruvida andra nämnder varit mer generösa härvidlag undandrar sig nämndens bedömning. Om det skulle förhålla sig så som angetts i promemorian att "biträde inte så sällan förordnas" och att detta sker utan hänsynstagande till de restriktiva regler som uppställts bör en ändring av praxis genomföras. Härvidlag kan de uttalanden som nu gjorts i promemorian måhända tjäna till ledning.

Rättshjälpsnämnden har förståelse för tanken att parterna i en bodelning i större utsträckning än vad som nu är fallet skall stå för de slutliga rättshjälpskostnaderna. Besparingsmålet bör emellertid enligt rättshjälpsnämndens mening kunna nås lättare på annat sätt än genom det förslag om återbetalningsskyldighet som framförts i promemorian. Förslaget innebär att vardera maken skall stå för hälften av bodelningskostnaderna, oavsett om tillgångarna i boet förslår till betalning eller ej. Återigen frångår man här principen att rättssökande skall bidra till rättshjälpskostnaderna

efter förmåga. Möjligheterna för staten att genom en generell regel om återbetalningsskyldighet få tillbaka förskottade bodelningskostnader ter sig dessutom inte särskilt stora. Med all säkerhet blir kostnaderna för verkställighet av besluten höga. Man får räkna med att frivilligt inbetalda belopp i stor omfattning kommer att ätas upp av kostnaderna i de ärenden, där indrivning måste ske.

Man har under arbetet med promemorian även övervägt möjligheten att vid beslut om återbetalningsskyldighet ta hänsyn till vad vardera maken erhållit genom bodelningen och också makes enskilda egendom. Tanken på förslag med den utformningen har emellertid förkastats med motiveeringen att prövningen hos rättshjälpsnämnderna skulle bli krånglig och tidskrävande.

Det är riktigt att tillämpningen av en regel om återbetalning av bodelningskostnader som innebär att man tar hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet medför en del arbete. Som rättshjälpsnämnden ser det bör man emellertid i gengäld ha större möjligheter att få in fastställda belopp utan att behöva tillgripa ett kostsamt verkställighetsförfarande. Om nämligen återbetalningsskyldigheten bestäms efter förmåga blir prognosen för frivillig betalning god. Rättshjälpsnämnden i Malmö har i någon mån redan prövat en liknande metod genom att besluta om jämkning av rättshjälpsavgiften. I fall där det funnits anledning misstänka att bodelningen gällt stora tillgångar har rättshjälpsnämnden rekviderat bodelningsavtalet från skiftesmannen och dessutom begärt uppgifter från sökanden om aktuella ekonomiska förhållanden. På grundval av inkommet material har rättshjälpsavgiften inte så sällan kunnat bestämmas till ett ganska högt belopp. På detta sätt har staten återfått i varje fall en del av kostnaderna för skiftesmannen. Rättshjälpsnämnden har goda erfarenheter av tillvägagångssättet. Metoden bör kunna utvecklas ytterligare och utmynna i en bestämmelse av innebörd att beslut om återbetalning skall föregås av en prövning av den enskildes ekonomiska förhållanden sedan bodelningen slutförts. Regeln kan eventuellt kombineras med en bestämmelse i rättshjälpsförordningen som ålägger skiftesmannen att till sin kostnadsräkning föga en kopia av bodelningsavtalet.

Som tidigare nämnts anser rättshjälpsnämnden att syftet med rättshjälpslagstiftningen skall tillgodoses genom regler som innebär att rättssökande skall bidra till rättshjälpskostnaderna efter förmåga. Så länge reglerna om behov av rättshjälp i bodelningsärende inte ändras skall därför inte heller tillskapas regler om återbetalningsskyldighet som motverkar den sociala inriktningen.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

De föreslagna reglerna torde innebära betydande tillämpningssvårigheter och merarbete för de handläggande myndigheterna. Resultatet ris-

kerar dessutom att bli orättvist i de fall då endast ena parten har biträde i samband med bodelningen. Nämnden vill därför föreslå att förmånen att få rättshjälp vid bodelning helt utgår ur rättshjälpssystemet. Under alla förhållanden bör bodelningsfrågor liksom hittills i viss utsträckning få lösas inom äktenskapsmålens ram. Den praxis som utbildat sig i sistnämnda hänseende framstår som ändamålsenlig.

Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm:

Behovet av rättshjälp vid bodelning har inte vunnit någon som helst förståelse vilket framstår som förvånande för advokater och klienter. Bodelningen utgör en mycket angelägen fråga vid äktenskapskillnaden och detta oavsett det ekonomiska värdet av egendomen.

Även vid delning av små bon är det angeläget att bodelning kan komma till stånd. I dagens läge är det inte ovanligt att socialhjälp utgår för införskaffande av bohav, då make ej kan utfä föremål ur det gemensamma boet. Det skall särskilt framhållas att ingen annan utväg står till buds än bodelning för utfående av föremål samt skifte av hyresrätt. Vid tvister om mindre värden i övrigt finns trots allt det förenklade tvistemålsförfarandet att tillgå.

Om rättshjälp ej beviljas kräver skiftesmannen ett förskott på beräknade kostnader vilket oftast uppgår till några tusen kronor. Den som sitter på egendomen är ointresserad och betalar ej sin andel, varför andra maken får svara till en början för hela beloppet. Detta omöjliggör ofta för denne att genomföra bodelning av ekonomiska skäl.

Familjelagsakkunniga har lagt fram nytt förslag till äktenskapsbalk, innebärande stora förändringar angående makars gemensamma egendom. De föreslagna reglerna medför att makar i väsentligt större utsträckning kommer att vara i behov av juridiskt biträde för genomförande av en bodelning. Förslaget innebär bl.a. en mängd olika skälighets- och jämningsregler som kräver juridisk kunskap för att tolkas.

Enligt advokatbyråns uppfattning är det väsentligast att bodelning i så många fall som möjligt kan genomföras, varför allmän rättshjälp bör beviljas i de allra flesta fall för bodelning. Om makar sedan skall åläggas full återbetalningsskyldighet är mer en statsfinansiell fråga.

Det är i och för sig riktigt att i första hand använda resurserna på skiftesmannens kostnader och endast i undantagsfall förordna biträde. Med hänsyn till de nu föreslagna återbetalningsreglerna finns det dock inte heller någon anledning att restriktivt bevilja rättshjälp för skiftesmannens kostnader.

Den föreslagna återbetalningsskyldigheten torde förhoppningsvis medföra att skiftesmannens kostnader drastiskt minskar. De rättssökande torde bli mer kostnadsmedvetna och får själva avgöra hur mycket de är villiga att betala för att genomföra bodelningen.

Förslaget att återbetalningsskyldigheten jämväl skall gälla makarnas biträdeskostnad är helt oacceptabel. Detta skulle innebära bl.a. att en tredskande make, som förorsakar merarbete för det egna biträdet, kan övervältra en del av kostnaden å den andra maken. Återbetalningsskyldigheten bör endast gälla skiftesmannens kostnader. Har väl rättshjälpsnämnden funnit skäl förordna biträde vid bodelning finns det inte någon som helst anledning att denna biträdeskostnad skall behandlas på annat sätt än vad som allmänt gäller för biträde vid allmän rättshjälp.

Allmänna advokatbyrån i Uppsala:

Förslaget tillstyrkes.

Advokatbyrån vill understryka att behovet av juridiskt biträde vid bodelning är mycket stort och att delning bäst sker under medverkan av skiftesman och/eller biträde. Det förefaller sannolikt – icke minst mot bakgrund av det av familjesakkunniga nyligen avgivna betänkandet om ny äktenskapsbalk (SOU 1981:85) – att det behovet snarare kommer att öka än minska. Någon invändning mot att befintliga resurser i första hand skall användas till skiftesmannens kostnader finns ej, men det finns inga skäl att införa någon mera restriktiv tillämpning i fråga om förordnande av biträde än vad som nu gäller.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Som i skilda sammanhang tidigare framförts har det bedömts som angeläget att öka möjligheterna till rättshjälp i bodelningsärenden. Det är därför att beklaga att promemorians förslag i praktiken innebär att den enskilde i fortsättningen ej erhåller något ekonomiskt stöd från det allmänna i bodelningstvister.

I promemorian pekas på att rättshjälpskostnaderna ibland är mycket höga i bodelningsärenden där rättshjälp beviljats för delning av större och mer komplicerade bon. Avgiften skulle i dessa ärenden dessutom i allmänhet bli låg, när i de flesta fall den make som har den lägsta inkomsten sökt och beviljats rättshjälp. Vidare sägs i promemorian att trots att i boet finns tillgångar att dela, tages dessa inte i anspråk för de kostnader som bodelningen föranleder. I anledning härav kan konstateras att ej sällan tillföres ena parten, som beviljats rättshjälp med låg avgift, tillgångar av så stor omfattning att rättshjälpsavgiften i anledning därav avsevärt höjes. Stundom kan även förekomma att den rättssökande i anledning av bodelningsresultatet helt får bära kostnaderna för bodelningen. Samhällets kostnader för större bodelningar begränsas härigenom.

I promemorian uttalas vidare att tillämpningen av rättshjälpslagen kommit att bli allt mer generös i det att det förekommit att rättshjälp utan biträdesförordnande beviljats även för delning av mindre bon och att

denna utveckling mot en ändrad praxis bör brytas. Det bör kraftigt understrykas att för klienter i mindre goda ekonomiska förhållanden är det med häsyn till risken för rättsförlust av större betydelse att erhålla erforderlig hjälp för bodelningen än för välsituerade personer. De senare har alltid ekonomisk möjlighet att hävda sin rätt. Man får vidare ej bortse från att många människor saknar de personliga förutsättningar som behövs för att utan hjälp kunna hävda sin rätt mot en starkare motpart. Konsekvensen kan t.ex. i ett bodelningsärende omfattande hyresrätt och lösöre bli att den svagare parten ej förmår göra sin rätt gällande med påföljd att den starkare parten tager över lägenhet och lösöre.

Den redan strama praxis som föreligger får alltså inte ytterligare skärpas.

Förslaget att makarna skall åläggas återbetalningsskyldighet för rätts-hjälpskostnaderna kan inte godtagas.

Någon ändring av föreliggande praxis rörande rätt till rättshjälp i bodelningsärenden bör ej heller inskränkas därutinnan att möjligheterna att inom ramen för ett äktenskapsskillnadsärende uppnå en samlad lösning även innefattande bodelningsfrågan inskränkes. En lösning av bodelningen kan ibland vara av avgörande betydelse för uppgörelse beträffande andra tvistiga frågor i ett äktenskapsskillnadsmål.

Ifrågavarande typ av paketlösningar innefattar regelmässigt att uppgörelse sker såväl beträffande underhållsbidrag till hustrun som fördelningen av tillgångarna i boet. Skulle nu arbetet med en lösning av bodelningsfrågan ej honoreras på sätt som tidigare är risken stor för att i åtskilliga äktenskapsskillnadsmål uppgörelse ej kan ske, varför följden blir ett kostnadskrävande förfarande inför domstol och i bodelningsärendet. Det kan därför ifrågasättas om besparingar överhuvudtaget kan göras genom att på sätt promemorian anvisar endast låta en "obetydlig" merkostnad ersättas av rättshjälpen för äktenskapsskillnadsmålet.

Genom att enligt promemorieförslaget staten i fortsättningen endast kommer att förskottera kostnaderna i bodelningsfrågan kommer detta att i praktiken innefatta att en mängd rättssökande av kostnadsskäl avhåller sig från att utkräva sin rätt genom bodelning. Skulle emellertid ändå ifrågasvarande besparingsåtgärder vidtagas bör under alla förhållanden ej förekomma att man i enlighet med förslaget låter — om båda makarna har rättshjälp med biträdesförordnande — var och en av makarna betala tillbaka hälften av den andre makens rättshjälpskostnader. Ett otillbörligt kostnadskrävande agerande från den ena maken kan då föranleda att den makens biträdeskostnader till hälften övervältras på den andre maken. Fastmera bör en regel så konstrueras att vardera maken svarar för sina biträdeskostnader. Möjlighet bör även finnas att låta skiftesmannens kostnader fördelas annorlunda än till hälften på vardera maken om den ena partens agerande föranleder att ett frångående av hälftenfördelningen av

kostnaderna är påkallad. Det är inte rimligt att den av den tredskande parten åstadkomna fördyringen av ärendet drabbar annan än honom.

Om part av tredska ej fördyrat arbetet är det givetvis under alla förhållanden inte rimligt att återbetalningsskyldigheten skall avse större belopp än motsvarande det värde maken erhållit genom bodelningen. Denna begränsning bör sålunda göras även om det administrativa förfarandet hos rättshjälpsnämnderna därigenom skulle bli mera omfattande.

Sammanfattningsvis kan konstateras att besparingsförslagen såvitt avser bodelningsförfarandet innebär att det allmännas rättshjälp i praktiken tas bort från denna ärendegrupp. Rättsförluster för den enskilde är härigenom oundvikliga. Äktenskapsbalksförslagets bodelningsregler innefattar ytterligare svårigheter för den enskilde att utan sakkunnig hjälp få sin rätt tillgodosedd. Bl.a. är föreslagna jämnings- och fördelningsregler komplicerade för den enskilde. Föreslagna inskränkningar bör inte till någon del genomföras.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet:

I fråga om bodelning — — — föreslås befogade inskränkningar i rättshjälpen. Styrningseffekterna av utebliven rättshjälp i sådana fall är emellertid inte diskuterade. Förslagen innebär också ett detaljsnickeri som knappast kan försvaras innan problemen undersökts mera ingående. — — — Fakultetsnämnden ifrågasätter om inte en schematisk och provisorisk lösning som innebär att — — — *alla* bodelningar utesluts från lagens tillämpningsområde i dagsläget vore att föredra. Härfor talar den i PM:en angivna uppfattningen att tvister om större förmögenhetsvärden i första hand bör belasta dessa värden i ett läge där resurserna för rättshjälp är små.

Rättshjälpskommittén (1982:01):

Reglerna om återbetalning av rättshjälpskostnaderna i bodelningsärenden skall enligt förslaget tas in i en ny 31 a § RHL. Denna är placerad under rubriken "Motparts ersättningsskyldighet för kostnad för allmän rättshjälp". Med tanke på att den föreslagna paragrafen reglerar även den rättssökandes betalning för rättshjälpskostnader bör ordet "motpart" utgå ur rubriken. En ändring har f.ö. troligen varit avsedd av författningsförslagets ingress att döma.

Det torde på grund av innehållet i den föreslagna 31 a § RHL vidare vara nödvändigt att en hänvisning till denna paragraf tas in i 11 § RHL.

Första stycket av 31 a § RHL kan vidare förenklas på följande sätt:

I fråga om — — — med rättshjälpsavgiften. Om den rättssökandes rättshjälpsavgift överstiger hälften av bodelningskostnaderna skall han berättigas att få tillbaka den överskjutande delen.

Sveriges domareförbund:

Domareförbundet anser sig i allt väsentligt kunna ställa sig bakom uttalandena om att rättshjälp i bodelningsärenden bör meddelas restriktivt och att rättshjälp företrädesvis bör lämnas genom särskild skiftesman. Emellertid kan ifrågasättas om det är påkallat att statsverket förskotterar bodelningskostnaderna om dessa, såsom föreslås, slutgiltigt skall betalas av parterna.

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer:

Föreningen har länge med förvåning och besvikelse noterat den bristande förståelsen för de verkliga problemen kring dessa frågor. Den ekonomiskt svagare parten kommer i dessa ärenden regelmässigt i underläge och är i stort behov av hjälp. Ekonomiskt har helt visst egentligen hjälpen minst betydelse i de ärenden där rättshjälp nu beviljas, enär dessa i slutläget regelmässigt tillför den svagare parten mer eller mindre betydande belopp och där rättshjälpen i stor utsträckning är eller kan göras till ett förskotterande av kostnad. Ett system förordas, där rättshjälp lämnas men kan återkrävas om utdelningen blir något så när betydande och med delning av kostnaderna mellan parterna.

Nuvarande praxis medför att rättshjälp aldrig meddelas för delning av små bon av ringa värde trots att dessa ärenden mycket ofta är av stor social betydelse och den svagare parten regelmässigt ej har någon möjlighet alls att skaffa sig sin rätt. Dessa ärenden bör uppmärksammas. Det bör vara möjligt att tillskapa en taxesatt ersättning för delning av mindre bon eller för "enklare bodelning" i stil med taxesättningen för handläggning av mindre konkurser. Kostnaderna härför borde ej bli alltför betungande och kan troligen kompenseras av ett bortfall av rättshjälp av kostsammare slag i ett ej föraktligt antal bodelningar, i vilka rättshjälp numera beviljas.

Den nu befintliga möjligheten att honorera bodelningsarbete inom ramen för rättshjälp i skillnadsmål bör få finnas kvar. Kostnaderna för den delen av arbetet lär knappast vara högre än den ökade kostnad för skillnadsmålen fortsatta handläggning, som med säkerhet bleve följden av en ändring med hänsyn till vetskapen om i hur många fall bodelningen är en absolut förutsättning för att kunna få till stånd en gemensam ansökan. Det gällande systemet kompletterat med "enkel bodelning" enligt ovan skulle kunna undanröja mången kännbar, social orättvisa utan merkostnad för det allmänna.

Centralorganisationen SACO/SR:

— — —

SACO/SR har i och för sig inget att erinra mot förslaget om inskränkning i möjligheten att erhålla ersättning för bodelning och kan därvidlag också

tillstyrka förslaget om återbetalningsskyldighet. Enligt SACO/SR:s uppfattning kunde dock motsvarande besparing på rättshjälpsanslaget uppnås enklare genom att bibehålla nuvarande system men med en hårdare prövning inför beviljande så att detta sker i större överensstämmelse med de ursprungliga intentionerna. Det är ett faktum att besvärdsnämnd ofta ändrar rättshjälpsnämnds beslut så att rättshjälpsnämnderna gradvis blivit mer generösa med beviljanden.

Sveriges föreningsbankers förbund:

En ändring av praxis, i vad avser omfattningen av rättshjälp vid äktenskapsskillnad m.m., till att inte längre omfatta bodelningskostnader oavsett om bodelningsfrågor är av betydelse för utgången av äktenskapsskillnadsmålet, torde tveklöst leda till en klar minskning av statens kostnader för allmän rättshjälp i dessa mål. Frågan är emellertid om förslaget leder till en total kostnadsminskning. Man får räkna med att färre äktenskapsskillnadsmål kan avgöras på handlingarna efter gemensam ansökan. En lyckad lösning av bodelningsfrågorna är ofta en förutsättning för att överenskomelse skall kunna träffas i underhållsdelen. Färre gemensamma ansökningar innebär givetvis flera förberedelser och huvudförhandlingar för tingsrätten, vilket i sin tur leder till ökad belastning och därmed till ökade kostnader. Utredningen har inte berört dessa kostnadsaspekter. Det förefaller troligt att en begränsning av rättshjälpen, sådan som den föreslagna, kommer att leda till minskade kostnader för staten totalt sett.

I princip bör återbetalningsskyldighet föreligga. Undantag från regeln om att vardera maken har att betala hälften av andra makens rättshjälp borde dock införas. Har ena parten av något skäl inte erhållit allmän rättshjälp men ändå anlitat biträde i saken, förefaller det orimligt att undantagslöst låta vederbörande ur egen kassa betala såväl ersättning till sitt eget biträde som att stå för hälften av motpartens rättshjälpskostnader. En mer nyanserad reglering förefaller erforderlig. Detta gäller även i övrigt beträffande återbetalningsskyldigheten. Avsikten bör vara den, att återbetalningsskyldigheten skall regleras på sådant sätt att ingendera parten kan använda rättshjälpskostnaderna som påtryckningsmedel på andra parten för att få en fördelaktig uppgörelse till stånd. Risker finns givetvis, att ena maken med goda inkomster kan driva en bodelningstvist ganska långt i avsikt att få den mindre bemedlade maken att falla till föga. Möjligen skulle man då kunna lösa detta genom att låta vardera maken betala kostnaderna för sin egen rättshjälpsavgift helt och hållet själv samt att i övrigt föreskriva att kostnader utöver rättshjälpsavgiften skulle fördelas med hälften på vardera maken. Den som saknar rättshjälp borde i sådant fall kunna likställas med den som haft rättshjälp och en hypotetisk rättshjälpsavgift beräknas.

4 Rättshjälp i angelägenheter om fel i fastighet m.m.

JK:

— — I sak delar jag den uppfattning som förslaget ger uttryck för. Jag anser dock att bestämmelsen borde utformas på ett något annorlunda sätt. Således bör enligt min mening författningsbestämmelsen utformas så att allmän rättshjälp inte får beviljas i sådan angelägenhet som avses annat än om synnerliga skäl härför föreligger. Av förarbetena bör framgå att synnerliga skäl inte kan föreligga om rättsskyddsförsäkring eller annat rättsskydd finns eller borde ha funnits att tillgå. En bestämmelse av angivet slag torde vara lättare för domstolarna att tillämpa. Den torde också medföra att restriktiviteten att bevilja rättshjälp i dylika angelägenheter bättre kommer att iakttas.

Domstolsverket (majoriteten):

DV tillstyrker förslaget.

Enligt DVs mening utgör förslaget en godtagbar avvägning mellan kravet på besparingar på rättshjälpsanslaget och önskemålet om ett tillfredsställande rättsskydd för den enskilde.

Ombudsmannen Tor Nitzelius, direktören Tage Larfors och lagmannen Carl-Anton Spak, domstolsverket, är av skiljaktig mening:

Vi avstyrker förslaget, att rättshjälp inte skall beviljas annat än undantagsvis i angelägenheter om fel i fastighet. Frågan om huruvida rättshjälp skall vara subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkring bör inte lösas ensamt för endast en typ av tvister. Det är nämligen en fråga av stor principiell betydelse.

Inte minst viktigt är, att det skapas klarhet i hur försäkringssystemet kommer att påverkas av att rättshjälpen blir subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkring. Frågan bör studeras av den kommitté som nu ser över rättshjälpssystemet.

Om det nu är så att statsmakterna anser, att tvister om skadestånd på grund av fel i fastighet är alltför många eller leder till alltför omfattande rättegångar, ligger det för övrigt, enligt vår mening, närmare till hands att undersöka, om de lagregler som finns om skadeståndsskyldigheten bör ändras än att minska möjligheten till rättshjälp.

Besvärsnämnden för rättshjälpen (majoriteten):

Förslaget att från rättshjälpens tillämpningsområde undanta tvister om fel i fastighet och hänvisa parterna i sådana tvister till en oviss lösning av kostnadsfrågan försäkringsvägen berör grundläggande principer i rätts-

hjälpssystemet. Som tidigare framhållits måste samspelet mellan rättshjälpen och rättsskyddsförsäkringarna behandlas i ett större sammanhang.

Även bortsett från de principiella invändningar som kan göras mot förslaget framstår det som ytterst tveksamt att hänvisa parterna i just dessa tvister till en lösning av kostnadsfrågan på försäkringsbasis. Ett förvärv eller en försäljning av fastighet torde vara bland de mest betydelsefulla affärer en normalfamilj har att ta ställning till. Ofta är det unga barnfamiljer med pressad ekonomi som råkar in i tvister av detta slag. Byggfusk förekommer och konsumentskyddet är dåligt utvecklat på detta område. Enligt besvärdsnämndens mening är de sociala skälen för rättshjälp här minst lika starka som när det gäller exempelvis de näringsidkare som enligt nuvarande regler kan erhålla rättshjälp.

Mot förslaget kan även i övrigt göras åtskilliga invändningar. Regeln att rättshjälp kan beviljas i dessa tvister om den rättssökande inte har och inte heller borde ha haft rättsskyddsförsäkring torde komma att vålla åtskilliga problem i tillämpningen. Vad som anförts i promemorian härom ger föga vägledning.

Förslaget medför också besvärliga gränsdragningsproblem. Av lagtexten framgår sålunda inte klart om bestämmelsen avser exempelvis tvister i anledning av entreprenadavtal eller försäkringsavtal.

På grund av det anförda avstyrker besvärdsnämnden förslaget.

Advokaten Ove Nelander och riksdagsledamoten Bertil Johansson, besvärdsnämnden för rättshjälpen, är av skiljaktig mening:

Genom den allmänna rättshjälpen besparas försäkringsbolagen alltsedan 1973 årligen mycket stora utrednings- och ombudskostnader. Promemorians förslag att föra över kostnaderna vid fastighetstvist från rättshjälp till rättsskydd medför en väsentlig besparing för staten och bör snarast genomföras i avvaktan på resultatet av kommittéarbetet.

Ingen annan risk eller försämring inträder för den rättssökande än självrisken. Denna innebär vad besvärdsnämndens majoritet med fog efterlyser under avsnittet Självrisk vid rättshjälp: en spärr mot missbruk, en hämsko på processlystnaden.

För att rycka undan grunderna för samma majoritets farhågor för besvärliga gränsdragningsproblem och tillämpningsproblem bör måhända 8 § 7. ha följande lydelse (med smärre justering av förslagets innehåll): i fastighetstvist, om den rättssökande har rättsskydd.

Hovrätten för Västra Sverige:

Hovrätten anser det tvivelaktigt om man bör undanta en specifik måltyp från rättshjälpsområdet. Tvister om fel i fastighet eller byggnad har emellertid ökat på ett oroväckande sätt. Biträdesersättningar och utredningskostnader i sådana mål är ofta mycket höga, särskilt i förhållande till

tvisteföremålets storlek. Med hänsyn framför allt till dessa omständigheter anser hovrätten i likhet med vad som anförts i promemorian att det är angeläget att man snarast kommer till rätta med de alltmer stigande rättshjälpskostnaderna vid dessa och andra fastighetstvister.

En väsentlig orsak till de höga rättshjälpskostnaderna i sådana tvister torde vara att den preventiva effekten av rättegångsbalkens regler om rättegångskostnader – pga det försäkringsskydd som regelmässigt finns – spelar en obetydlig roll. Sålunda kan parterna till stora kostnader driva ett mål i tre instanser utan att behöva göra några större processekonomiska överväganden.

Att vid angivna förhållanden undanta tvister om fel i fastighet eller byggnad från rättshjälpsområdet skulle sannolikt i hög grad motverka uppkomsten av onödigt kostnadskrävande mål med väsentliga besparingar av rättshjälpskostnaderna som följd.

Vid en avvägning mellan enskilda intressen och samhällets behov av besparingar finner hovrätten att förslaget är rimligt och tillstyrker att det genomföres.

Enligt hovrättens mening bör även andra fastighetstvister som omfattas av sedvanliga rättsskyddsförsäkringar såsom grannelagstvister, servitutstvister och liknande drabbas av inskränkningen i rätten till rättshjälp. Därjämte vill hovrätten ifrågasätta om regeln att även den som borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller annat liknande rättsskydd inte skall beviljas rättshjälp bör göras undantagslös. Regeln kan slå hårt i vissa speciella situationer, t.ex. om den rättssökande pga bristande förståndsgåvor underlåtit att teckna försäkring, vari rättsskydd ingår. Regeln bör därför kompletteras med en bestämmelse av innebörd att rättshjälp kan beviljas i fall då den rättssökande haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att teckna sådan försäkring.

Hovrätten för Övre Norrland:

Fastighetstvister avser ofta stora värden och har stor betydelse för enskilda personer. Just vid fastighetstvister föreligger ofta ett särskilt behov av det bistånd som lämnas genom samhällets rättshjälp. Innan rätten till rättshjälp begränsas för detta slag av tvister fordras det noggranna överväganden. Hovrätten anser att den utredning som härvidlag redovisas i promemorian inte är tillräckligt grundlig. Sålunda synes man t.ex. inte i tillräcklig grad ha undersökt vilken inverkan den föreslagna begränsningen i rätten till rättshjälp kommer att få på innehållet i och omfattningen av försäkringsbolagens rättsskyddsförsäkringar.

Även om man inte väljer den i promemorian föreslagna metoden att komma till rätta med de alltmer stigande rättshjälpskostnaderna i fastighetstvister, är det under alla omständigheter angeläget att begränsa dessa kostnader. I det följande ges exempel på några andra möjligheter att åstadkomma en sådan begränsning.

Man kan sålunda införa en noggrannare kontroll av rättshjälpskostnaderna. Förutom biträdeskostnad belastas rättshjälpen i fastighetstvister ofta av sakkunnigkostnader och av kostnader för s.k. tekniskt biträde som rättshjälpsbiträdet har anlitat. Beträffande sakkunniga gäller för närvarande att bestämmelser saknas hur ersättning till sakkunniga skall bestämmas. Liksom vad gäller rättshjälpsbiträden m.fl. borde i rättshjälpslagen och rättshjälpsförordningen lämnas närmare anvisningar i detta hänseende.

När det gäller anlitande av s.k. tekniskt biträde borde ett rättshjälpsbiträde inte få anlita ett sådant utan särskilt tillstånd.

Ett rättshjälpsbiträde kan för närvarande besluta om utomprocessuell utredning av mindre omfattning (24 § rättshjälpslagen). Som en utredning av mindre omfattning anses en utredning vars beräknade kostnader inte överstiger hälften av basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begärdes. Eftersom basbeloppet i oktober 1981 var 17 300 kr., kan ett rättshjälpsbiträde f.n. besluta om en utredning vars beräknade kostnad kan vara så stor som 8 650 kr. En utredning som kostar så mycket kan enligt hovrättens mening näppeligen anses vara av "mindre omfattning". Rättshjälpsbiträdets rätt att besluta om utredning bör begränsas till att avse mindre besiktningar, läkarundersökningar etc. Man kan införa en beloppsgräns som är avsevärt lägre än den nuvarande, exempelvis 2 000 kr., och som innebär att ett rättshjälpsbiträde får besluta om utredning i den rättsliga angelägenheten om sammanlagda utredningskostnaden och inte enbart kostnaden för den enskilda utredningen inte överstiger detta belopp. Enligt hovrättens mening borde då biträdet ges behörighet att besluta om utredning upp till en sådan beloppsgräns även om angelägenheten är anhängig vid domstol. På detta sätt skulle det allmänna få en bättre kontroll av utredningskostnaderna och man skulle kunna undvika att kostnaderna blir oproportionerligt stora i förhållande till tvisteföremålets värde. Än bättre kontroll över dessa kostnader får man om man låter rättshjälpsbiträdet svara för utredningskostnaderna i de fall då han överträder sin befogenhet att föranstalta om utredning.

Ett annat sätt att begränsa kostnaderna för rättshjälpen är att man avskaffar möjligheten för den som inte har rättshjälp att få sina kostnader i en rättslig angelägenhet betalda av allmänna medel på grund av att medpart har rättshjälp. Fastigheter ägs ofta av makar gemensamt eller också är äganderätten delad på annat sätt. Vid en fastighetstvist blir samtliga delägare parter i tvisten på grund av att nödvändig processgemenskap föreligger. I sådana fall är det vanligt att endast den make eller den delägare ansöker om rättshjälp som har den lägsta inkomsten även om den andre maken eller någon av de övriga delägarna i och för sig skulle vara berättigad till förmånen. Eftersom samtliga kostnader ändå blir ersatta av allmänna medel saknas anledning för dem att begära rättshjälp och bidra till kostnaderna med en ofta avsevärd rättshjälpsavgift. Icke ringa belopp skulle kunna inbesparas om det till exempel föreskrevs att medpart till den

som har rättshjälp skall svara för rättshjälpstkostnaderna åtminstone upp till det belopp som skulle ha blivit hans rättshjälpstavgift om han själv hade ansökt om rättshjälp. Om han inte är berättigad till rättshjälp skulle han kunna förpliktas att betala hela den andel av kostnaderna som skulle kunna anses belöpa på honom.

Stora belopp skulle också kunna sparas om rättshjälpsmyndigheterna fick befogenhet att pröva innebörden av en påstådd förlikning. I de fall då den ena parten t.ex. helt har eftergivit sin talan borde han kunna åläggas återbetalningsskyldighet för motpartens rättshjälpstkostnader även om man i "förlikningsavtalet" har överenskommit att envar part skall bära sin kostnad.

Vad som nu har sagts om medparts ansvar för rättegångstkostnader och prövning av innebörden av påstådda förlikningar borde också kunna tillämpas även på andra rättsliga angelägenheter än fastighetstvister.

Huddinge tingsrätt:

Tingsrätten är väl medveten om att rättshjälpstkostnaderna i mål om fel i fastighet är höga och att åtgärder syftande till begränsningar är angelägna. Den principiellt viktiga frågan huruvida samhällets rättshjälp bör göras subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkringar och eventuellt andra rättsskyddsformer, vilken fråga ingår i den nytillsatta kommitténs uppdrag, bör avgöras på ett material som grundligt belyser problemställningen för närvarande. — Bl.a. förekomsten av olika rättsskyddsförsäkringar samt återverkningarna på premiesättning och andra villkor, om ett system införs som innebär att rättsskyddsförsäkringar läggs i botten och samhällets rättshjälp blir en påbyggnad, är av betydelse. Särskilt stor vikt vill tingsrätten lägga vid hur olika lösningar kan tänkas påverka parternas benägenhet att förlikas. Materialet bör kunna tjäna som underlag för att avgöra om ett system av nämnt slag kan genomföras i fråga om ett flertal typer av dispositiva mål, t.ex. mål mellan näringsdrivande parter.

Mot bakgrund av det anförda anser tingsrätten att principfrågan om förhållandet mellan rättsskyddsförsäkringar och samhällets rättshjälp bör övervägas i ett sammanhang av kommittén.

Sollentuna tingsrätt:

Enligt tingsrättens erfarenheter tillhör mål om fel i fastighet de måltyper i vilka parterna sällan visar någon större förlikningsvilja och vilka i de flesta fall därför avgörs först efter en huvudförhandling i tredomarsammansättning. Målen är oftast tidskrävande, bevisningen omfattande och biträdenas kostnader inte obetydliga. Fastigheten är vanligtvis lagfären å hustrun eller å båda makar samt beviljas hustrun rättshjälp med oftast lågt maximibelopp. I denna målgrupp finns starka skäl att begränsa samhällets kostnader för rättshjälpen.

Tanken att begränsa rättshjälpskostnaderna i dessa mål genom att utesluta angelägenheter av detta slag från rättshjälpen skulle innebära stora besparingar för staten. I de flesta fall torde det finnas rättsskyddsförsäkring. Denna täcker vanligtvis vad som nu täcks av rättshjälpsförmånerna. Det är dock tveksamt om det är lämpligt att genom lagstiftning undanta dessa mål från rättshjälpens område för att i stället lägga kostnaderna på enskilda försäkringsbolag, vilka numera kalkylerar med rättshjälpen i sina bedömningar vid bestämmande av villkor och premier. Dessa bolag är oförhindrade att, för den händelse deras försäkringar i allt stigande omfattning ianspråkta av försäkringstagarna i processer om fel i fastighet, ompröva och ändra villkoren i försäkringarna. I promemorian diskuteras även frågan i vad mån man kan räkna med att rättsskyddsförsäkringarnas omfattning kommer att vara oförändrade även om rättshjälpen ändras. Några bindande uttalanden har av förklarliga skäl inte kunnat ges av företrädare för Svenska Försäkringsbolags Riksförbund, SFR, och Folksam, även om det för närvarande inte finns skäl att göra några ändringar. Även om förslaget sålunda i dessa avseenden kan ifrågasättas vad gäller dess praktiska effekter, torde genomförandet av detsamma innebära stora kostnadsbesparingar för staten.

Rättshjälpen har föreslagits bli endast subsidiär och får således beviljas om den rättssökande inte har och inte heller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd. Hur den prövningen i praktiken skall tillgå och vilka bedömningar som därvid skall göras har inte besvarats i promemorian och leder till svårigheter för den beslutande.

I vart fall är det, vilken lösning som än väljes, väsentligt att reglerna utformas på sådant sätt att domstolarna inte tvingas att i stigande omfattning handlägga mål av detta slag utan tillgång till partsombud. Målen är redan i sig tillräckligt besvärliga och tidsödande. Skulle man i framtiden riskera att i vidgad omfattning få handlägga dem utan att parterna har juridiskt biträde, får man räkna med avsevärda tidsförluster för domstolarna.

Falu tingsrätt:

Med hänsyn till att ifrågavarande mål är förhållandevis talrika och ofta mycket kostnadskrävande har tingsrätten förståelse för det framlagda förslaget härutinnan. Även med beaktande av att rättsskyddsbehovet kan tillgodoses i en annan form än genom allmän rättshjälp ställer sig tingsrätten dock tveksam till förslaget att ställa ifrågavarande grupp av tvister utanför den allmänna rättshjälpen. Tingsrätten anser därvidlag att det föreligger en uppenbar risk för att föreslagen inskränkning av rättshjälpen kan föranleda försäkringsbolagen att införa villkorsändringar som begränsar rättsskyddsförsäkringens omfattning. Tingsrätten efterlyser också närmare besked om de omständigheter som skall leda till den bedömningen att den rättssökande "borde ha haft" rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd.

Lunds tingsrätt:

Mål om fel i fastighet är mycket vanligt förekommande och antalet förefaller att öka. Samtidigt är många av de problem som idag vidlåder rättshjälssystemet vanligen förekommande i dessa mål. Parterna är ofta makar där endast hustrun – hemmaarbetande utan inkomst – har rätts-hjälp. Rättsskyddsförsäkring finns vanligen på båda sidor. Båda dessa faktorer leder till att processekonomiska argument knappast påverkar parterna. Processen tyngs vidare ofta av mängder av påståenden om fel och därav föranledda yrkanden som aldrig skulle ha framställts om detta inneburit någon risk eller medfört några kostnader. Inte sällan kräver målet att sakkunnigutlåtande inhämtas vilket också medför höga kostnader. Den föreslagna lagtexten omfattar inte bara tvister enligt JB 4:19. Entreprenadtvister och andra tvister med anknytning till fastigheter och byggnader ställs i förslaget också utanför rättshjälpen. – Det är mot bakgrund av det anförda ingen tvekan om att den föreslagna inskränkningen av området för allmän rättshjälp, om den genomförs, kommer att medföra stora besparingar för staten. Detta förutsätter dock att villkoren i rättsskyddsförsäkringarna bibehålls i stort sett oförändrade. Samtidigt måste man hålla i minnet, att ett fastighetsköp ofta är den största affär många privatpersoner företar i sitt liv och att kostnaderna vid en eventuell process mestadels är höga. Konsekvenserna av ändringarna måste därför vara utredda innan inskränkningarna genomförs. Det undandrar sig tingsrättens bedömning hur försäkringsbolagen kommer att reagera på ändringarna men det framstår som klart att försäkringsvillkoren måste försämrass. Någon tillfredsställande utredning på denna punkt föreligger inte. Så som lagtexten i förslaget är utformad, kan försäkringsbolagen, genom att ändra försäkringsvillkoren, omintetgöra hela den avsedda effekten; försvinner försäkringen träder rättshjälpen in.

Tingsrätten vill tillägga, att det under senare år också blivit allt vanligare att nyproducerad småhusbebyggelse varit behäftad med allvarliga fel och brister, som köpare nödgats föra till domstol för erhållande av sin rätt. Att komma till rätta med dessa fuskbyggen är inte i första hand en rättshjälpsfråga utan en fråga om samhällets insyn i och kontroll av uppförandet av byggnaderna. Om emellertid enskild person i god tro förvärvat en sådan undermålig byggnad är den i allmänhet också i behov av hjälp för att tillvarata sin rätt.

En oklarhet i den föreslagna lagtexten (8 § 7 p) måste klaras ut om förslaget genomförs. Vad avses med att "den rättssökande . . . borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd."? På denna punkt krävs betydligt exaktare uttalanden i förarbetena än de som presenterats i promemorian; i annat fall kommer tillämpningsproblemen att bli stora.

Umeå tingsrätt:

— — — Rätten delar de synpunkter som framförts. Vad Svenska Försäkringsbolags Riksförbund uttalat om den föreslagna ändringens verkan för framtiden på rättsskyddsförsäkringens omfattning behöver inte inge några farhågor. Skulle rättshjälpen endast bli subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkringen kan det leda till begränsningar i denna försäkrings omfattning. Detta leder i så fall inte till annat än att statskassans vinst på sikt inte blir den man förväntat sig. Är den sammanlagda rättshjälpskostnaden i dessa angelägenheter redan nu 15 milj. kr. årligen finns hur som helst mycket att vinna.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm:

Tanken att rättshjälpen skall göras subsidiär i förhållande till en gällande rättsskyddsförsäkring är tilltalande och föranleder i och för sig ingen erinran från rättshjälpsnämndens sida. Problemet är dock att man enligt nämndens mening bör vara förvissad om att villkoren i en sådan försäkring verkligen omfattar den aktuella rättsliga angelägenheten. De flesta fastighetstvister omfattas troligen av nu förekommande försäkringar men helt säkert är det ingalunda. Detta leder till att de beslutande myndigheterna i princip måste i det enskilda ärendet kontrollera *för det första* om någon försäkring föreligger och *för det andra* de villkor som ingår. I extremfallen kan det *för det tredje* bli fråga om villkorstolkning. Denna senare komplikation hänger för övrigt samman med frågan vilka rättsliga angelägenheter som skall anses omfattade av den föreslagna nya punkten i 8 § rättshjälpslagen. Såvitt nämnden kan förstå avses inte enbart renodlade jordabalkstvister utan även immissionstvister. Skall då även entreprenadtvister, arbetsbetingstvister m.m. inräknas? Vilka stora svårigheter detta kommer att medföra för nämndens handläggare torde lätt inses.

En ytterligare komplikation inträder när en rättssökande inte innehar någon försäkring men borde haft en dylik eller annat liknande rättsskydd. Förslagets utgångspunkt är uppenbarligen att försäkringar i allmänhet måste finnas på grund av krav från banker och andra kreditinrättningar. Men om en fastighetsägare har en fastighet som inte är gäldbelastad eller belastad med lån hos en privatperson som inte kräver försäkringsskydd skall då fastighetsägarens underlåtenhet att hålla försäkring anses ursäktlig eller inte? I specialmotiveringen till lagförslaget talas ju endast om "ursäktligt förbiseende eller någon liknande omständighet". Tillämpningsproblemen kommer som synes att bli svåra beroende på alltför vaga rekvisit.

Rättshjälpsnämnden finner det slutligen i detta sammanhang ytterst anmärkningsvärt att i promemorian uttalas att anledning saknas att antaga att försäkringsvillkoren kommer att ändras därest fastighetstvister undantages från tillämpningsområdet för allmän rättshjälp. Såvitt nämnden kan

förstå av de uttalanden från SFR och Folksam som redovisas i departementspromemorian har inga som helst garantier lämnats. Enligt nämndens uppfattning borde en lagändring inte ens övervägas innan mer bindande uttalanden från försäkringsbranschen erhållits.

Rättshjälpsnämnden är som tidigare anförts positiv till att rättshjälpen i princip göres subsidiär i förhållande till en gällande försäkring men anser sig inte kunna ansluta sig till förslaget i dess föreliggande utformning.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg:

Förslaget tillstyrks.

Rättshjälpsnämnden i Malmö:

Rättshjälpsnämnden avstyrker förslaget om att undantaga fastighetstviserna från rättshjälpsområdet. Det förefaller högst osäkert om de som berörs av sådana tvister kan beredas tillfredsställande skydd genom försäkringar. Uttalanden från försäkringsbolagens sida tyder t.ex. knappast härpå.

Det är riktigt att rättshjälpskostnaderna i fastighetstvister uppgår till stora belopp. Statens utgifter bör emellertid kunna nedbringas utan att dessa tvister helt borttages från rättshjälpsområdet. En möjlighet är att ålägga den som tillsammans med rättssökande äger eller nyttjar en fastighet att vid tvist rörande denna bidra till rättshjälpskostnaderna. Hittills har endast en av lagfarna ägare till en fastighet behövt söka rättshjälp. För det mesta ansöker då den om rättshjälp som har lägst inkomster. Ofta är fastighet som nyttjas av två makar skriven på hustrun, som saknar inkomster. I dessa fall fastställs rättshjälpsavgifterna till låga belopp och staten betalar alltså huvuddelen av kostnaderna. Orsaken till att staten i dag subventionerar en stor del av kostnaderna i fastighetstvister ligger således i att rättshjälp söks av och beviljas personer med små inkomster. Den som tillsammans med rättssökande äger eller nyttjar fastighet har däremot i genomsnitt goda inkomster, inte sällan t.o.m. så höga att rättshjälp inte kan erhållas. Ändå saknas möjlighet att låta vederbörande bära någon del av kostnaderna. Ett sätt att råda bot på detta uppenbara missförhållande är sålunda att införa en regel, som förpliktar även den som tillsammans med rättssökande äger eller nyttjar tvisteobjektet att delta i rättshjälpskostnaderna. Regeln bör gälla oavsett om vederbörande är delägare i fastigheten eller ej och oavsett vilka inkomstförhållanden som föreligger. Enligt rättshjälpsnämndens uppfattning bör avsevärda besparingar kunna göras på detta sätt. En bestämmelse med detta innehåll rimmar också väl med den av nämnden deklarerade åsikten att den som berörs av en tvist efter förmåga skall bidra till kostnaderna för lösning av densamma.

Rättshjälpsnämnden i Malmö har i sitt remissvar beträffande förslaget

till lag om ändring i 8 § rättshjälpslagen, de s.k. pilotfallet, framhållit att genomförande av förslaget kan få betydelse bl.a. för fastighetstvister. Rättshjälpsnämnden har där antytt att besparingar bör kunna göras framför allt vad gäller tvist beträffande fastigheter, som ingår i gruppbebyggelse, om rättshjälpen inskränks till att avse en eller ett par av fastighetsägarna.

Stränga krav måste ställas på sökande i fastighetsärenden att visa att behov av rättshjälp verkligen föreligger. Rättshjälpsnämnden i Malmö sände för ungefär ett år sedan ut en skrivelse till advokaterna inom rättshjälpsnämndens verksamhetsområde med information om lämplig utformning av ansökningar i sådana ärenden. I skrivelsen angavs att sökande i samband med ansökningen bör visa att tekniker gjort en översiktlig bedömning av vilka fel som föreligger, orsaken till dessa samt de ungefärliga kostnaderna för att rätta till felen. Även motpartens inställning till eventuellt krav borde redovisas. Nämnden har uppfattningen att resultatet av skrivelsen blivit att många fastighetstvister stannat på rådgivningsstadiet hos advokaterna. En viss besparing i fråga om rättshjälpskostnader har säkerligen gjorts. Nämnden har med det sagda velat peka på möjligheten av ytterligare en sparmetod.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

Tvister angående fel i fastighet har enligt nämndens erfarenhet blivit mycket dyrbara i rättshjälps hänseende. Eftersom alla fastighetsägare torde ha försäkring med rättsskyddsmoment, anser nämnden sig kunna godtaga den föreslagna lagändringen i denna del. Detta förutsätter givetvis att försäkringsbolagen inte ändrar sina försäkringsvillkor, så att rättsskyddet för den enskilde allvarligt försämras.

Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm:

Då det gäller att spara pengar måste inskränkningar ske på så sätt att klienterna drabbas så lite som möjligt. Ett steg i den riktningen är förslaget att klienten i första hand bör utnyttja sin rättsskyddsförsäkring i fastighetstvister.

Emellertid bör detta inte inskränkas till enbart tvister om fel eller skador å byggnader och fastigheter. Samma regel bör även gälla för samtliga tvister som berör fastighet och som täcks av rättsskyddsförsäkring. Som exempel på andra dyrbara tvister kan nämnas bullerstörningar, servitutstvister, rätt till vatten och fiske m.m. Stora besparingar torde således kunna göras om regeln omfattas att gälla alla tvister angående fastighet vilka omfattas av rättsskyddsförsäkring.

Förslaget att regeln även bör gälla den som bort ha rättsskyddsförsäkring är skrämmande och innebär införande av en ny princip, nämligen att endast skötsamma personer skall erhålla rättshjälp. Om alla rättssökande

handlade som "bonus pater familias" skulle såväl rättshjälpen som domstolsverksamheten kunna inskränkas till ett minimum. Anledningen till att människor behöver juridiskt biträde är nämligen just att de i viss situation har handlat försumligt på ett eller annat sätt.

Vidare måste man ställa sig frågan vem som bör ha rättsskyddsförsäkring.

Översatt på tandvårdsförsäkringsområdet motsvarar förslaget att endast den som borstat tänderna ordentligt omfattas av försäkringen.

Rättsskyddet utgör en ringa del av villahemförsäkringen och ingen avstår från försäkring för att kunna utnyttja rättshjälpen. Däremot kan man säga att den som ej tecknar villahemförsäkring är avvikande och därför i största behov av hjälp.

Advokatbyrån tar således bestämt avstånd från förslaget att den som bort ha rättsskyddsförsäkring skall undantas från rätten till allmän rättshjälp.

Allmänna advokatbyrån i Uppsala:

Förslaget tillstyrkes med nedan angiven reservation.

När den nuvarande jordabalken antogs och utfärdades fick ett mycket stort avsnitt i civilrätten ny form och nytt innehåll. Även om reglerna i den nya jordabalken (NJB) i viss utsträckning kan sägas ha utgjort en kodifiering av den tidigare gällande rätten måste i detta sammanhang understrykas att många regler – exempelvis de om köpets form och om parternas ansvar för fel och brist i egendomen – saknade motsvarighet i de före jordabalkens ikraftträdande gällande författningarna. Den konsumentvänliga lagstiftningen som i och med NJB trädde i dagen skapade både utrymme, förutsättningar och behov för den enskilde att söka hjälp och biträde i hithörande angelägenheter; detta förhållande accentuerades av att många rättsfrågor fått och får sin lösning ej i lagtext utan efter prövning av våra tillämpande myndigheter. Det är rimligt att se samhällets kostnader i hithörande sammanhang (cirka 15 miljoner kronor) även mot denna bakgrund.

Den enskilde har även för framtiden stort behov av biträdeshjälp i frågor som gäller fast egendom. Endast under förutsättning att den enskildes rätt att tillvarata sina intressen oberoende av sina ekonomiska resurser kan garanteras torde en övervältring av kostnaderna på försäkringsbolagen kunna accepteras.

Med hänsyn till försäkringsbolagens differenta villkor i de olika rättsskyddsförsäkringarna och kanske framför allt till tillämpningen härav bör en samordning av försäkringsvillkoren ske så att den enskilde åtnjuter samma rätt oavsett vilket försäkringsbolag han anlitar.

Det måste emellertid framhållas att rättsskyddsförsäkringen är frivillig och det förefaller tveksamt om den kan få en sådan täckning som man ur den enskildes synpunkt har rätt att kräva på rättsskyddsområdet.

Förslaget att regeln även bör gälla den som *bort ha* rättsskydd synes innebära att en ny princip införes i lagen, nämligen att endast skötsamma personer skall kunna erhålla ekonomisk hjälp. Anledningen till att människor behöver juridiskt biträde är ofta i tvister varom här är fråga, att de på något sätt handlat culpöst.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Vid övervägande av väckta besparingsfrågor är det utomordentligt angeläget att eventuella besparingsåtgärder riktar sig mot områden där den rättssökande icke drabbas. Anledning torde saknas till antagande att försäkringsbolagen skulle försämrta rättsskyddet för fastighetstvister om dessa undantogs från rättshjälp. Ifrågavarande besparingsåtgärd torde sålunda kunna genomföras utan särskild olägenhet för den enskilde. Allmänna advokatbyrån ställer sig sålunda oreserverat bakom förslaget i promemorian. Likaså delar byrån uppfattningen att i de fall omständigheterna är sådana att den rättssökande inte haft rättsskyddsförsäkring och inte heller bort haft sådan denne även i fortsättningen bör erhålla rättshjälp.

Som huvudregel bör sålunda gälla att rättshjälp undantages i alla tvister rörande fastighet där rättsskyddsförsäkring finns eller bort finnas.

Allmänna advokatbyrån i Luleå:

Den principiella utgångspunkten för den allmänna rättshjälpens omfattning är ju att rättshjälp skall utgå i alla slags rättsliga angelägenheter. Från denna princip gjordes redan vid rättshjälpslagens tillkomst undantag för vissa ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet, de s.k. massärendena. Därefter har genom lagändring äktenskapsförord, testamente och gemensamma ansökningar om boskillnad undantagits från rättshjälpsområdet. De senare ändringarna har motiverats med att det är fråga om "förmögenhetsrättsliga dispositioner som visserligen i och för sig kan vara välmotiverade men som ändå knappast har en sådan angelägenhetsgrad att de bör belasta rättshjälpsresurserna" (prop. 1981/82:28 s. 20). Det är ärendenas karaktär av att antingen vara huvudsakligen enkla eller innebära en förmögenhetsrättslig disposition, som hittills har motiverat att de undantagits från rättshjälpsområdet.

Mot den skisserade bakgrunden innebär förslaget att från rättshjälp undanta angelägenheter som avser fel eller skada beträffande fastigheter eller byggnader ett principiellt nytt synsätt på rättshjälpens konstruktion. För det första är det fråga om ett område som verkligen tillhör kärnjuridiken och för det andra knyter man frågan om rättshjälp skall beviljas eller ej till en helt ny faktor, nämligen om sökanden har eller bör ha rättsskyddsförsäkring.

Vid tillkomsten av rättshjälpslagen uttalade dåvarande departements-

chefen "att utgångspunkten bör vara att rättshjälp i första hand bör ge skydd vid oföretsedda händelser som berör den enskildes personliga och ekonomiska förhållanden" (prop. 1972:4 s. 242). De hittills i lag gjorda undantagen kan, om än inte utan svårighet, pressas in under detta uttalande. Däremot synes det aktuella förslaget utgöra ett frångående av denna princip; det är nämligen fråga om oföretsedda händelser som ofta ingripande berör den enskildes både personliga och ekonomiska förhållanden, som föreslås bli undantagna från rättshjälp.

Den andra principiella nyheten är att detta undantag knyts till något som ligger utanför det allmännas kontroll, nämligen frågan om det finns eller bör finnas privat försäkring; man utgår ifrån att det är försumligt av en fastighetsägare att inte ha en försäkring som innehåller ett rättsskyddsmoment.

Frågan är om man inte bör utreda relationen mellan privata försäkringar och samhällets rättshjälp innan man eventuellt företar någon lagändring. Försäkringsbolagen har ju vanligen i sina försäkringsvillkor föreskrivit att rättshjälp skall sökas och utnyttjas i första hand medan staten nu föreslås ripostera genom att kräva att den enskilde i första hand skall tillse att han har en försäkring, som kan utnyttjas i den aktuella rättsliga angelägenheten. Denna situation blir principiellt sett konstig. Situationen blir inte lättare av att försäkringsvillkoren ju är olika. Enligt uppgift har åtminstone ett bolag det villkoret att ersättning till försäkringstagarens biträde inte utgår om en tvist om exempelvis dolda fel avgörs genom förlikning utom rätta.

Vissertligen tycks försäkringsbranschens företrädare ha uttalat sig på ett sätt som uppfattas som lugnande, men av hänvisningarna i promemorian att döma är dessa uttalanden tämligen svävande och branschen tycks vilja avvakta den framtida utvecklingen.

Det är särskilt betydelsefullt att relationen mellan samhällets rättshjälp och de privata försäkringarna verkligen får en principiell lösning, eftersom det ju finns så många andra områden där denna relation blir aktuell. Vid exempelvis trafikskaderegleringar beviljas ju allmän rättshjälp, varvid försäkringsbolaget ersätter rättshjälpsavgiften medan utlägg för läkarintyg och annan utredning, som före rättshjälpsreformen betalades av försäkringsbolagen, är en rättshjälpskostnad. I detta speciella fall gäller sålunda en annan princip och man kan sannolikt finna även andra inkongruenser mellan rättshjälp och försäkring.

Enligt direktiven till kommittén för översyn av rättshjälpssystemet skall kommittén bland andra frågor överväga om rättsskyddsbehovet kan tillgodoses i någon annan form än allmän rättshjälp. På grund av frågans principiella räckvidd bör därför 8 § rättshjälpslagen inte ändras nu utan man bör invänta kommitténs översyn av den nuvarande rättshjälpen och utvärderingen av tidigare reformer.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet:

I fråga om fel och skador i fastighet föreslås befogade inskränkningar i rättshjälpen. Styrningseffekterna av utebliven rättshjälp i sådana fall är emellertid inte diskuterade. Förslagen innebär också ett detaljsnickeri som knappast kan försvaras innan problemen undersökts mera ingående. För fastighetsfelens del är enligt fakultetsnämndens mening varje åtgärd som sänker tvistebenägenheten en samhällsekonomisk besparing. Den föreslagna regeln innebär dock att besparingseffekten uteblir så snart som försäkringsbolagen inte erbjuder passande försäkringar. Då faller ansvaret åter på rättshjälpen. Fakultetsnämnden ifrågasätter om inte en schematisk och provisorisk lösning som innebär att *alla* tvister om fel i fastighet utesluts från lagens tillämpningsområde i dagsläget vore att föredra. Här för talar den i PM:en angivna uppfattningen att tvister om större förmögenhetsvärden i första hand bör belasta dessa värden i ett läge där resurserna för rättshjälp är små.

Sveriges domareförbund:

I frågan om rättshjälp i angelägenheter om fel i fastigheter kan domareförbundet vitsorda att mål av denna typ kommit att belasta domstolarna i ökande omfattning och att dessa mål regelmässigt är arbetskrävande och kostsamma. Förbundet nödgas emellertid avvisa tanken på att sådana mål av kostnadsskäl skall undantas från de rättsliga angelägenheter, där rättshjälp kan beviljas. Tvister av denna typ skiljer sig väl till omfattningen men knappast till sin allmänna karaktär från andra tvister av civilrättslig art, som föranleder rättslig prövning vid domstol eller annan myndighet. Det synes därför principiellt otillfredsställande att ge dessa mål en särställning när det gäller möjligheterna till rättshjälp. Det förhållandet, att parterna – i vart fall den part som innehar gällande försäkring för fastigheten – regelmässigt är skyddade från att svara för egna eller motpartens rättegångskostnader genom det rättsskydd som försäkringen innehåller, utgör i princip knappast något skäl för en sådan särbehandling. Frågan om förhållandet mellan rättsskyddsförsäkring och allmän rättshjälp bör enligt förbundets mening diskuteras i ett vidare sammanhang än vad det nu framlagda förslaget tillåter, och denna diskussion bör – såsom tidigare framhållits – lämpligen anstå till dess resultatet av den inledda översynen av tillämpningsområdet för rättshjälpen och omfattningen av rättshjälpsförmånerna redovisats. Förslaget förefaller också otillräckligt underbyggt i fråga om de konsekvenser förslaget skulle kunna få för försäkringsbolagens – och ytterst för försäkringstagarnas – del.

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokathyrår:

Föreningen gillar förslaget men kan alldeles icke godtaga tanken att utesluta möjligheten att få rättshjälp i fall där försäkring "borde ha" funnits. Förslaget kan vidgas till att omfatta alla tvister om fastighet.

Svenska försäkringsbolags riksförbund:

En — — principfråga är om man, som nu föreslås, skall flytta över kostnaderna på den andra delen i det sammanhängande skyddet, nämligen rättsskyddsförsäkringen. Om inte motsvarande ändring sker i försäkringen innebär ju detta endast att kostnaderna flyttas från skattebetalarnas till försäkringstagarnas kollektiv. Sett i ett samhällsekonomiskt perspektiv förefaller en sådan åtgärd mindre meningsfull, eftersom de båda kollektiven i stor utsträckning består av samma personer.

Riksförbundet menar att det hade varit riktigare och mera verkningsfullt att låta reformen styras av mera genomtänkta och allsidigt verkande principer än det begränsade syftet att så snart som möjligt spara pengar åt staten, hur angeläget detta än kan vara. Från den utgångspunkten motsätter sig riksförbundet förslaget i promemorian, såvitt det berör rättsskyddsförsäkringen. Riksförbundet upprepar alltså det krav som förbundet framförde i sitt yttrande 1982-01-18 över departementets preliminära remiss och som innebär att åtgärder av detta slag bör övervägas av den förestående allmänna översynen av rättshjälpen.

Om förslaget ändå genomförs vill riksförbundet också upprepa att försäkringsbolagen inte på detta stadium kan avge några bindande uttalanden om rättsskyddsförsäkringens omfattning i anledning av inskränkningarna i rättshjälpen. Det finns alltså ingen garanti för att de rättssökande kommer att ha ett skydd försäkringsvägen om rättshjälpen inskränks när det gäller angelägenheter om fel i fastighet m.m. Även om försäkringsskyddet bibehålls vid nuvarande omfattning är det tveksamt om försäkringen svarar mot behoven t.ex. i en stor fastighetstvist, detta med tanke på försäkringens maximalbelopp (i allmänhet högst 50 000 kr.). Härvid måste också beaktas att beloppet också måste tas i anspråk för att betala kostnaden som den försäkrade kan förpliktas utge till motparten.

En annan komplikation i förslaget i denna del gäller regleringen av rätten att även i fortsättningen få rättshjälp i fastighetstvister ("rättshjälp får beviljas endast om den rättssökande inte har och inte heller borde ha haft rättsskyddsförsäkring" — 8 § p 7).

Rättshjälpen kan hamna i svårigheter när det skall prövas om någon borde ha haft rättsskyddsförsäkring. En villaägare t.ex. kan teckna separat fastighetsförsäkring utan rättsskydd och därtill en hemförsäkring för egendomsskyddet, också den utan rättsskydd. Regeln förutsätter alltså för sin praktiska funktion att det får anses åligga en fastighetsägare att hålla rättsskyddsförsäkring. Motiven kan behöva kompletteras i detta avseende.

Folksam:

När det gäller förslaget att från rättshjälpen undanta vissa angelägenheter om fel i fastighet och byggnad innebär uppenbarligen departementsförslaget en kraftig minskning av rättshjälpsutgifterna, men det är inte någon reell besparing utan enbart en överflyttning av kostnader till villaägarkollektivet. Visst kan man finna skäl för att ett begränsat kollektiv bör betala sina kostnader, men frågan borde ha diskuterats i ett större sammanhang och inte bara när det gäller en begränsad grupp av tvister. Man berör här den viktiga frågan om vem, staten eller enskilda försäkringsbolag, som skall svara för ett grundläggande rättsskydd. Departementsförslaget innebär en principiell förändring jämfört med vad som slogs fast i samband med rättshjälpsreformen i början på 70-talet. Den parlamentariska utredningen borde först få överväga en sådan fråga.

Det är också en principiell fråga i vad mån man genom besparingar på ett håll flyttar över kostnader till andra så att man riskerar i detta fall höjda försäkringspremier, vilket kan vara ägnat att begränsa rättsskyddsvillkorens omfattning. När det gäller rättsskyddsförsäkring är det inte självklart att försäkringstagarna orkar med ökade utgifter. Visst kan det vara så att detta kollektiv är berett att betala mer, men det är svårt att nu förutse hur stora kostnadsökningar departementsförslaget medför för rättsskyddsförsäkringens del. Bara vad gäller angelägenheter om fel i fastigheter och byggnader anser sig departementet kunna spara ca 15 miljoner och redan detta innebär mer än en femtioprocentig höjning av nuvarande rättsskyddskostnader när det gäller det rättsskydd som erbjuds villaägare. Folksam anser inte att kostnadsskäl får hindra nödvändiga förändringar, men man måste vara medveten om att någon skall betala vad staten sparar. Hittills har man ansett att samhället skall erbjuda en grundläggande rättshjälp som kompletteras av rättsskyddsförsäkringen. Det vore olyckligt om man genomför lagändringar som försvårar möjligheten för försäkringsbolagen att komplettera och kanske ytterligare förbättra ett grundläggande skydd.

En betydelsefull rättspolitisk fråga är om det är lämpligt att allmän rättshjälp inte får beviljas i angelägenheter som avser fel i fastighet och byggnad och där rättsskyddsförsäkring *borde* ha funnits. På andra lagstiftningsområden har man tvekat inför sådana lösningar. Under alla förhållanden måste motiven till detta förslag kompletteras. Om förslaget genomförs kan man annars förvänta tolkningsbekymmer. Inte bara ifråga om ifall rättsskyddsförsäkring borde ha funnits utan också i sådana fall där rättsskyddsförsäkring visserligen tecknats men den aktuella angelägenheten ändå inte omfattas av försäkringen på grund av någon undantagsregel eller beloppsbegränsning.

Folksam föreslår sammanfattningsvis att departementsförslaget, i den mån rättsskyddsförsäkring berörs, inte genomförs utan får vila i avvaktan på den parlamentariska utredningen.

Sveriges Villaägareförbund:

En första fråga som inställer sig är hur försäkringsalternativet förhåller sig till reglerna om rättshjälp. Den som beviljas allmän rättshjälp är skyldig att efter förmåga bidra till kostnaderna för rättshjälpen med en rättshjälpsavgift som maximeras med hänsyn till den rättssökandes betalningsförmåga. I rättsskyddsförsäkringen motsvaras denna avgift av självriskens som – liksom rättshjälpsavgiften – kan variera. Utöver självriskens skall försäkringstagaren dessutom svara för en viss procentuell andel av kostnaderna. Någon sådan skyldighet finns f.n. icke enligt rättshjälpslagen. I promemorian föreslås dock att den som åtnjuter allmän rättshjälp i fortsättningen skall betala tio procent av kostnader som överstiger 3 000 kr. Beträffande rättsskyddsförsäkringen gäller slutligen att ersättningsgillt belopp är maximerat till 50 000 kr. eller mer; någon sådan begränsning finns inte enligt rättshjälpslagen.

Under förutsättning att det i rättshjälpslagen införs ett självrisksystem synes försäkringslösningen på det hela taget ge samma resultat (såvida inte rättegångskostnaderna överstiger ersättningsgillt belopp enligt försäkringen). Denna jämförelse bygger emellertid på antagandet att den i hemförsäkringen ingående rättsskyddsförsäkringen har samma utformning även i fortsättningen. Ingenting säger att så blir fallet. Det finns i detta sammanhang anledning att understryka vad som framhållits från försäkringshåll. Bedömningen av försäkringens innehåll måste ske med beaktande av bl.a. det skydd som tillhandahålles konsumenterna på andra vägar än genom försäkringen och vad som är ekonomiskt rimligt och möjligt att föra ut på marknaden. Varje bolag har frihet att bestämma produktinnehållet i försäkringarna och konsumenternas möjligheter att åstadkomma förändringar eller förhindra försäkringar är mycket begränsade. Trycket på premienivån är redan nu mycket starkt. Även mindre omfattande begränsningar i rättshjälpen kan innebära ökade kostnader för försäkringen. En ökad belastning på vissa delar av rättsskyddsförsäkringen kan tvinga fram försäkringar i denna eller i andra delar av hemförsäkringen för att uppnå en balanserad premienivå.

En försäkring av rättsskyddsförsäkringen kan ta sig olika uttryck. Självriskens kan höjas; försäkringstagarna kan åläggas att svara för en större procentuell andel av överskjutande kostnader; den övre gränsen för rätt till ersättning kan sättas lägre. Görs det förändringar till det sämre i rättsskyddsförsäkringen eller i övriga delar av hemförsäkringen, innebär detta att villaägare i vissa fall blir sämre ställda än övriga rättssökande. Detta är enligt förbundets mening helt oacceptabelt. Överhuvudtaget måste ifrågasättas om undantag från möjligheterna att erhålla rättshjälp skall knytas till en faktor – en försäkrings innehåll – varöver statsmakter och enskilda inte kan råda.

SVF avstyrker därför den valda lösningen. Tillräckliga besparingsef-

fekter bör i stället kunna uppnås genom den föreslagna regeln om självrisk vid rättshjälp.

Om förslaget likväl genomförs, utgår förbundet från att försäkringsalternativet inte ges vidare innebörd än som framgår av lagtext och motivuttalanden. En absolut förutsättning för försäkringsalternativet måste också vara att det för övriga rättssökande som åtnjuter allmän rättshjälp utgår en självrisk.

Centralorganisationen SACO/SR:

Förslaget innebär att denna typ av tvist i princip undantages från allmän rättshjälp. Som motiv anföres främst att kostnaderna är höga samt att rättshjälp normalt skulle kunna täckas genom rättsskyddsförsäkringar.

SACO/SR ställer sig tveksamt till förslaget. Det förhållandet att en viss typ av processer ökar till följd av ändringar i civilrättslig lagstiftning bör ej medföra att rättshjälpen skärs ned i just dessa mål. Fastighetstvister rör ofta mycket stora värden och är av mycket stor betydelse för den enskilde. Det är uppenbar risk att ett inskränkande av allmän rättshjälp skulle kunna leda till att innehållet i och omfattningen av försäkringsbolagens rättsskyddsförsäkringar påverkas negativt. Förbundet anser att besparingar för rättshjälpen kan ske på annat sätt för fastighetstvister, t.ex. genom ökad kontroll av sakkunnigkostnader, utökat medägaransvar för rättegångskostnader och begränsning av rättshjälpsbiträdes möjlighet att besluta om utomprocessuell utredning av mindre omfattning.

Sveriges föreningsbankers förbund:

Allmän rättshjälp utgår vid många olika slags tvister, även då saken är sådan att den rättssökandes rättsskyddsförsäkring kan utnyttjas. Rättsskyddsförsäkringsvillkoren är som regel utformade så att försäkringen är subsidiär till den allmänna rättshjälpen. Detta innebär i sak att försäkringen används för att täcka den rättssökandes rättshjälpsavgift, vilket i sin tur innebär att försäkringen har betydelse främst för högre inkomsttagare. Vidare utnyttjas försäkringen för att täcka eventuellt ansvar för motpartens rättegångskostnader.

Man kan fråga sig om en sådan sakernas ordning är rimlig. Å ena sidan utformas försäkringsvillkor i allmänhet på sådant sätt att försäkringarna träder in först sedan försäkringstagaren tagit ut vad som är möjligt från statens sida. Å andra sidan är det då faktiskt så att försäkringsbolagets risk måste vara större ju högre inkomster försäkringstagaren har. Detta påverkar inte försäkringsbolagets premie eftersom rättsskyddsförsäkringen ingår som en del i hemförsäkringen och, när det gäller viss särskild slags egendom, som en del av försäkringen för den särskilda egendomen. — — —

Den föreslagna lösningen, att rättsskyddsförsäkringen skall träda i första

hand och att rättshjälp skall utgå endast om vederbörande varken haft, eller bort ha, försäkring är tilltalande. Frågan är dock om det finns något rimligt skäl att begränsa denna regel till att gälla blott tvister om fel i fastighet. Ur försäkringsbolagens synpunkt borde det vara ganska svårt att motivera en premiehöjning för all fast egendom till följd av en sådan ändring, trots att förslaget säkerligen medför ökade kostnader för bolagen. Vill staten spara pengar genom att undanta vissa slags tvister från området för allmän rättshjälp, bör alla slags tvister med anknytning till egendom, som är av sådan art att den kan ersättas genom den för egendomen särskilda försäkringen eller genom hemförsäkringen, undantas. När det gäller möjligheten att subsidiärt erhålla allmän rättshjälp, borde möjligheten härtill vara relativt god då den försäkring som bort utnyttjas varit hemförsäkring. Rör tvisten sådan egendom för vilken särskild försäkring i regel finns bör endast undantagsvis allmän rättshjälp beviljas.

5 Nedre gräns för återbetalningsskyldighet till staten

JK:

I denna del har jag ingen erinran. Jag vill dock påpeka att den föreslagna utformningen av bestämmelsen i 31 § andra stycket rättshjälpslagen inte är helt klar. Den kan leda tanken till att återbetalningsskyldighet generellt ej skall gälla belopp upp till en viss av regeringen fastställd gräns eller med andra ord att avdrag alltid skall göras för detta belopp. Den nuvarande redaktionella utformningen är klarare till sin innebörd.

Domstolsverket:

DV avstyrker att den nedre gränsen för återbetalningsskyldighet till staten sänks. DV grundar sin ståndpunkt på följande förhållanden.

Den genomsnittliga indrivningskostnaden anges uppgå till 250 kr. Detta belopp motsvarar den grundavgift som anges i 4 § förordningen (1981:1185) om exekutionsavgifter. Beloppet överfördes dock oförändrat från 3 § exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027), där beloppet infördes att gälla från den 1 januari 1981. Beloppets storlek grundades på en av RSV under hösten 1980 företagen undersökning av de genomsnittliga kostnaderna i utsökningsmål. Skulle samma undersökning ligga till grund för uppgiften i promemorian så är gränsen 250 kr. alltför låg på grund av dels penningvärdets försämring, dels att beloppet endast torde avse kostnaden efter det att ett ärende har anhängiggjorts hos kronofogdemyndighet. Till beloppet bör således läggas de kostnader som uppkommer i domstol och hos länsstyrelse. Sammanlagt torde penningvärdeförsämringen och nyss nämnda kostnader medföra att det belopp där återbetalningsskyldighet till

staten blir aktuell bör höjas ganska avsevärt, kanske upp till den föreslagna grundavgiftens storlek.

I detta sammanhang vill domstolsverket även peka på effekten av förhållandena dels att rättshjälp i brottmål föreslås kunna beviljas en tilltalad om hans beräknade årsinkomst ej överstiger 50 000 kr., dvs. motsvarande 950 kr. i maximibelopp för en icke försörjningsskyldig person, dels att gränsen för återbetalningsskyldighet sätts vid ett lägre belopp. Detta kommer att förorsaka domstolarna och indrivningsmyndigheterna merarbete genom att domstol först av allmänna medel utbetalar vissa kostnader, t.ex. för av den tilltalade åberopad bevisning, och sedan, om den tilltalade döms, förpliktar honom att återbetala ett belopp upp till det för honom gällande maximibeloppets storlek. Detta merarbete skulle försvinna, dels om gränsen för rättshjälp i brottmål sattes vid samma inkomstnivå som den där endast grundavgift utgår vid allmän rättshjälp, dels om lägsta återbetalningspliktiga belopp sattes lika med grundavgiften.

Besvärsnämnden för rättshjälp:

Ingen erinran.

Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten tillstyrker förslaget.

Huddinge tingsrätt:

Förslaget om nedre gräns för återbetalningsskyldighet till staten tillstyrks, men tingsrätten betvivlar att genomsnittskostnaden för ett indrivningsärende ligger så lågt som 250 kr. Det är tingsrättens uppfattning att det allmännas kostnader för olika slag av åtgärder ofta är starkt underskattade, i vart fall om hänsyn tas även till kostnader som hänför sig till den organisation vilken utgör basen för en befattningshavares verksamhet.

Sollentuna tingsrätt:

Förslaget kan tillstyrkas.

Falu tingsrätt:

Ingen erinran.

Lunds tingsrätt:

Tingsrätten biträder övervägandena och förslagen under detta avsnitt.

Umeå tingsrätt:

Rätten har ingen erinran mot eller särskild synpunkt på den föreslagna ändringen.

Rättshjälpnsnämnden i Stockholm:

Rättshjälpnsnämnden har ingen erinran mot förslaget.

Rättshjälpnsnämnden i Göteborg:

Förslaget avstyrks.

Rättshjälpnsnämnden i Sundsvall:

Enligt nämndens uppfattning finns det ingen anledning att ändra de nu gällande bestämmelserna. Även här anses anknytningen till basbeloppet vara lämplig. Nämnden vill också ifrågasätta om de verkliga indrivningskostnaderna — såsom betänkandet antagit — stannar vid 250 kr.

Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm:

Eftersom kostnaden är genomsnittligt 250 kronor för indrivning av rättshjälpsfordran och då fordran hos de mindre bemedlade torde vara svårare och kostsammare attindriva, bör gränsen för återbetalningsskyldighet ligga vid den lägsta grundavgiften, dvs. ca 350 kronor.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Ingen erinran finns mot att betalningsskyldighet mot staten bör åläggas om beloppet överstiger indrivningskostnaden med i allt fall 100 kronor.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet:

Tidigare har *grundavgiften* höjts i syfte att begränsa statens utgifter för rättshjälpskostnaderna. Vid denna lagstiftning förbisåg man att höjningen av grundavgiften medförde att den tilltalades återbetalningsskyldighet enligt RB 31:1 st. 3 kom att begränsas, så att statsverkets inkomster skulle kunna minska. Denna effekt var inte eftersträvad. I promemorian föreslås nu en ändring för att rätta till misstaget. Den nedre gränsen för återbetalningsskyldighet skall inte knytas an till grundavgiften (340–350 kronor) utan fastställas av regeringen till ett lägre belopp, 250 kronor. Denna beloppsgräns har valts, därför att den genomsnittliga indrivningskostnaden sägs vara 250 kronor. Häremot vill fakultetsnämnden invända att det är betydligt svårare att driva in statens försvararkostnader från en person

som fällt i brottmål än det är att driva in rättshjälpskostnader från en person som ålagts återbetalningsskyldighet för rättshjälpskostnader i tvis-temål. Den som fällt till ansvar i brottmål har vanligen en sådan ekonomisk situation att det oftast inte går att driva in några pengar från honom. Fakultetsnämnden håller för sannolikt att det inte kan vara lönsamt för staten att driva in mindre belopp från dömd person. Den nuvarande avgiftsgränsen bör snarare höjas än sänkas. Kanske bör man helt avskaffa återbetalningsskyldigheten för de som fällt till ansvar i brottmål. (Jfr vidare om indirekta samhällsekonomiska vinster BRÅ Rapport 1977:4 s. 222 ff.) Om den föreslagna ändringen av RB 31:1 st. 3 genomförs nu, är det mycket möjligt att nya ändringar kommer att göras snart i anledning av förslag från rättegångsutredningen eller den parlamentariskt sammansatta utredning som tillsatts för att göra en genomgripande översyn av rättshjälpslagen. Sådana återkommande ändringar av rättshjälpslagen bör undvikas.

Rättshjälpskommittén (1982:01):

Den föreslagna lydelsen av 31 § andra stycket RHL och 31 kap. 1 § tredje stycket RB, att ersättningsskyldighet inte skall åläggas "för belopp som" understiger en viss gräns, kan misstolkas så att en viss summa alltid skall dras av från det återbetalningspliktiga beloppet. Reglerna bör i stället utformas så att ersättningsskyldighet inte skall åläggas "om det belopp som kan komma i fråga" understiger en viss gräns.

Sveriges domareförbund:

Ingen erinran.

6 Fördelning av ersättning som motpart eller annan förpliktats återbetala

JK:

Ingen erinran.

Besvärsnämnden för rättshjälpen:

Ingen erinran.

Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten anser att förslaget om att den som ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader alltid skall betala ett belopp som motsvarar rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till staten innebär en välkommen förenkling av avräkningsförfarandet. Förslaget tillstyrks.

Huddinge tingsrätt:

Förslaget bör enligt tingsrätten kunna genomföras utan att kommitténs arbete avvaktas.

Sollentuna tingsrätt:

Det föreslagna förenklade förfarandet för återbetalning av rättshjälpskostnader tillstyrks helt då det hittills tillämpade återbetalningssystemet inneburit en onödig och handläggningssmässigt tidskrävande omgång.

Falu tingsrätt:

Ingen erinran.

Lunds tingsrätt:

Den nuvarande regeln i 33 § RHL utgör en ständig källa till irritation och varje förslag som innebär en förenkling mottages positivt. Den enklaste lösningen torde vara att hela beloppet inklusive rättshjälpsavgiften betalas till staten. Kan detta av statsfinansiella eller andra skäl inte accepteras framstår den föreslagna lösningen som det bästa alternativet.

Umeå tingsrätt:

Få stadganden torde ha förbryllat tillämparen av rättshjälpslagen så som 33 §. Ingen förändring kommer heller att hälsas med sådan entusiasm som den föreslagna.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm:

Rättshjälpsnämnden har ingen erinran mot förslaget.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg:

Förslaget tillstyrks.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

Med tanke på de betydande tillämpningssvårigheter som synes ha rått med gällande bestämmelser tillstyrker nämnden lagförslaget i denna del.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Föreslagen ändring av 33 § rättshjälpslagen innebär att den enskilde belastas på ett sätt som tidigare ej skett. Med hänsyn till de administrativa fördelar förslaget innebär vill byrån dock ej motsätta sig förslaget.

Rättshjälpskommittén (1982:01):

Eftersom nuvarande andra stycket i 33 § RHL föreslås utgå bör i sista stycket orden "första – tredje styckena" ändras till "första och andra styckena".

Sveriges föreningsbankers förbund:

Det system som idag gäller för återbetalning av rättshjälpskostnader till vinnande motpart, är tämligen komplicerat. Utredningen har föreslagit en förenkling, som går till på så sätt att den som har ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader skall betala vad som motsvarar rättshjälpsavgiften till den som haft rättshjälp och återstoden till staten. Detta får anses vara ett praktiskt system.

7 Tolkkostnader vid rådgivning

JK:

Ingen erinran.

Besvärsnämnden för rättshjälpen:

Ingen erinran.

Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten har inte någon erinran mot förslaget.

Huddinge tingsrätt:

Förslaget bör enligt tingsrätten kunna genomföras utan att kommitténs arbete avvaktas.

Sollentuna tingsrätt:

Förslaget biträds av tingsrätten då det underlättar för en inte svensktalande person att utnyttja rådgivningsmöjligheterna.

Falu tingsrätt:

Ingen erinran.

Lunds tingsrätt:

Föreslagen ändring berör inte direkt tingsrättens verksamhet men fyller ett behov från rättssäkerhetssynpunkt. Tingsrätten ifrågasätter dock om inte, till undvikande av missförstånd och tolkningsproblem, ändringen i 47 § RHL kan inskränkas till att uttryckligen avse endast tolk- och översättningskostnader.

Umeå tingsrätt:

Rätten ansluter sig till förslaget att tolkkostnaden vid rådgivning skall bäras av statsverket oavsett om rådgivningen lämnas av advokat på allmän eller enskild byrå.

Rättshjälpnämnden i Stockholm:

Rättshjälpnämnden tillstyrker att kostnaden för anlitandet av tolk vid rådgivning blir ersättningsgill. Dock anser nämnden att det föreslagna nya andra stycket i 47 § rättshjälpslagen bör utformas så att därav klart framgår att endast tolkkostnaden kan ersättas. Därest i begreppet tolkkostnad skall inrymmas även kostnad för översättning bör så uttryckligen anges. Lydelsen enligt förslaget kan dock tolkas så att exempelvis även reskostnader och uppehälle för den som lämnar rådgivning kan ersättas, vilket inte torde vara avsikten.

Rättshjälpnämnden i Göteborg:

Förslaget tillstyrks.

Rättshjälpnämnden i Sundsvall:

Nämnden tillstyrker förslaget att ersättning vid rådgivning skall kunna utgå även för kostnader för tolk och översättning. Nämnden vill emellertid påpeka att den föreslagna lydelsen av 47 § andra stycket rättshjälpslagen skulle kunna medge rätt till ersättning även för andra utlägg vid rådgivning.

en. Om avsikten – såsom den framstår i övervägandena – är att begränsa möjligheten till ersättning för utlägg till att avse endast tolk- och översättningskostnader, bör detta tydligt framgå av lagtexten. Det kan dock finnas situationer, där man kan tänka sig att andra utlägg kan vara motiverade, t.ex. om en advokat kallas till ett sjukhus för att upprätta ett testamente åt någon allvarligt sjuk patient.

Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm:

Enligt advokatbyråns uppfattning gäller att såväl tolk- som översättningskostnader ersätts av allmänna medel vid rådgivning å allmän advokatbyrå. Det är angeläget att påpeka att även översättningskostnad skall ersättas, då det förekommer att rådgivning får lämnas utlänning som tillskriver advokaten på sitt eget språk.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Privatpraktiserande advokat bör ha samma möjligheter som advokat vid allmän advokatbyrå att vid rådgivning erhålla ersättning för tolkkostnader.

I promemorian har anförts att det ligger i sakens natur att endast dessa kostnader är aktuella som utlägg i rådgivningsärenden. Det kan därvid erinras om att ibland behov föreligger att besöka klienten, när denne saknar möjlighet att uppsöka advokaten på dennes kontor. Reskostnader kan sålunda bli aktuella i rådgivningsärendena.

Sveriges föreningsbankers förbund:

Här finns endast anledning att anmärka att utredningen föreslår ett tillrättaläggande av en allvarlig brist i det nuvarande systemet, nämligen den att tolkkostnader i samband med rådgivning icke kunnat ersättas via rättshjälpen för det fall rådgivning lämnats av annan advokatbyrå än allmän.

8 Retroaktiv ersättning även till skiftesmän

JK:

Ingen erinran.

Besvärsnämnden för rättshjälpen:

Besvärsnämnden tillstyrker förslaget att jämställa skiftesman med biträde och medlare vad gäller rätten till retroaktiv ersättning.

Falu tingsrätt:

Ingen erinran.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm:

Rättshjälpsnämnden tillstyrker förslaget att skiftesman i likhet med ett biträde kan erhålla ersättning för arbete utfört viss kortare tid före ansökningens ingivande och före beslutet om rättshjälp.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg:

Förslaget tillstyrks.

Rättshjälpsnämnden i Malmö:

Nämnden anser det särskilt angeläget att förslaget — — — om likställdhet mellan skiftesman och biträde i ersättningshänseende genomförs. Enligt nu gällande regler kan skiftesman inte få ersättning för arbete som utförts innan beslut om allmän rättshjälp meddelats, vilket medfört stora problem. Rättshjälpsnämnden i Malmö antydde dessa problem i samband med att nämnden redan år 1975 avgav yttrande över det förslag till ändring i rättshjälpslagen som innebar att kostnaderna för skiftesman vid bodelning skulle ersättas inom rättshjälpslagens ram.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

Förslaget att i fråga om rätt till ersättning för arbete viss tid före ansökningen jämställa skiftesman med biträde enligt rättshjälpslagen tillstyrks av nämnden. Nuvarande åtskillnad mellan ett biträdes och en skiftesmans rätt till "retroaktiv" ersättning har för de flesta praktiserande jurister framstått som orättvis. — — —

Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm:

Förslaget att skiftesman skall jämföras med biträde i ersättningshänseende är efterlängtat.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Byrån delar — — — uppfattningen att skiftesmän bör jämföras med biträden ifråga om rätt till ersättning för arbete utfört före ansökan om rättshjälp.

9 Ikraftträdande m.m.

JK:

Ingen erinran.

Domstolsverket:

DV har i och för sig förståelse för att en snabb besparingseffekt bedöms som särskilt viktig. Fråga är dock om detta syfte är så viktigt att det skall tillåtas att redan förvärvade förmåner försämrats. Retroaktiv verkan av nya bestämmelser förekommer väl på skattepolitikens och det ekonomisk-politiska området där just snabb effekt bedömts som särskilt viktig. Tidpunkten för regeringens proposition i ärendet har därvid varit avgörande för den nya regelns tillämpning. Syftet med retroaktiv verkan har i dessa fall varit att förebygga spekulatior eller liknande företeelser under ärendets behandling i riksdagen. Motsvarande risk finns ej här. Det har ej heller i rättshjälpsammanhang tidigare förekommit att man med retroaktiv verkan försämrat redan erhållna förmåner. DV vill här särskilt peka på punkten 3 i övergångsbestämmelserna. Om denna punkt avses omfatta även sökta *och beviljade* ansökningar om allmän rättshjälp så medför den en retroaktivitet som är helt främmande i rättshjälpsammanhang. Med hänsyn till det anförda, och med beaktande särskilt av rättshjälpslagens karaktär av social lagstiftning, avstyrker DV att ett nytt avgiftssystem görs retroaktivt på det sätt som föreslås i promemorian.

Besvärsnämnden för rättshjälpen:

Ingen erinran.

Hovrätten för Västra Sverige:

Hovrätten ifrågasätter lämpligheten av att låta de föreslagna bestämmelserna i den utsträckning som föreslagits omfatta även pågående rättshjälpsangelägenheter.

Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten har inte — — — någon erinran mot övergångsbestämmelsernas utformning.

Huddinge tingsrätt:

Vad angår förslaget om *ikraftträdande*, att det nya avgiftssystemet i princip skall bli tillämpligt även i gamla rättshjälpsärenden, vill tingsrätten ifrågasätta om detta inte medför alltför mycket merarbete för domstolsbiträdena.

Sollentuna tingsrätt:

Övergångsbestämmelserna föranleder inte något yttrande från tingsrättens sida.

Falu tingsrätt:

Ingen erinran.

Lunds tingsrätt:

Under denna rubrik föreslås att föreslagna lagregler i princip skall tillämpas fullt ut omedelbart i samband med ikraftträdandet, bl.a. reglerna rörande avgiftssystemet. Angivna statsfinansiella skäl ankommer det ej på tingsrätten att pröva. Ifrågavarande förslag innebär emellertid att reglerna i praktiken får kraftig retroaktiv verkan för alla dem som f.n. är parter i pågående rättegångar. I vissa fall kan måhända framtida kostnader förväntas bli så höga att den rättssökande tvingas avbryta processen, vilket knappast torde vara avsikten med förslaget; dittills nedlagda kostnader är i sådant fall helt bortkastade. Även om man med den föreslagna ikraftträdanderegeln tämligen omedelbart skulle komma åt fall där missbruk av rättshjälpen förekommer, är de negativa konsekvenserna ej obetydliga. Det bör därför enligt tingsrättens mening övervägas, om inte självriskregeln bör bli tillämplig först i fall där ansökan om rättshjälp gjorts efter ikraftträdandet.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm:

Rättshjälpsnämnden anser att den föreslagna 14 a § inte skall tillämpas i ärenden vari rättshjälp begärts eller beviljats före självriskens införande. Detta skulle leda till betydande tillämpningsproblem vid exempelvis en prutning på rena skälighetsgrunder av yrkad biträdesersättning. Även 22 § rättshjälpslagen i dess nuvarande lydelse bidrager till svårigheter i tillämpningen av förevarande övergångsbestämmelse.

Rättshjälpsnämnden i Sundsvall:

Nämnden kan inte godtaga förslaget att maximibeloppet för redan beviljad rättshjälp räknas upp enligt p 3 i de föreslagna övergångsbestämmelserna. I övrigt finns ingenting att anmärka mot föreslagna övergångsbestämmelser.

Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm:

Retroaktiv lagstiftning är av ondo och strider mot rättssäkerheten. Besparingssyftet kan inte anses tillräckligt viktigt för att frångå högt hållna principer. Därför bör de nya reglerna överhuvudtaget inte gälla ärenden, där allmän rättshjälp beviljats före ikraftträdandet.

Att införa självrisken i pågående ärenden ökar endast byråkratin och kommer att medföra ytterligare arbete från biträdets sida. Vidare torde det inte heller vara genomförbart. Enligt genomförd ändring av 22 § rätts-hjälpslagen är det ej längre enbart tidsåtgången som skall avgöra arvodets storlek. Större vikt läggs nu på en sammanlagd bedömning av ärendets handläggning och advokatens skicklighet. Detta medför att en advokat inte kan säga när ett arvode skäligen uppgår till 3 000 kronor utan detta bör anstå till dess den rättsliga angelägenheten har slutförts. Om begärt arvode prutas uppkommer problemet om advokaten lagt ned för mycket arbete före eller efter den 1 januari 1983, vilket således domstolen eller rätts-hjälpsnämnden måste ta ställning till.

Allmänna advokatbyrån i Göteborg:

Den allmänna regeln om förbud mot tillbakaverkande lagstiftning bör iakttas i allt fall såvitt därigenom uppstår negativa ekonomiska konsekvenser för den rättssökande. En klient med redan påbörjat rättshjälpsärende har, när ärendet inleddes, ej haft möjligheten att överväga självriskfrågan. Den föreslagna övergångsbestämmelsen skulle orimligt hårt drabba klienter i mål eller ärenden i vilka vid ikraftträdandet redan uppkommit så höga advokatkostnader att självriskinträde föreligger.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet:

Fakultetsnämnden avstyrker förslaget om att de nya reglerna om förhöjda avgifter ges *retroaktiv* tillämpning. De besparingar som skulle kunna göras utgör inte skäl för att godta den föreslagna retroaktiva lagstiftningen, vilken för övrigt förutsätter ett krångligt omräkningsförfarande. Den retroaktiva lagstiftningen har enligt fakultetsnämndens mening blivit vanligare. Fakultetsnämnden anser att denna utveckling inger allvarliga betänkligheter ur rättssäkerhetssynpunkt.

Rättshjälpskommittén (1982:01):

I punkten 3 i övergångsbestämmelserna bör ordet "gränsbeloppet" ändras till "inkomstgränserna".

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer:

Föreningen motsätter sig absolut förslaget att ändringar skall få retroaktiv verkan; med särskild styrka i fall, där enskild rätt drabbas.

10 Övrigt**Domstolsverket:**

— — — DV vill peka på den olägenhet som föreligger genom att part, som beviljats allmän rättshjälp, äger rätt att besvära sig särskilt över maximibeloppets storlek. De myndigheter som beviljar rättshjälp skall således delge även beslut som innebär bifall till en ansökan om rättshjälp. Delgivning i dessa fall — ca 60 000 ärenden — torde dock inte ske annat än rent undantagsvis. En konsekvent genomförd delgivningsrutin vid alla de myndigheter som är behöriga att bevilja allmän rättshjälp skulle innebära betydande merarbete och kostnader. Enligt DVs mening bör detta arbete sparas in. Ett sätt att komma till rätta med denna olägenhet kan vara, dels att införa en regel om att ett beslut som innebär att ansökan om allmän rättshjälp bifalls och maximibelopp fastställs inte får överklagas av den rättssökande, dels att underlätta möjligheten att jämka ett fastställt maximibelopp.

Hovrätten för Övre Norrland:

Ett — — — sätt att begränsa kostnaderna för rättshjälpen är att man avskaffar möjligheten för den som inte har rättshjälp att få sina kostnader i en rättslig angelägenhet betalda av allmänna medel på grund av att medpart har rättshjälp. Fastigheter ägs ofta av makar gemensamt eller också är äganderätten delad på annat sätt. Vid en fastighetstvist blir samtliga delägare parter i tvisten på grund av att nödvändig processgemenskap föreligger. I sådana fall är det vanligt att endast den make eller den delägare ansöker om rättshjälp som har den lägsta inkomsten även om den andre maken eller någon av de övriga delägarna i och för sig skulle vara berättigad till förmånen. Eftersom samtliga kostnader ändå blir ersatta av allmänna medel saknas anledning för dem att begära rättshjälp och bidra till kostnaderna med en ofta avsevärd rättshjälpsavgift. Icke ringa belopp skulle kunna inbesparas om det till exempel föreskrevs att medpart till den som har rättshjälp skall svara för rättshjälpskostnaderna åtminstone upp till det belopp som skulle ha blivit hans rättshjälpsavgift om han själv hade ansökt om rättshjälp. Om han inte är berättigad till rättshjälp skulle han kunna förpliktas att betala hela den andel av kostnaderna som skulle kunna anses belöpa på honom.

Stora belopp skulle också kunna sparas om rättshjälpsmyndigheterna fick befogenhet att pröva innebörden av en påstådd förlikning. I de fall då den ena parten t.ex. helt har eftergivit sin talan borde han kunna åläggas återbetalningsskyldighet för motpartens rättshjälpskostnader även om man i "förlikningsavtalet" har överenskommit att envar part skall bära sin kostnad.

Ytterligare ett sätt att få ner rättshjälpskostnaderna – utan att man för den skull behöver ta till en så drastisk åtgärd som att avskaffa rätten till rättshjälp i fastighetstvister – kunde möjligen vara att man i stället begränsar rätten till rättshjälp i tvister som rör egendom av utpräglad lyxkaraktär eller lyxbetonad hobbyverksamhet. Rättshjälp är ju ändå en förmån som i första hand bör förbehållas tvister, där det i allmänhet föreligger ett socialt behov av bistånd såsom familjerättsliga angelägenheter och angelägenheter som angår den rättssökandes försörjning, bostadssituation och dylikt.

Slutligen vill hovrätten erinra om de tankegångar i fråga om begränsning av rätten till rättshjälp vid skadereglering efter trafikolyckor som framförts i motionen 1981/82:83.

Huddinge tingsrätt:

I rättshjälpslagen finns en spärregel om att allmän rättshjälp inte får beviljas den som inte har ett befogat intresse att få sin sak behandlad. Har allmän rättshjälp redan beviljats och det sedan visar sig att det inte längre kan anses föreligga befogat intresse för parten att få saken prövad skall förordnas att rättshjälpen skall upphöra. Dessa regler syftar till att förhindra missbruk av rättshjälpen. Även om dessa regler skulle tillämpas så effektivt bestämmelserna medger förekommer allmän rättshjälp i mål, i vilka det inte framstår som rimligt att allmänna medel tas i anspråk. Det finns – såsom framgår av direktiven för den ny tillsatta kommittén – anledning att söka hitta mer effektiva "filter" för att begränsa rättshjälpsmöjligheterna i mål av antytt slag. Därigenom torde väsentliga besparingar kunna åstadkommas.

I ett ej obetydligt antal familjemål med rättshjälp, i vilka endast frågan om underhåll till barn är tvistig, förekommer uppgift om att rättegång erfordras endast för att fullt bidragsförskott skall utgå. Domstolsprövningen synes i dessa fall ha en kontrollfunktion i bidragsförskottssystemet. Denna kontrollfunktion är mycket kostnadskrävande. Enligt tingsrätten finns anledning att uppmärksamma denna frågeställning.

När det gäller ändringar i rättshjälpsystemet bör, som redan nämnts i det föregående, effekterna beaktas av olika åtgärder på parternas villighet att förlikas. Ändringar som innebär sämre förutsättningar för förlikning leder i allmänhet till stora kostnader för det allmänna.

Det är angeläget att rättshjälpsystemet görs så enkelt och smidigt att tillämpa som möjligt. Därigenom kan göras stora administrativa vinster

hos alla de domstolar och andra myndigheter som har att handlägga rättshjälpsfrågor. Detta leder på sikt till betydande besparingar inte bara på rättshjälpsanslaget utan även på statsbudgeten i stort.

Lunds tingsrätt:

— — — Tingsrätten vill ta upp ett förhållande som inte föranlett något förslag i promemorian. Det är närmast regel, att då flera personer för talan gemensamt, endast en — den med lägst inkomst — har rättshjälp. Även om medparten — vanligen en make — har höga inkomster, kan han enligt ett avgörande av Högsta domstolen (NJA 1975:431) icke åläggas betala någon del av rättshjälpskostnaden. Detta framstår ofta som direkt stötande. Införs en regel av innebörd att medpart, som inte har rättshjälp, skall förpliktas betala hälften (vid flera medparter motsvarande kvotdel) av rättshjälpskostnaderna, till den del dessa inte uppenbarligen är att hänföra enbart till den part som har rättshjälp, skulle besparingar göras samtidigt som ett kryphål i lagstiftningen täpptes till. Tingsrätten föreslår att en regel med angivet innehåll införs i RHL.

Rättshjälpsnämnden i Göteborg:

Nämnden har ingen erinran mot att i rättshjälpslagen och rättshjälpsförordningen ordet "statsverket" utbytes mot "staten".

De remitterade lagförslagen¹**Förslag till****Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)***Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

18 §

Har allmän rättshjälp icke beviljats enligt 16 § och är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, prövas fråga om beviljande av allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnden.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, beslutar rättshjälpsnämnden också om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, beslutar rättshjälpsnämnden också om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften och av det belopp vartill tilläggsavgiften högst kan uppgå. Rättshjälpsnämnden fattar då även beslut enligt 14 b §.

27 §

Finns biträde enligt denna lag, erlägges rättshjälpsavgift till biträdet intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns ej biträde, skall rättshjälpsavgift erläggas till statsverket. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljats, skall den avgift som kan föranledas av höjningen erläggas till statsverket.

Finns biträde enligt denna lag, erläggs rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften till biträdet. Biträdet får ta ut förskott på tilläggsavgiften med skäligt belopp. Finns inte något biträde, skall rättshjälpsavgiften erläggas till staten. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljats, skall den avgift som kan föranledas av höjningen erläggas till staten. Detsamma gäller om det belopp vartill tilläggsavgiften högst får uppgå höjs i samband med att den rättsliga angelägenheten avslutas.

¹ De remitterade lagförslagen överensstämmer med propositionens lagförslag utom vad gäller 18 och 27 §§ rättshjälpslagen (1972:429) samt ikraftträdandetidpunkten. Här anges endast den remitterade lydelsen av nämnda paragrafer.

Innehåll

Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
1. Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)	2
2. Lag om ändring i rättegångsbalken	13
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 28 oktober 1982	
1 Inledning	14
2 Allmän motivering	15
2.1 Utgångspunkter	15
2.2 Rättshjälpsavgifter m. m.	17
2.2.1 Tilläggsavgift	18
2.2.2 Ökad progressivitet i avgiftsuttaget och upphörande av avgifternas anknytning till basbeloppet	23
2.2.3 Den högsta inkomstgränsen för rätt att erhålla rättshjälp	26
2.3 Rättshjälp vid bodelning	27
2.3.1 Allmänt om rättshjälp vid bodelning	27
2.3.2 Ändrade regler för rättshjälp vid bodelning	29
2.4 Rättshjälp i angelägenheter som avser fastigheter m. m.	32
2.5 Nedre gräns för återbetalningsskyldighet till staten	35
2.6 Fördelning av ersättning som motpart eller någon annan har förpliktats att återbetala	37
2.7 Tolkkostnader vid rådgivning	39
2.8 Möjlighet till retroaktiv ersättning även för skiftesmän	41
2.9 Ikraftträdande m. m.	42
2.10 Kostnadseffekter m. m.	43
3 Upprättade lagförslag	43
4 Specialmotivering	44
4.1 Förslaget om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)	44
4.2 Förslaget om ändring i rättegångsbalken	49
5 Hemställan	49
6 Beslut	49
Utdrag av lagrådets protokoll den 18 november 1982	50
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 2 december 1982	
1 Anmälan av lagrådets yttrande	55
2 Effekter på rättshjälpskostnadsanslaget	58
3 Hemställan	58
4 Beslut	59

Bilagor

Bilaga 1	Departementspromemorians förslag till lagtext	60
Bilaga 2	Sammanställning av remissyttranden över departe- mentspromemorian	71
	1 Allmänna synpunkter	71
	2 Rättshjälpsavgifter m. m.	83
	2.1 Allmänt	83
	2.2 Självrisk	84
	2.3 Ökad progressivitet och upphävande av avgifter- nas anknytning till basbeloppet	100
	2.4 Högsta inkomst för rätt till rättshjälp	106
	3 Rättshjälp vid bodelning	108

	4 Rättshjälp i angelägenheter om fel i fastighet m. m. .	123
	5 Nedre gräns för återbetalningsskyldighet till staten .	141
	6 Fördelning av ersättning som motpart eller annan förpliktats återbetala	144
	7 Tolkkostnader vid rådgivning	146
	8 Retroaktiv ersättning även till skiftesmän	148
	9 Ikraftträdande m. m.	150
	10 Övrigt	153
Bilaga 3	De remitterade lagförslagen	156